

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA TRESTNÍHO PRÁVA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

TREST SMRTI A JEHO ALTERNATIVY

Konzultant

JUDr. Marie Vanduchová, CSc.

Zpracovatel

Mgr. Jan Řeháček

1. ledna 2007

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracoval samostatně a že jsem vyznačil prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpal způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Opavě dne 1. ledna 2007

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji JUDr. Marii Vanduchové, CSc. za účinnou pomoc, kterou mi poskytla při tvorbě této rigorózní práce.

OBSAH

<u>ÚVOD</u>	1
<u>KONCEPCE PRÁCE</u>	1
<u>1. FILOSOFICKÉ ÚVAHY O ÚČELU TRESTU</u>	2
<u>2. HISTORIE TRESTU SMRTI A DOŽIVOTÍHO TRESTU NA NAŠEM ÚZEMÍ</u>	4
<u>3. VÝVOJ ZPŮSOBŮ PROVÁDĚNÍ POPRAV A ZPŮSOBŮ ZACHÁZENÍ S VĚZNI</u>	13
<u>3.1. ZPŮSOBY PROVÁDĚNÍ POPRAV</u>	13
<u>3.2. ZPŮSOBY ZACHÁZENÍ S VĚZNI</u>	17
<u>4. SOUČASNÁ SITUACE VE SVĚTĚ</u>	20
<u>4.1. TREST SMRTI</u>	20
<u>4.2. DOŽIVOTNÍ TREST</u>	23
<u>5. VNITROSTÁTNÍ A MEZINÁRODNÍ (KOMUNITÁRNÍ) PRÁVNÍ ÚPRAVA V OTÁZCE TRESTU SMRTI</u>	25
<u>6. HODNOCENÍ ARGUMENTŮ PRO A PROTI TRESTU SMRTI</u>	31
<u>6.1. ARGUMENTY PRO TREST SMRTI</u>	31
<u>6.2. ARGUMENTY PROTI TRESTU SMRTI</u>	35
<u>7. VÝZKUMY VEŘEJNÉHO MÍNĚNÍ V OTÁZCE TRESTU SMRTI</u>	44
<u>8. TREST ODNĚTÍ SVOBODY NA DOŽIVOTÍ</u>	48
<u>8.1. SOUČASNÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA A PODMÍNKY JEHO ULOŽENÍ</u>	48
<u>8.2. SLOVENSKÁ PRÁVNÍ ÚPRAVA</u>	54
<u>8.3. NÁVRH ČESKÉHO TRESTNÍHO ZÁKONA</u>	56
<u>9. OSOBNOST PACHATELE A MOŽNOST JEHO RESOCIALIZACE</u>	58
<u>10. VÝKON TRESTU ODNĚTÍ SVOBODY NA DOŽIVOTÍ</u>	66
<u>10.1. MEZINÁRODNÍ PRÁVNÍ ÚPRAVA</u>	66
<u>10.2. NÁRODNÍ PRÁVNÍ ÚPRAVA</u>	75
<u>11. PODMÍNĚNÉ PROPUSŘTĚNÍ</u>	92
<u>12. POSTPENITENCIÁRNÍ PĚČE</u>	100
<u>13. PRAKTICKÉ POZNATKY ZE ŽIVOTA DOŽIVOTNĚ ODSOUZENÝCH</u>	108
<u>14. SHRNUŤÍ A ZÁVĚREČNĚ STANOVISKO</u>	111
<u>PŘEHLED POUŽITÉ LITERATURY</u>	114

1. Úvod

V roce 1990 byl trest smrti na našem území zrušen a nahrazen trestem odnětí svobody na doživotí. Úkolem této práce je posoudit vhodnost tohoto kroku vzájemným porovnáním institutu trestu smrti s jeho alternativami a to zhodnocením nejen otázek právních, ale také psychologických, filosofických, mravních a politických.

2. Koncepce práce

První kapitola se zabývá **filozofickými úvahami o účelu trestu**, **druhá kapitola** se věnuje **historii trestů** (trestu smrti a doživotního trestu) a je zaměřena na vývoj na našem historickém území. V **kapitole třetí** je věnována pozornost **způsobům provádění exekucí a způsobům zacházení s vězni** v současnosti i minulosti. **Kapitola čtvrtá** se zabývá **současnou situací ve světě** stran zachování nebo nahrazení trestu smrti dlouhodobým trestem odnětí svobody a právní úpravou výkonu doživotního trestu v různých zemích. **Pátá kapitola** blíže pojednává o **národních, evropských a mezinárodních dokumentech** týkajících se trestu smrti. V **šesté kapitole** se rozebírají **argumenty pro a proti trestu smrti**, **sedmá kapitola** je o **výzkumech veřejného mínění** v otázce trestu smrti. Od **kapitoly osmé** se začínám blíže věnovat doživotnímu trestu odnětí svobody a tato kapitola pojednává o **současné právní úpravě trestu odnětí svobody na doživotí a o podmínkách jeho ukládání**, s podkapitolami zaměřenými na úpravu doživotního trestu v **nové slovenské trestněprávní úpravě** a v **návrhu českého trestního zákona**. **Devátá kapitola** pojednává o **osobnosti pachatelů** odsouzených na doživotí a o **možnosti**

jejich **resocializace**. V rámci této kapitoly se rovněž zabývám **důsledky dlouhodobého věznění** na odsouzené.

Desátá kapitola se věnuje samotnému **způsobu výkonu doživotního trestu**. V této kapitole je pojednáno o mezinárodní a národní právní úpravě doživotí, právech a povinnostech doživotně odsouzených a o programech zacházení s nimi. **Kapitola jedenáctá** se zaměřuje na problematiku **podmíněného propuštění**. S touto kapitolou blízce souvisí **dvanáctá kapitola** o **postpenitenciární péči**, v rámci které se rovněž zabývám možnostmi zavedení ochranného dohledu a zřízení **detenčního ústavu**. Ve **třinácté kapitole** rozebírám **poznatky z mé návštěvy speciálního oddělení pro výkon doživotního trestu** v opavské věznici. Závěrečná **čtrnáctá kapitola** obsahuje **shrnutí práce a závěrečné stanovisko**.

Kapitola I.

Filozofické úvahy o účelu trestu

Otázka účelu trestu přesahuje sféru zájmu trestního práva a byla vždy předmětem zájmu také etiky, filosofie a teologie. V průběhu historického vývoje vznikly proto různé teoretické koncepce zabývající se účelem a důvody trestání. Tyto teorie můžeme rozdělit do tří skupin. Jsou jimi:

a) Teorie absolutní

Tyto teorie sledují trestem v zásadě pouze odplatu za spáchaný skutek a jiné cíle nejsou s trestem spojovány. Právním důvodem trestu je zde pouze trestný čin - trestá se, protože bylo spácháno zlo.

Absolutní teorie se opírají zejména o myšlenky Aristotela (Trest vyrovnává bezprávi a odplatou znovu obnovuje spravedlnost.), sv. Tomáše Akvinského, I. Kanta (Trest je

požadavek spravedlivého rozumu a kategorický imperativ společnosti, trest je účelem sám sobě.) a G. W. F. Hegela. (Zločince může smířit se spravedlností a tím se společností pouze spravedlivý trest. Zločin vyrovnaný spravedlivým trestem se ruší ve smyslu negace. Trest je negací negace práva).

b) Teorie relativní

Tyto teorie spojují s trestem rovněž určitý účel - trestá se, aby nebylo pácháno zlo. Smyslem trestu je odstrašení, obava, polepšení.

K relativním teoriím patří zejména koncepce, uplatněná v bavorském trestním zákoníku z roku 1813, která stojí na myšlenkovém základě vytvořeném P. J. Feurbachem (hrozba trestem má vyvolat psychické zábrany páchat trestné činy).

Dále je to teorie zastávaná F. von Lisztem, který zdůrazňoval individuální prevenci. Liszt třídil zločince na příležitostné a povahové. Podle jeho názoru je příležitostným zločincům třeba, pokud nepotřebují polepšení, dát trestem na pamětnou, aby byli od dalších trestných činů odstrašeni. Zločince povahové, pokud jsou polepšitelní, je nutno výchovou během trestu napravit, nepolepšitelné pak izolovat na určitou dobu a tím je zneškodnit.¹

K zastáncům relativních teorií je možno zařadit také C. Beccariu, který reprezentuje školu odstrašení trestem. Jeho myšlenky jsou uloženy v práci O zločinech a trestech z roku 1764. V této práci vystupuje Beccaria proti trestu smrti a požaduje jeho nahrazení doživotním otroctvím, které, dle jeho názoru, odstrašuje potenciální pachatele více než trest smrti, a proto je z hlediska generální prevence účinnější.

¹ Solnař, V.: Tresty a ochranná opatření, s. 19

c) Smíšené teorie

Tyto teorie se snaží spojit pozitivní prvky výše zmíněných teorií (spojení odplatné i účelové funkce trestu).

Kapitola II.

Historie trestu smrti a doživotního trestu na našem území

Trest smrti spojuje s jeho základní alternativou, již je doživotní trest, společný účel. Účelem obou trestů je zejména ochrana společnosti před pachateli nejzávažnějších trestných činů a snaha odradit potenciální pachatele od trestné činnosti. Rozdíl mezi oběma tresty je zejména v prostředcích, kterými je účelu dosahováno. U trestu smrti se cíle dosahuje fyzickou likvidací odsouzeného, u doživotního trestu jeho doživotní společenskou izolací. Na rozdíl od trestu smrti je účelem trestu odnětí svobody (ovšem až od přelomu 18. a 19. století) rovněž snaha o nápravu pachatele.

Na historickém území českého státu patřil trest smrti již od nepaměti k poměrně běžně používaným prostředkům trestního práva. K jeho zrušení došlo pouze na krátký čas za vlády císaře Josefa II., který se pod vlivem již zmíněného spisu italského soudce Ceasara Beccarii „O zločinech a trestech“ rozhodl v roce 1787 vydat Všeobecný zákoník o zločinech a trestech, ve kterém v době míru zrušil trest smrti úplně a ponechával ho pouze pro řízení v případě výjimečného stavu.²

Beccaria připouštěl trest smrti jen ze dvou důvodů a to: „První, když on, ač zbaven svobody, má stále ještě takové styky a takovou moc, že uvádí bezpečnost národa v nebezpečí; když jeho další život mohl by přivodit nebezpečný obrat pro ustálenou formu vládní“.

² Malý, K., Sivák, F.: Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do roku 1918, s. 335

Druhou příčinu spatřoval v tom, že: „Když smrt by byla pravou a jedinou překážkou, aby oddálila ostatní od zločinu“.

Trest smrti v mírových podmínkách nahradily nucené práce. V souladu s Beccariovými myšlenkami, který v roce 1764 píše: „Rozsah trestu věčného otroctví, nahrazeného za trest smrti, stačí k tomu, aby odstrašil nějakou nerozhodnou mysl. Dodávám, že má větší dosah. Přemnozí pohlížejí na smrt klidně a pevně, ten z přepjatosti, onen z ješitnosti, která téměř vždy doprovází člověka i za hrob. Onen z posledního zoufalého pokusu buď nežiti, buď vyjítí z nouze. Avšak ani přepjatost, ani ješitnost neobstojí mezi kameny aneb řetězy, pod hlídkou, pod jhem, v kleci železné“.³

Hlavním způsobem trestu se tak stává vězení a v právu se začíná uplatňovat myšlenka, že trest by neměl mít jen funkci odplaty za spáchaný skutek, ale měl by být veden i snahou po nápravě pachatele. Tento stav však dlouho nevydržel a zanedlouho byl trest smrti (v roce 1795) znovu obnoven (pro velezradu nebo pokus o ni). Trest smrti byl obsažen také v obou trestněprávních kodifikacích z let 1803 a 1852 a rovněž všechny další trestní zákoníky platné na našem území až do 1.7.1990 pak již trest smrti zachovávaly.

Nejdéle platná trestněprávní norma na našem historickém území, Trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích z roku 1852, ukládal trest smrti za poměrně úzkou skupinu zločinů - za velezradu, dokonanou vraždu, loupežné zabití, zlomyslné poškození cizího majetku, kdy byla způsobena smrt, kterou mohl pachatel předvídat, za vzbouření v době stanného práva a za žhářství, pokud tím byla způsobena smrt člověka a

³ Kalivodová V.: Trest odnětí svobody na doživotí, s. 9

pachatel mohl tuto smrt předvídat.⁴

Vedle trestu smrti se zločiny trestaly žalářem, který se dělil na tři stupně: žalář, těžký žalář a žalář nejtěžší. Žalář byl vykonáván buď doživotně, nebo dočasně v rozpětí od šesti měsíců do 20 let. Počínaje těžkým žalářem byl vězeň ukován na nohou, nebylo mu podáváno maso a byl chován v izolaci. Při výkonu žaláře nejtěžšího byl ukován na nohou i v pase. Obden dostával teplé jídlo (kromě masa), jinak jen chleb a vodu. Tyto tresty pak byly zostřovány nucenými pracemi, vystavením na pranýř, bitím holí či metlou, posty a vyhnanstvím po odpykání trestu.⁵

Od roku 1852 se začal rozlišovat žalář na žalář prvního a druhého stupně. Žalář druhého stupně (těžký žalář) byl vykonáván s železy na nohou a v samovazbě.⁶

Po vzniku samostatného československého státu zůstaly v platnosti (na základě tzv. recepční normy) všechny říšské a zemské právní normy. Tím byl zachován právní dualismus tj. i po roce 1918 na území českých zemí platila stávající rakouská trestněprávní úprava (zákon č. 117/1852 říšského zákoníku) a na území Slovenska a Podkarpatské Rusi platila uherská právní úprava.

Přes všechny diskuse, které se o trestu smrti vedly, byl tento institut v období první československé republiky zachován. V této souvislosti je třeba se zmínit o tzv. osnovách připravovaného československého trestního zákona. Pod záštitou ministerstva spravedlnosti byla v roce 1921 publikovaná osnova obecné části trestního zákona, která

⁴ Liška, O. a kol.: Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989, s. 15

⁵ Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, s. 165

⁶ Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945, s. 237

s trestem smrti počítala pouze v případě stanného práva a u doživotně odsouzeného, který opětovně spáchal trestný čin, pro nějž byl odsouzen. Tento návrh se však neseťkal s dostatečnou politickou podporu.

Trest smrti a doživotí bylo možno uložit nejen na základě trestního zákona, ale na celém území ČSR platily i jiné právní předpisy zakotvující tyto tresty (např. zákon č. 134/1885 ř.z. o třaskavinách nebo rakouský vojenský trestní zákon č. 19/1855 ř.z.).

Dále je nutno zmínit zákon č. 50/1923 Sb. z. a n., na ochranu republiky, který byl přijat po atentátu na ministra financí Rašina. Jednalo se o doplněk trestního zákona z roku 1852 v oblasti politických trestných činů. Zákon umožňoval v případě vraždy za kvalifikovaných podmínek uložení trestu smrti a uložení doživotního trestu za další trestné činy, které v předchozím zákoně nebyly obsaženy.

Pokud jde o trestání vraždy, byl v recipovaném rakouském trestním zákoně jedinou sankcí za kvalifikovanou vraždu trest smrti, přičemž v trest odnětí svobody jej bylo možno přeměnit pouze cestou milosti.

Za doby první republiky docházelo asi k 20 rozsudkům trestu smrti ročně, ale poprava se vykonávala přibližně jen jednou za tři roky.⁷ Celkem bylo tak za období první republiky popraveno pouze 15 lidí. T.G.Masaryk totiž během své funkce prezidenta republiky vyhověl více než 400 žádostem o milost.

Zákon č. 562/1919 Sb. z. a n. pak umožnil podmíněné propuštění z výkonu doživotního trestu po 15 letech.

Po přijetí zákona č. 91/1934 Sb. z. a n., o ukládání trestu smrti a doživotních trestech, byly stanoveny alternativy

⁷ Zapletal, J.: K frekvenci výkonu absolutního trestu v Československu In k problematice výjimečného trestu.

k trestu smrti. Byla zakotvena možnost, pokud zde byly polehčující okolnosti, uložit místo trestu smrti trest žaláře doživotního, či v trvání patnácti až třiceti let. Za zločin vraždy podle zákona na ochranu republiky bylo možno uložit pouze doživotí.

Minimální doba strávená ve vězení v případě uložení doživotního trestu, po jejímž uplynutí bylo možno žádat o podmíněné propuštění, byla prodloužena na 20 let. Po těchto zákonných úpravách se stal trest smrti jen výjimečně využívaným institutem.

Zcela záměrně nechávám stranou období po 15. březnu 1939 do května 1945. Řád, který byl nastolen v této době, totiž nelze z hlediska právního vědomí civilizovaného lidstva pokládat za právo. Kromě obecné kriminality se tehdy trestaly především zločiny směřující proti Německé říši a jejím zájmům. Trest smrti se ukládal i za nedbalostní trestné činy, přičemž represe byla nejmarkantnější v době vyhlášení stanného práva.

Po ukončení druhé světové války byly k potrestání nacistických zločinců, zrádců a kolaborantů zřízeny tzv. mimořádné lidové soudy. V praxi byl mimořádně uplatněn princip retroaktivity. Mimořádné lidové soudy vynesly, kromě mnoha trestů dlouholetého odnětí svobody, také více než 730 rozsudků smrti.⁸ Během tohoto revolučního období došlo i k řadě omylů a mnohdy k vyřizování osobních účtů. Tento způsob soudnictví byl v mnoha případech rovněž zneužit k likvidaci nepohodlných osob.

Tato praxe pokračovala i v poválečném údobí v době, kdy se u nás etablovala komunistická strana. Rozsudky smrti, vnesené po převzetí moci touto stranou v období

⁸ Liška, O. a kol.: Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989, s. 21

komunistického teroru v politických zinscenovaných procesech v padesátých letech, lze fakticky lépe srovnat s dnešními vraždami na objednávku než s institutem trestu smrti v demokratických státech. Důvodem těchto poprav byla buď likvidace politických odpůrců, nebo rovněž snaha ukázat „viníky“ komunistických hospodářských neúspěchů. Mezi lety 1948-1957 bylo tak k trestu smrti odsouzeno za politické trestné činy 255 lidí, z nichž 236 bylo skutečně popraveno.⁹ Důsledkem těchto spíše divadelních frašek než soudních procesů se stala, mimo jiné, diskreditace trestu smrti v očích mnoha občanů, v nichž tento trest vyvolává dodnes nepříjemné reminiscence.

Ještě před přijetím jednotného trestního zákona byl v roce 1948 schválen zákon č. 231 na ochranu lidově-demokratické republiky, který umožnil ukládat trest smrti i za politické delikty a v praxi byl také zneužit pro fyzickou likvidaci představitelů politické opozice. Trest smrti byl dále zakotven rovněž v zákoně č. 165/1946 Sb. z. a n., o trestní ochraně národních podniků, znárodněných podniků a podniků pod národní správou a v zákoně č. 40/1948 Sb. z. a n., o trestní ochraně proti požárům.

Jednotným zákoníkem pro území celého státu, který sjednotil právní úpravu rovněž v otázce trestu smrti a doživotí, byl zákon č. 86 ze dne 12. 7. 1950. Podle toho trestního zákona bylo možno uložit absolutní trest ve 25 případech, přičemž u mnoha trestných činů byl trest smrti stanoven jako trest jediný. Doživotní trest byl zde koncipován jako alternativa k trestu smrti v případech, kdy by se trest smrti zdál nepřiměřeně přísným vzhledem k osobnosti pachatele nebo

⁹ Liška, O. a kol.: Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989, s. 36

závažným polehčujícím okolnostem. Těhotné ženě byl vždy místo trestu smrti uložen doživotní trest resp. trest odnětí svobody v délce trvání nad 15 do 25 let. O podmíněné propuštění bylo možno požádat, pokud odsouzený prokázal polepšení a byl zde předpoklad, že po propuštění povede řádný život, po patnácti letech výkonu trestu.

Podle § 29 tohoto zákona byl trest smrti vykonáván oběšením a v době zvýšeného ohrožení republiky také zastřelením. K popravě oběšením je možno dodat, že trest smrti byl vykonáván zvláště trýznivým způsobem, kdy se popravovalo na oprátce, jež byla zavěšena na kladce připevněné na vztyčeném prkně. Důsledkem toho bylo, že si odsouzený k smrti nezlomil vaz, nýbrž se pouze zavěsil a zemřel až na následky udušení.¹⁰ Předsmrtnou agonií odsouzených byl tak vlastně trest smrti zostřován.

K 1.1.1957 v reakci na odhalení zločinnosti Stalinova režimu došlo zákonem č. 63/1956 Sb. k novelizaci trestního zákona. Byly zrušeny některé skutkové podstaty trestných činů, za které byl udělován trest smrti a došlo ke zrušení trestu odnětí svobody na doživotí, které bylo nahrazeno trestem odnětí svobody na 25 let. Důležité bylo, že novelou byla zavedena fakultativnost trestu smrti. Tam, kde se trest smrti uděloval jako trest jediný, stanovil se vedle něho trest odnětí svobody na 25 let.

Zákon č. 64/1956 Sb. zavedl do našeho právního řádu další důležitý institut a to povinnost přezkoumání každého rozsudku, kterým byl uložen trest smrti. Od účinnosti této novely tak začal na základě nově včleněného § 316 obligatorně přezkoumávat každý rozsudek k trestu smrti Nejvyšší soud ČSR.

¹⁰ Liška, O. a kol.: Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918-1989, s. 23

Přijetím doposud platného trestního zákona č. 140/1961 Sb. bylo stanoveno, že trest smrti je trestem výjimečným a fakultativním. Počet skutkových podstat, za které mohl být trest smrti uložen, ovšem výrazně vzrostl. Mohl být nyní uložen za 33 trestných činů a to převážně vojenských, proti republice a lidskosti. V zákoně však bylo jasně stanoveno, že jeho udělení je možné pouze za trestný čin, u kterého to zákon ve zvláštní části dovoloval (výjimku představovalo období po vyhlášení stanného práva). K tomu musely být splněny další podmínky a to: mimořádně vysoký stupeň nebezpečnosti trestného činu a zároveň uložení tohoto trestu vyžadovala účinná ochrana společnosti nebo absence naděje, že by bylo možno trestem odnětí svobody pachatele napravit.

Ohledně frekvence výkonu absolutního trestu je možno konstatovat, že měla klesající tendenci, což je možno dokladovat na faktu, že roční průměr vykonaných poprav za léta 1962-1973 činil 4,1, ale v letech 1974-1990 klesl již na 2,0 poprav za rok.¹¹

V letech 1961-1990 bylo u nás tak popraveno celkem 90 osob. Avšak až na dvě výjimky (jednou obecné ohrožení a podruhé vyzvědačství) byl trest smrti za účinnosti tohoto zákona aplikován pouze za vraždu.

V souladu se standardy, vypracovanými na půdě OSN, nebylo možno uložit trest smrti těhotné ženě a ani osobě, která v době spáchání trestného činu nepřekročila osmnáctý rok věku. V uloženém trestu smrti byla zahrnuta ztráta čestných titulů a vyznamenání a ztráta vojenské hodnosti. Vedle trestu smrti bylo možno uložit pouze trest propadnutí majetku.

Protože dle trestního zákona č. 140/1961 Sb. byl nejbližším

¹¹ Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné I.- Obecná část, s. 414

mírnějším trestem (jiným než trest smrti) trest odnětí svobody do 15 let, začala být tato skutečnost vnímána jako příliš náhlý přechod mezi oběma tresty, a proto novela trestního zákona č. 45/1973 Sb. zavedla možnost uložit místo trestu smrti výjimečný trest odnětí svobody ve výměře od 15 do 25 let, pokud soud shledal takový trest ke splnění účelu za dostatečný. Tato úprava již nebyla do roku 1990, kdy byl přijat zákon č. 175/1990 Sb., kterým byl trest smrti zrušen, měněna.

Po nabytí účinnosti zákona č. 175/1990 Sb. dnem 1. července 1990 se výjimečným trestem rozumí jednak trest odnětí svobody nad 15 do 25 let a jednak trest odnětí svobody na doživotí.

Posledním popraveným na území bývalého Československa tak byl 8. června vrah Štefan Svitek.

Závěrem kapitoly a pro dokreslení faktu, že trest smrti byl u nás udělován za posledních třicet let své existence v zásadě pouze za případy nejbrutálnějších vražd, uvádím podrobnosti o činu zmíněného vraha.

Svitek se vrátil osudného dne večer domů z hospody opilý. Když mu manželka nechtěla otevřít, dostal amok, vzal sekyru a dveře vylomil. Po vniknutí do domu manželku na místě zabil (ránami do brady, spánku, krku), poté rozsekal v posteli své dvě budící se dcery. Potom manželku svlékl a sekerou a nožem jí otevřel břicho a hrudník. Nedbal ani pokročilého těhotenství své ženy, vyňal plod jevící známky života a rozřezal ho žiletkou. Poté manželce odřízl oba prsy, vytáhl vnitřnosti a rozházel je kolem sebe. Podobně jednal s dcerami (4 a 6), které navíc ještě před rozpitváním pohlavně zneužil. Nakonec těla ještě rozčtvrtil a opakovaně se nad nimi uspokojil.¹²

¹² Jedlička, M.: Museum zločinu.

Kapitola III.

Vývoj způsobů provádění poprav a způsobů zacházení s vězni

1. Způsoby provádění poprav

Během lidských dějin byli lidé popravováni nejrůznějšími způsoby. Cílem této kapitoly není vyčerpávající výčet všech popravčích technik, ale jde zde spíše o nastínění historického vývoje způsobů poprav, sledujícího linku ke stále větší humánnosti exekucí.

Již od starověku byla jedním ze způsobů poprav poprava zvířaty (v Egyptě se používalo krokodýlů, v Kartágu a Indii byli zase užíváni sloni, zvláště proslulí v používání zvířat všeho druhu v amfiteátrech se stali Římané). Další způsob exekuce, který se vyskytoval u všech civilizací, bylo shození z výšky. Tento způsob poprav je doposud používán v Iránu. Popravovalo se smrtí hladem nebo žízní a to formou zazdění, zanecháním na opuštěném místě nebo vsazením do klece atp. Mezi další způsoby patřilo ukřižování, ke kterému je možné být dodnes teoreticky odsouzen v některých islámských zemích (např. Súdán). Technikou poprav bylo i naražení na kůl. Například zákoník Karla V. stanovil tento trest pro ženy, které zabily své dítě. V Tereziánském zákoníku z roku 1768 byla zachována jiná technika poprav a to stahování z kůže. Stejný zákoník ještě znal jako způsob poprav rozřezání. Mezi další popravčí praktiky patřilo rozčtvrcení či roztrhání. Zprávy o nich najdeme v Číně ještě z počátku 20. století.

Již v nejstarších lidských společnostech se jako způsobu exekuce užívalo upálení. Starobylost a častý výskyt této popravčí techniky souvisí s náboženským a očistným (podobně jako u vody a utopení) charakterem ohně. Proto byli ohněm

popravování především lidé odsouzení za zločiny proti víře. Upalování bylo v Evropě tak časté také proto, že pokud šlo o zločiny proti víře, stačila k upálení mnohdy pouhá obžaloba. Mnoho lidí se tak křivým obviněním snadno zbavovalo svých nepřátel nebo i dluhů. Trest smrti upálením přežil až do 19. století hlavně v Japonsku, v Číně a Egyptě. Podobné upálení byly i nejrůznější způsoby smrti na mírném ohni, jejichž smyslem bylo zostření trestu prodloužením předsmrtné agonie odsouzeného. Jednalo se o různé techniky smažení, opékání a pražení.

Jedním ze způsobů výkonu trestu smrti bylo také rozřezání pilou. Takto se popravovalo ve španělských vojenských kruzích až do 18. století. Pro středověk byl typický ovšem jiný způsob popravu - lámání kolem. Spočíval v tom, že odsouzenci, připevněnému ke kolu či ke kříži, byly zpřelámány kosti v těle. V Rakousku byl tento trest zrušen až v roce 1781. Způsobem popravu známým již od starověku bylo roztrhání koňmi. Tento způsob popravu byl ještě součástí anglického tzv. Krvavého zákoníku z 19. století.

K dodnes živým způsobům popravu patří ukamenování. V současné době je ukamenování uzákoněno v šesti muslimských zemích jako trest za cizoložství a sexuální delikty. Nejvíce lidí (až několik stovek ročně) bývá ukamenováno v Iránu. Jiným, dodnes živým způsobem popravu je stětí. Tento způsob popravu se objevil již v době bronzové a přetrval až do našich dob. Ve středověké Evropě patřil tento způsob popravu k nejobvyklejším. Někde se ke stětí používala sekyra (Rusko), jinde meče (Francie), či šavle (v arabských zemích). V současné době se dochovala jako popravčí nástroj pouze šavle, která se dodnes používá k popravám ve třech státech (Katar,

Jemen, Saudská Arábie). Jako popravčí nástroj sloužila i gilotina, která byla používána hlavně ve Francii (poslední poprava proběhla v roce 1977). Krokem vpřed k humanizaci poprav bylo, že poprava gilotinou byla (na rozdíl od dříve používaných způsobů poprav) velmi rychlá a bezbolestná, což byl hlavní důvod jejího zavedení do praxe.

Dále následuje přehled způsobů poprav, které jsou používány běžně dodnes.

Vedle ukamenování a shození z výšky, typické však jen pro islámské právo šarija (viz výše), to jsou:

a) Oběšení

Oběšení se používalo jako způsob poprav po celou historii lidstva a i dnes je používáno v přibližně osmdesáti zemích světa. Je třeba připomenout, že tímto způsobem se popravovalo rovněž na našem území (viz výše). Tento způsob poprav byl vždy spojen se zneuctěním a společenským odsouzením popraveného. V novodobé historii můžeme tento fakt demonstrovat na příkladu válečných zločinců odsouzených Norimberským vojenským tribunálem, kdy odsouzení nebyli z výše naznačených důvodů zastřeleni, na což měli podle vojenských zvyklostí právo, ale oběšeni. V minulosti byla těla oběšenců dokonce ponechávána na šibenici dokud úplně nesetlela, jako výstraha ostatním, což se ovšem při velkém počtu poprav a tím pádem přivyklosti obyvatelstva tomuto počínání míjelo svým generálně preventivním účinkem.

b) Zastřelení

Zpočátku bylo zastřelení jako způsob poprav vyhrazeno pouze vojákům a až později bylo rozšířeno i na civilisty. Tento způsob poprav byl a je tak typický hlavně pro vojenské zákoníky. Sám rozsudek se provádí buď popravčí četou, která

střelili z větší dálky, nebo jedním střelcem střílejícím zblízka. V současné době je trest smrti zastřelením obsažen v několika desítkách zákoníků (civilních i vojenských) zemí, které trest smrti doposud nezrušily (např. Čína, Afganistan). V USA je možné si vybrat mezi zastřelením a jiným způsobem popravu, jako je smrtící injekce nebo elektrické křeslo. Je zajímavé, že poprava zastřelením bývá odsouzenými volena zdaleka nejčastěji.

c) Plynová komora

Tento způsob popravu, používaný ve Spojených státech amerických, spočívá ve smrti udušením následkem vdechování jedovatých výparů (k tomuto účelu je používán zejména kyanid draselný). Mnohé státy americké unie dávají ovšem odsouzení na výběr i jiný způsob popravu a to zejména popravu smrtící injekcí.

d) Poprava na elektrickém křesle

Jedná se o další způsob popravu typický pro USA. Z dalších států, které elektrické křeslo také po určitou dobu používaly, lze zmínit Filipíny nebo Taiwan. Elektrické křeslo je konstruováno na bázi střídavého elektrického proudu, který by měl v ideálním případě usmrtit odsouzeného rychle a bezbolestně. Ovšem historie používání elektrického křesla ukázala, že smrt nemusí být ani rychlá a ani bezbolestná, což je také jeden z důvodů, proč většina amerických států přešla k jiným způsobům popravu, zvláště pak ke smrtící injekci.

e) Smrtící injekce

Protože poprava smrtící injekcí je v současné době nejmodernější a zřejmě nejhumánnější způsob usmrcení, uvádím podrobněji postup při výkonu exekuce.

Poprava je obdobná postupu používanému v nemocnici při celkové anestézii, avšak vstřikována dávka je smrtelná. Vstřikuje se roztok obsahující tři složky: barbituráty, které vedou ke ztrátě vědomí, dále bromid pankurnia, který působí ochablost svalů a jehož úkolem je paralyzovat bránici a přerušit tak pohyby plic, a nakonec se vstříkne chlorid sodný, který způsobí srdeční zástavu.¹³ Při správné aplikaci se docílí toho, že odsouzený se pohrouží do spánku, ze kterého se už nikdy neprobere. K tomu jen poznamenávám, že tento způsob popravky se může zdát, v porovnání s většinou velkou krutostí pachatele k oběti, humánní až příliš.

2. Způsoby zacházení s vězni

Vedle trestu smrti, který byl běžně používán od nejstarších dob, bylo zprvu vězení pouze okrajovou záležitostí, jehož se používalo jen pro osoby, které byly odsouzeny k trestu smrti a čekaly na výkon exekuce. Ani ve středověku neexistovala ještě vězení tak, jak je známe dnes.

První káznice, které se vzdáleně podobaly dnešnímu vězení a které se snažily rovněž o polepšení jedince, byly zakládány teprve koncem 16. století v Holandsku a v Anglii. Tyto káznice, které byly určeny zejména pro tuláky, žebráky, zloděje a prostitutky, sloužily jednak k ochraně společnosti, ale také se zde ke společenským potřebám využívala práce odsouzených.

K rozvoji vězeňství dochází teprve na přelomu 18. a 19. století. V této době vznikají ve Spojených státech dva vězeňské systémy, které si kladou za cíl také snahu o nápravu pachatele. Tyto systémy jsou známy jako pensylvánský a auburnský.

¹³ Monestier, M.: Historie trestu smrti, s. 327

Vězení pensylvánského typu předpokládalo totální izolaci jedince v cele. Jejím cílem byla nejen bezprostřední ochrana společnosti před pachatelem, nýbrž i snaha umožnit pachateli, aby o svém provinění přemýšlel, uvědomil si svou vinu, litoval svého činu a mravně se změnil.

Auburnský systém znamená ústup od totální izolace vězně k dočasné izolaci v noci a společné práci ve dne. Vězni byli klasifikováni do tří skupin, nejtěžší s totální izolací bez práce, méně narušení s totální izolací po tři dny v týdnu a nejméně narušení - napravitelní, ve společných celách a pracující ve skupině. Pracující ve skupině nesměli hovořit, proto se tento režim též nazývá systémem mlčení. Tyto vězeňské systémy se postupně rozšířily i do dalších zemí (Francie, Holandsko, Anglie).

V 50. letech 19. století vznikl v Anglii nový, tzv. progresivní výkon trestu, který požadoval rozdělit výkon trestu do tří fází. Na fázi velmi přísného režimu s počáteční totální izolací na cele, kde byla vykonávána monotónní práce, a pozdějším přerušением izolace v době práce, pobožnosti, vyučování a řízené diskuse. Ve druhé fázi byla izolace omezena pouze na noc a ve dne vězni vykonávali těžkou práci mimo vězení. Třetí fáze končila podmíněným propuštěním a vykonávala se ve věznicích bez zdí s neozbrojeným dozorem. Podle chování vězně mohla být každá fáze přiměřeně zkrácena.¹⁴

Na změnu odsouzeného je zaměřen rovněž systém borstalský, který vzniká v Anglii na počátku 20. století a existuje dodnes. Činnost vězňů v tomto systému je orientována na vzdělání, kulturní výchovu, sport a odbornou přípravu a výkon trestu má progresivní povahu.

¹⁴ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S.: Psychologie v právu, s. 30

Skutečná otevřená vězení vznikají prakticky až po II. světové válce.

Pro zacházení s vězni na našem území byl určující rakouský trestní zákoník z roku 1852 (viz výše), který rozeznával trest vězení (za přečiny a přestupky) a trest žaláře (za zločiny).

Ve vlastním výkonu trestu se diferencovali trestanci do tří disciplinárních tříd. Rozdělení do tříd mělo ten význam, že trestanci vyšších tříd požívali větších výhod (častější korespondence nebo návštěvy atp.). Velmi široké byly rovněž možnosti disciplinárního trestání - od důtky přes odnětí požitků a výhod až po půst o chlebu a vodě, spoutání, tvrdé lože, samovazbu, temnou komoru nebo zařazení do nižší disciplinární třídy. Vzdělávání bylo povinné pro trestance, kteří neměli základní vzdělání a nepřekročili určitý věk (muži 35 let, ženy 30 let).¹⁵ Trestanci byli povinni pracovat. Výtěžek výtěžku sice připadal státu, ale vězni byli motivováni k práci určitou finanční odměnou, jejíž výše záležela na tom, do které disciplinární třídy byl trestanec zařazen a na jeho zručnosti a výkonnosti.

Rovněž po vzniku Československa byli vězni povinni pracovat a mzda byla řešena podobným způsobem, jako za Rakouska-Uherska. Za první republiky byla ovšem prohloubena složka výchovného a kulturně mravního působení na trestance. Působení na vězně se neomezovalo již na pouhý dril a elementární školství, ale začíná mít komplexnější a pragmatičtější charakter.

Necháme-li stranou období druhé světové války, dostáváme se do období po roce 1948, kdy vězeňská zařízení sloužila především politické moci.

¹⁵ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S.: Psychologie v právu, s. 32

V období totalitního režimu byl vězeňský systém, který byl budován na vojenských principech, zaměřen na dosažení uniformní kázně a pořádku. V oblasti zacházení s odsouzenými převládala schematičnost, nadměrná organizovanost a izolace od vnějšího prostředí i od společnosti. Prvořadý význam byl přikládán vnější adaptaci odsouzených a jejich pracovním výsledkům.¹⁶

O aktuálním stavu našeho vězeňského systému a o směru a krocích reformy našeho vězeňství je pojednáno níže.

Kapitola IV.

Současná situace ve světě

1. Trest smrti

V současnosti více než polovina států světa zrušila trest smrti ať již právně nebo fakticky. V současné době (leden 2007) je situace následující: 88 států zrušilo trest smrti pro všechny trestné činy (např. všechny státy EU, Kanada, Austrálie, Mexiko, Jižní Afrika, Turecko, Ukrajina atd.), 11 států zrušilo trest smrti pro obvyklé trestné činy (např. vražda, hospodářská kriminalita atd.) a připouští trest smrti jen za mimořádně závažné trestné činy, spáchané za výjimečných okolností např. v době války (Albánie, Argentina, Bolívie, Brazílie, Chile, Cookovy ostrovy, Salvador, Fijí, Izrael, Lotyšsko, Peru), 29 států trest smrti formálně nezrušilo, ale v praxi jej nevykonávají (nejméně deset let nedošlo k žádné popravě). Jsou to například Rusko nebo Tunisko. Celkem tedy 128 států zrušilo trest smrti v právním řádu nebo v praxi. 69 států si ovšem ponechává trest smrti ve svých právních rádech i pro obyčejné trestné činy (např. Bělorusko, Kamerun, Čad, Čína, Kuba, Egypt, Etiopie, Ghana, Indie, Indonésie, Irán, Japonsko, KLR, Jižní Korea, Kuvajt, Filipíny, Saudská Arábie, SAE, USA).

¹⁶ Novotný, O., Dolenský, A., Jelfnek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné I.- Obecná část, s. 314

Světový vývoj směřuje k celosvětovému upouštění od trestu smrti. Například od března 2001 se počet států, které zcela zrušily trest smrti zvýšil ze 75 na současných 88. Ve stejném časovém období klesl počet států praktikujících trest smrti i za mírových podmínek z 86 na 69. Od roku 1985 přes 50 států zrušilo trest smrti pro všechny trestné činy. Naposledy zrušily trest smrti pro všechny trestné činy v době míru i války v roce 2004: Bhútán, Řecko, Samoa, Senegal a Turecko. V roce 2005 se přidalo Mexiko a Libérie. Minulý rok zrušily trest smrti pro všechny trestné činy Filipíny.¹⁷ Faktem ovšem zůstává, že vzhledem k populačnímu rozmístění obyvatelstva na planetě až 90% obyvatel žije ve státech, které, ať již v době války, nebo i v době míru, trest smrti uplatňují.

V roce 2005 (poslední uveřejněné údaje) bylo 94% všech známých poprav uskutečněno ve čtyřech zemích světa. V Číně (oficiálně 1770 popravených, ale skutečný počet popravených bude zřejmě mnohem vyšší), v Iránu (nejméně 94), v Saudské Arábii (nejméně 86) a v USA (60).¹⁸

Mezi státy, uplatňujícími trest smrti, můžeme rozlišovat několik skupin. Jednak jsou to rozvojové státy třetího světa (Etiopie, Čad, Uganda atd.), jejichž ekonomické podmínky nejsou na takové úrovni, aby mohla být vytvořena dostatečná alternativa v podobě fungujícího vězeňského systému. Například Somálsko nemá vůbec ústřední vládu s faktickou mocí a území proto ovládají nejrůznější kmeny a jejich náčelníci. Tento stav lze přirovnat k prvobytně-pospolné společnosti, ve které rovněž neexistovala k trestu smrti žádná rozumná alternativa.

Další skupinu tvoří islámské státy, ve kterých neexistuje

¹⁷ Amnesty International – Facts and statistics on the Death Penalty (web.amnesty.org).

¹⁸ Tamtéž.

odluka státu od církve, aplikující islámské právo šarija, které úzce souvisí s náboženským přesvědčením většiny tamních obyvatel (např. Írán).

Samostatnou skupinu tvoří nedemokratické, totalitní režimy, kde trest smrti funguje jako nástroj k zastrašení obyvatelstva a politické opozice a k udržení moci v rukou stávajících politických elit (Bělorusko, KLR atd.).

Pak je zde ovšem skupina států demokratických, které mají s uplatňováním trestu smrti dlouholeté zkušenosti, aniž by tím trpěla jejich demokratičnost (USA, Japonsko, Jižní Korea). Důvody ponechání trestu smrti v demokratickém státě je možno demonstrovat na příkladu USA, které jsou mnohdy uváděny dokonce za příklad demokraticky smýšlející země.

Přístup k absolutnímu trestu v USA je dán civilizačním vývojem již od dobývání Ameriky. Tamní obyvatelé mají totiž jiný přístup k ochraně osobních práv. V USA je trest smrti chápán spíše jako odplata, klade se zde důraz na ochranný, společenský charakter trestu smrti. Trest smrti v USA souvisí s americkým individualismem, pragmatismem a protestantskou morálkou, ke které patří rovněž stanovisko, že za zločin má následovat trest a za smrt může být za jistých okolností odplatou i smrt. Vztah k trestu smrti v USA je dán také tím, že Američané na svém území (až na výjimky) nezažili první ani druhou světovou válku a ani zneužití trestu smrti ve jménu žádné totalitní ideologie. Nevytvořil se zde proto tak silný odpor k trestu smrti, jaký známe v Evropě. Právě naopak. Američané se totiž musí každodenně potýkat s vysokou kriminalitou a v živé paměti mají i atentáty (či pokusy o ně) na své čelné politické představitele. Dalším faktem, hovořícím

pro trest smrti, je zdvihající se vlna teroristických útoků, ať již na americkém území či mimo ně.

Ovšem i v USA začíná tradičně vysoká podpora trestu smrti (kolem 80%) v posledních letech klesat. Tato skutečnost není ovšem dána nějakou zásadní změnou názorů Američanů a přehodnocením jejich hodnotových stanovisek, ale výměnou generací způsobenou velkým množstvím přistěhovalců. Imigranti byli totiž vychováváni v jiném kulturním prostředí, a proto se v mnohých názorech od starousedlíků (zejména od bílých protestantů jako tradičních představitelů americké elity) liší.

2. Doživotní trest

Trest odnětí svobody na doživotí lze uložit téměř v celé Evropě a Severní Americe, má ovšem v různých zemích různý obsah. Doživotní tresty ukládané v jednotlivých zemích se liší nejen v různosti trestných činů, za které je doživotní trest ukládán, ale také jsou rozdílné v možnosti propuštění doživotně odsouzených na svobodu.

Německo:

Trest smrti byl zrušen v roce 1949. Doživotní trest je obligatorně ukládán za trestný čin vraždy dle § 211 StGB a trestný čin genocidia dle § 220a StGB. V zákoně jsou ale upraveny zvláštní zmírňovací důvody, na základě kterých je možno uložit i za vraždu časově omezený trest. Fakultativně lze uložit doživotní trest ještě za další trestné činy (velezrada, způsobení jaderné exploze, loupež s následkem smrti, útok na leteckou dopravu atd.). Stran možnosti znovunabytí svobody platí v Německu úprava, že po 15 letech výkonu doživotního trestu je soud povinen odůvodnit, že

vzhledem k zvlášt těžkému zavinění neumožňuje podmíněný odklad trestu na dobu 5 let.

V roce 2001 vykonávalo v Německu doživotní trest 1658 odsouzených.¹⁹

Anglie a Wales:

Doživotní trest je zde ukládán obligatorně za vraždu. Vražda je ovšem v Anglii koncipována mnohem šířeji než v jiných zemích a zahrnuje většinu forem úmyslného usmrcení a také případy, v nichž se úmysl vztahoval „jen“ na těžké ublížení na zdraví a ne nutně na usmrcení. Fakultativně může být doživotní trest uložen za řadu zvlášt závažných deliktů (např. znásilnění, žhářství, ozbrojené loupeže). Doživotní trest lze po osmi až jedenácti letech výkonu změnit na časově omezený trest odnětí svobody.

Ve všech případech doživotních trestů přísluší rozhodnutí o předčasném propuštění odsouzených ministru vnitra. Podílí se na něm značnou měrou rovněž správní orgán zřízený ministerstvem vnitra „Parole Board“. Ministr vnitra rozhoduje na základě informací o odsouzeném (o jeho předchozím životě, o povaze spáchaného činu, o jeho chování ve výkonu trestu) na základě lékařských a psychiatrických závěrů a doporučení a po konzultaci s ministrem spravedlnosti a soudcem, který pachatele k doživotnímu trestu odsoudil. Pokud ministr vnitra rozhodne o propuštění odsouzeného, může se toto uskutečnit nejdříve jeden rok po vydání rozhodnutí, aby mohl být propouštěný připraven na návrat do společnosti. Propuštění je podmíněné (s výjimkou rozhodování na základě královského práva udělit milost) a může být při problémech odsouzeného na svobodě odvoláno.

¹⁹ Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, s. 79

Průměrná doba strávená ve výkonu trestu odnětí svobody na doživotí se nyní pohybuje okolo 13 let. K roku 2000 vykonávalo v Anglii a Walesu doživotní trest 4538 odsouzených.²⁰

Nizozemí:

V Nizozemí byl trest smrti zrušen v roce 1982.

Trest odnětí svobody na doživotí je ukládán fakultativně a to za jednání nebezpečná pro stát zejména v době války a dále za jednání, jež jsou příčinou smrti osob (žhářství, potopení lodi, zničení letadla atd.). Možnost podmíněného propuštění je v zákoně zakotvena a délka skutečného výkonu doživotního trestu nepřevyšuje 15 let.²¹ K roku 2000 vykonávalo doživotní trest 11 osob.²²

Kapitola V.

Vnitrostátní a mezinárodní (komunitární) právní úprava v otázce trestu smrti

Česká republika je v otázce znovuzavedení trestu smrti limitována jak vnitrostátní právní úpravou (zejména Listinou základních práv a svobod), tak i úpravou mezinárodní (zejména Protokoly k evropské Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod a Druhým opčním protokolem k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech) a v neposlední řadě evropskou (komunitární) právní úpravou (zejména Chartou základních práv EU).

Vnitrostátní právní úprava

2. května 1990 zrušilo Federální shromáždění trest smrti novelou trestního zákona č. 175/1990 Sb., účinnou od 1.7.1990

²⁰ Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, s. 80

²¹ Kalvodová, V.: Trest odnětí svobody na doživotí, s. 25-32

²² Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, s. 81

a nahradilo ho výjimečným trestem odnětí svobody na doživotí. Ústavní ochrany se zákazu trestu smrti dostalo Listinou základních práv a svobod v roce 1991 (jednalo se dokonce o nad-ústavní ochranu, protože Listina měla za dob federace vyšší právní sílu než ostatní ústavní zákony).

Listina zakotvuje zákaz trestu smrti v čl. 6 odst. 3 ustanovením, že trest smrti se nepřipouští. Listina stanovila tuto zásadu zcela kategoricky bez jakékoliv možnosti odlišné právní úpravy, čímž šla dále než většina mezinárodněprávních úprav (až na Protokol č. 13 k evropské Úmluvě). Znovuzavedení trestu smrti (např. za války) by si tedy vyžádalo také změnu Ústavy.

Mezinárodní právní úprava

Na mezinárodním poli existují v současné době čtyři závazné mezinárodní smlouvy omezující trest smrti (s možností jeho ponechání v době války nebo bezprostřední hrozby války), nebo ho zakazující za všech okolností. Jsou to tyto mezinárodní smlouvy:

- I. a) Mezinárodní pakt o občanských a politických právech
 - b) Druhý opční protokol k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech (dále jen Protokol)
- II. Protokol k americké Úmluvě o lidských právech o zrušení trestu smrti
- III. Protokol č.6 k evropské Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod
- IV. Protokol č.13 k evropské Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod

Ad.I. a) Pakt byl otevřen k podpisu v roce 1966 v New Yorku a pro Českou republiku vstoupil v platnost dnem 23. 3. 1976.

Tato dohoda trest smrti nezakazuje, ale klade určité podmínky při jeho ukládání. Děje se tak v jeho článku 6. Odstavec 1 hovoří obecně o právu na život a jeho ochraně zákonem. Odstavec 2 omezuje trest smrti pouze na nejtěžší trestné činy a výslovně zakazuje retroaktivitu při jeho ukládání. Nedovoluje provést trest smrti před konečným rozhodnutím soudu ve věci (podmínka právní moci rozsudku). Odstavec 4 zakotvuje právo odsouzeného žádat o milost a dále stanoví, že amnestie, milost, nebo zmírnění trestu mohou být uděleny ve všech případech. Odstavec 5 pak říká, že rozsudek trestu smrti nesmí být uložen těhotné ženě nebo mladistvému.

Ad.I. b) Protokol byl přijat Valným shromážděním OSN v roce 1989. V preambuli připomíná článek 3 (právo na život) Všeobecné deklarace lidských práv. Dodržování jednotlivých ustanovení Deklarace není ovšem právně vynutitelné (tato působí především svou závazností morální), a proto byl přijat také tento Protokol, který je již vynutitelný i normami mezinárodního práva veřejného.

Protokol ve článku 1 stanoví, že žádná osoba podléhající jurisdikci smluvního státu nesmí být popravena a že každý smluvní stát přijme nezbytná opatření ke zrušení trestu smrti. V čl. 2 umožňuje použití trestu smrti za války, za vysoce závažný trestný čin vojenské povahy těm státům, které učinily takovou výhradu při ratifikaci nebo přístupu.

Česká republika ratifikovala Protokol bez výhrad a tento vstoupil pro ČR v platnost dne 15.9.2004. Do současné doby ratifikovalo Protokol 60 států a 7 států ho zatím pouze podepsalo s tím, že se stanou stranou dohody k pozdějšímu datu.

Ad.II. Protokol byl přijat Valným shromážděním Organizace amerických států v roce 1990. Protokol zakazuje znovuzavedení trestu smrti ve státech, které ho již zrušily a umožňuje si ponechat státům, pokud v tom smyslu učinily výhradu, trest smrti v době války. Protokol byl ratifikován 8 americkými státy a podepsán jedním státem. Stranami smlouvy jsou: Brazílie, Kostarika, Ekvádor, Nikaragua, Panama, Paraguay, Uruguay, Venezuela a podepsán byl Chile.

Ad.III. Protokol byl přijat na půdě Rady Evropy v roce 1982. Protokol zakazuje trest smrti v době míru, ale dle článku 2 umožňuje signatářským státům zákonem stanovit trest smrti v době války nebo bezprostřední hrozby války. O takovém zákonu a jeho jednotlivých ustanoveních je stát povinen vyrozumět generálního tajemníka Rady Evropy. Protokol vstoupil pro bývalou ČSFR v platnost 1.4.1992. ČR tyto závazky převzala od 1.1.1993 v plné šíři. Protokol ratifikovalo celkem 45 evropských států. Podepsán byl Ruskem.

Ad.IV. Protokol rovněž vznikl z iniciativy Rady Evropy a to v roce 2002. V preambuli tohoto dokumentu se konstatuje, že Protokol č. 6 nevylučuje trest smrti v době války nebo její přímé hrozby a že státy jsou rozhodnuty odstranit trest smrti za všech okolností. Článek 1 proto zní: Trest smrti se zrušuje. Nikdo nesmí být odsouzen k takovému trestu ani popraven. Článek 2 pak zakazuje od ustanovení tohoto protokolu odstoupit procedurou dle čl. 15 Úmluvy a článek 3 zakotvuje zákaz výhrad dle článku 57 Úmluvy. Česká republika protokol ratifikovala a Protokol vstoupil pro Českou republiku v platnost dne 1. listopadu 2004.

Protokol prozatím ratifikovalo 37 evropských států a byl podepsán 7 dalšími. Většinou jde o státy EU. Protokol rovněž

ratifikovala Ukrajina, některé pobaltské státy a také Turecko. Nepřipojilo se například Rusko.

Komunitární právní úprava

V roce 1986 se usnesl Evropský parlament na tom, že trest smrti představuje hrůznou a nelidskou formu potrestání a porušuje právo na život i v tom případě, když byl vynesen na základě řádného soudního projednání a vyzval členské státy, aby se připojily k dodatkovému Protokolu č. 6 evropské Úmluvy o lidských právech a základních svobodách. V březnu 1992 zase v rezoluci prohlásil, že: stát, a obzvláště ne demokratický stát, nemůže disponovat životy svých občanů nebo jiných osob na svém území použitím zákona ukládajícího trest smrti a vyzval státy k přijetí druhého Opčního protokolu k mezinárodnímu Paktu.

Postoj EU je v otázce trestu smrti po řadu let konstantní a je to jedna ze společně sdílených hodnot států sdružených v Evropské unii. Toto stanovisko se také odráží v Chartě základních práv EU, která má však pouze deklaratorní charakter a působí jen jako jistý morální apel a doporučení státům sdruženým v EU.

Hned první článek Charty zakotvuje právo na život a zákaz trestu smrti. Důležitý je článek 19, který zakazuje vydání odsouzených do zemí, kde by jim hrozil trest smrti. Podobné ustanovení nalézáme v § 393 odst. 1 písm. h), i) trestního řádu, ve kterém je stanoveno, že pachatele nelze vydat pro trestný čin, za který je možno v dožadujícím státě uložit trest smrti (kromě případu, kdy se dožadující stát zaručí, že trest smrti nebude uložen). Vydání je rovněž nepřipustné k vykonání tohoto trestu. Tato ustanovení mohou ovšem vyvolat mezinárodní problémy, zejména ve vztahu ke Spojeným státům

americkým, při vydávání teroristů dopadených na území některého členského státu EU.

Podle mého názoru je však na místě alespoň pachatele teroristických útoků vydávat (národní a evropská úprava by měla být v tom smyslu změněna), protože zájem na dobré spolupráci v rámci NATO a také na potírání mezinárodního terorismu je mnohem vyšší, než užívání evropského humanismu na pachatele, kteří útočí na hodnoty, na nichž demokracie stojí. A to pochopitelně nejen demokracie americká, ale také evropská.

Domnívám se, že postupný vývoj na mezinárodním poli dospěl přijetím protokolu č. 13 až za přípustné meze a svým způsobem popřel předchozí vývoj spočívající ve stálém zužování možnosti trest smrti použít. Tento vývoj vyvolává diskuse, na kolik vlastně podepsané dohody mají co společného s trestem smrti a na kolik jsou pouhým manifestačním se přihlášením k hlubší evropské integraci. Situace působí dojmem, že pokud neexistuje shoda na mnoha zásadnějších otázkách evropské politiky, manifestuje se domnělý konsensus alespoň na poli trestu smrti (viz hlasy volající po zavedení trestu smrti v současnosti v Polsku). Tato shoda je také dána (u smluv vylučujících trest smrti i pro případ války) zřejmě představou, že žádná další válka nehrozí, a proto je možno podepsat i takovou smlouvu, která je z věcného hlediska zcela absurdní. Protokol č. 13 k evropské Úmluvě je proto, dle mého názoru, potřeba chápat spíše jako přání trvalého míru, než jako absolutní zákaz trestu smrti.

Kapitola VI.

Hodnocení argumentů pro a proti trestu smrti

1. Argumenty pro trest smrti

a) Nemožnost dalšího trestu pro doživotně odsouzené

Pokud odsouzený na doživotí spáchá další trestný čin, nemůže být již potrestán žádným vyšším trestem. I kdyby tedy pachatel zabil spoluvězně, člena vězeňské služby (v úvahu by mohl připadat i další personál věznice) nebo při útěku zabije kohokoliv dalšího (například náhodného chodce), nemůže být potrestán jinak než kázeňsky. Nejtvrdějším kázeňským trestem, připadajícím i v tomto případě v úvahu, je pouze umístění do samovazby a to maximálně na 20 dnů. To jistě není dostačující. Proto by pro případ spáchání (zvláště) závažného úmyslného trestného činu doživotně odsouzeným bylo de lege ferenda vhodné dát soudu možnost rozhodnout, že takovýto odsouzený nemůže být již podmíněně propuštěn.

b) Satisfakce pro pozůstalé i pro veřejnost a symbolická odplata za provedený čin

Myslím, že toto je jeden z klíčových argumentů pro trest smrti. Z hlediska pozůstalých je možná právě pouze trest smrti jediným trestem, který jsou ochotni akceptovat. Tento trest totiž dává pozůstalým pocit satisfakce, nastoluje pocit jistého vnitřního uspokojení, harmonie a zadostiučinění. Navíc, pokud by se trestní sankce dostaly do nápadného rozporu s představou spravedlivého trestu, mohla by tato skutečnost vést pozůstalé v některých případech až k soukromé odvetě poté, co si pachatel odpývá svůj trest.

c) Ochrana společnosti před pachatelem

Trest smrti chrání společnost jistě lépe než doživotní trest odnětí svobody, protože při jeho výkonu se zde nabízí pro

odsouzeného široká škála možností, jak se dostat z vězení na svobodu. Může se tak například stát individuálním útekem odsouzeného, v případě člena organizované skupiny může připadat v úvahu rovněž jeho násilné vysvobození ostatními členy ozbrojené (teroristické) skupiny, nebo se odsouzený může dostat na svobodu třeba i zneužitím nebo chybným užitím institutu milosti a amnestie.

Aktuálnost těchto problémů u nás ukázala masová amnestie v roce 1990, či útek nájemného vraha odsouzeného na doživotí z věznice Mírov, který byl sice dopaden, ale náklady a úsilí vynaložené na jeho dopadení byly vysoké.

Dále se může odsouzený dostat z vězení na svobodu i zcela legálně na základě ustanovení § 62 odst. 2, § 29 odst. 1, § 39b odst. 4 písm. a) TZ., které umožňují podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody po uplynutí 20, respektive 30 let výkonu trestu (o podmíněném propuštění a o možnosti resocializace odsouzených je pojednáno níže).

d) Existence zvýšené generálně preventivní funkce, snižuje kriminalitu

Tento argument je podobně jako argument brutalizujícího účinku trestu smrti (viz níže) velmi těžko empiricky prokazatelný, protože na míru kriminality má, vedle existence nebo neexistence trestu smrti, vliv také celá řada jiných faktorů. Je ale zřejmě pravda, že pachatel v době páčání svého činu myslí spíše na jeho úspěch, než na trest za něj. Tedy argument o snížení kriminality tam, kde může být použit doživotní trest, sám o sobě důvodem pro zavedení trestu smrti není.

e) Nejspolehlivější prostředek ochrany společnosti před sexuálně a psychicky defektními pachateli

Je nevyvratitelné, že fyzická likvidace je nejlepší způsob, jak zabránit recidivě těchto pachatelů. Určitým řešením tohoto problému by bylo vybudování detenčních ústavů, se kterými počítal návrh nového trestního zákona. Je třeba vidět, že bez existence těchto ústavů nebude společnost před tímto druhem pachatelů dostatečně chráněná (o detenčních ústavech se zmiňuji níže).

f) Za války, či za výjimečného stavu, nutný nástroj k udržení státní autority.

Domnívám se, ač nebyla generálně preventivní funkce trestu smrti za běžných (mírových) podmínek prokázána, že v případě války (výjimečného stavu) je trest smrti zcela nenahraditelným faktorem jak k udržení pořádku ve společnosti, tak i disciplíny v armádě. Je to dáno faktem, že trest smrti je za mimořádných okolností nenahraditelný dlouhodobým trestem odnětí svobody, ať již z důvodu nedostatečného okamžitého odstrašujícího účinku na další potenciální pachatele (např. v případě dezerce nebo neuposlechnutí rozkazu za bojové situace), nebo z důvodu nemožnosti okamžitého nástupu a také problematického výkonu trestu.

Domnívám se proto, že trest smrti je za výjimečných situací, kdy je ohrožena samotná existence státu, nutný, není možné se ho vzdát a musí být proti pachatelům kvalifikovaných trestných činů používán. Pokud by se tak nedělo, vedlo by to jistě k neschopnosti státu v době ohrožení účinně prosazovat svá nařízení (rozказы) a ke společenské anarchii (ke ztrátě bojeschopnosti armády).

g) Ekonomický důvod

Efektivní provedení trestu smrti by mělo být levnější, než doživotní trest. Nemusí to být ale bezvýjimečně pravda.

Například rozsudky k trestu smrti vykonávané na elektrickém křesle nebo v plynové komoře mohou být díky značným fixním nákladům na jejich pořízení, dokonce dražší než doživotní vězení.

Druhým aspektem může být větší nákladnost soudního řízení. Ve Spojených státech je například nákladnost řízení, ve kterém navrhuje obžaloba trest smrti, až čtyřikrát vyšší oproti případu, ve kterém žádá pouze doživotí.²³

V našich podmínkách je ovšem zcela jistě výkon doživotního trestu finančně náročnější, než byla poprava odsouzeného, protože zde není v zásadě rozdíl ve způsobu kontroly současných rozsudků na doživotí a rozsudků k trestu smrti vynesných v minulosti a poprava vykonávaná oběšením si vyžadovala minimální finanční nároky.

Je ovšem pravda, že v případě obnovení trestu smrti by mohl být zvolen jiný, finančně náročnější způsob popravy. Ovšem namísto oběšení by jako alternativy přicházely v úvahu zřejmě pouze zastřelení nebo poprava smrtící injekcí, které nejsou o mnoho nákladnější.

V případě obnovení trestu smrti by se dalo samozřejmě rovněž uvažovat o zavedení dalších právních pojistek pro zabránění případnému justičnímu omylu. Zde by se nabízela jistě celá řada různých (tedy i různě nákladných) způsobů kontroly. Osobně ovšem považuji systém právních záruk, tak jak byl v minulosti koncipován (ovšem až po přijetí zákona č. 63/1956 Sb.), za dostatečný k zabránění justičnímu omylu.

Vysokým a přitom stále se zvyšujícím nákladům na výkon doživotního trestu je nutno v první řadě čelit co nejvyšším zaměstnáváním vězňů, kteří by se měli v rozhodující míře

²³ Inciardi, J. A.: Trestní spravedlnost, s. 506

podílet na nákladech výkonu trestu. Dále je potřeba zvážit, nakolik k resocializaci doživotně odsouzených přispívají jejich stále se zlepšující materiální podmínky a nakolik se naopak jedná pouze o nadbytečně vynaložené finanční prostředky, které by mohly být využity lépe na jiných místech (např. na zvýšení platů zaměstnanců vězeňské služby nebo na vylepšení bezpečnostních prvků věznic atd.).

h) Krutost a nákladnost doživotního trestu

Problematice doživotního trestu je věnována druhá část práce (viz níže).

i) Dlouhodobá, trvalá podpora ze strany veřejnosti

O výzkumech veřejného mínění je pojednáno níže.

2. Argumenty proti trestu smrti

a) Právo na život

Abolicionisté soudí, že stát nemá právo, a to ve jménu jakékoliv hodnoty, odejmout lidskému jedinci život. Už proto ne, že není jeho dárcem. Abolicionisté dokonce pasují stát do role kata, pokud trest smrti uznává a vykonává. Trest smrti má být v rozporu jak s principy humanismu, tak i s křesťanskou morálkou. Poukazuje se na páté přikázání „nezabiješ“, se kterým má být praktikování trestu smrti v rozporu.

Otázka, zda má člověk právo usmrtit jiného, je eticky a filozoficky složitá. Ovšem v bibli jsou vedle přikázání „nezabiješ“ (Ex 20,13) i jiná ustanovení. Obecně je zde řečeno: „Jak byste chtěli, aby lidé jednali s vámi, tak vy ve všem jednejte s nimi, v tom je celý Zákon i Proroci“ (Mt.7,12), dále je to věta sv. Pavla, že vláda smí dělat, co jednotlivec nesmí (srov. Řím 13, 1-4), stvrzená kupříkladu papežem Inocencem I, který v odpovědi biskupovi z Toulouse

z roku 405 stvrzuje, že uvalení trestu smrti je legitimní, pokud jej autorizovala veřejná státní moc.

Ve Starém zákoně se setkáváme s trestem smrti za vraždu, za rouhání (Lv 24, 16), modloslužbu (Ex 22, 19; Nm 25, 5), za práci v sobotu (Ex 31, 15; 35, 2), za únos (Ex 21, 16), za homosexuální chování (Lv 20, 13), bestialitu (Ex 22, 19; Lv 20, 15-16), čarodějnictví (Ex 22, 18; Lv 20, 27), za uhození, zranění matky nebo otce (Ex 21, 15-17; Lv 20, 9) a cizoložství (Lv 20, 10). V Novém Zákoně pak vidíme, jak Ježíš mění ustanovení mojžíšského zákona v případě cizoložství (Jan 8, 2-11).

Morální teologie katolické církve zná pojem poena capitis, tedy trest smrti. Hovoří o tom, že veřejná moc má právo trestat velké zločince trestem smrti. Toto právo je doloženo Písmem (Ex 22,18; Řím 13, 4; Mt 18,6 ; Sk 5, 1-11).

V křesťanské tradici se objevuje rovněž jasně formulovaný názor o zachování trestu smrti. Uvádím sv. Augustina a citaci z jeho díla De Civitate Dei: „Není proti přikázání Božímu „nezabiješ“, když reprezentanti státní autority uvalí na zločince trest smrti“. Dále například sv. Cypriána, který píše: „Vražda spáchaná zločincem pouze pro světský zájem je zločinem, zabití ve jménu státní moci k odstranění zločince je ctnost“.

K trestu smrti se ve stejném duchu vyjadřuje rovněž sv. Tomáš Akvinský ve svém díle Summa Teologická: „Musí se říct, že zabití zločince je dovoleno, pokud je to zařízeno k blahu celé společnosti. A proto toto právo náleží pouze tomu, jemuž je svěřena péče o zachování společnosti, tak jako náleží lékaři odříznout zahnívající úd, když mu byla svěřena péče o blaho celého těla. Péče však o společné dobro je svěřena

vládcům, majícím veřejnou moc, a proto je jim dovoleno zabít zločince, nikoliv však je to dovoleno soukromým osobám“.

Dále připomínám názor papeže Pia XII. proneseného při promluvě k italské asociaci katolických právníků 5.2.1955. Pius zde prohlásil: „Otázka odsouzeného na smrt nestojí na právech jednotlivce na život; je úkolem státní autority zbavit odsouzeného člověka života po tom, co se sám vydělil z tohoto práva na život svým vlastním činem“. Tedy jinými slovy, člověk, který jinému právo na život upřel, nemá morální právo ho žádat pro sebe. Navíc odsouzenému je dána možnost smířit se s Bohem, dát své věci do pořádku a činit pokání. Tuto možnost pachatel však své oběti odnímá.

Nebo další příklad. Více než 90% obyvatel USA se označuje za věřící, přesto má zde trest smrti dlouhodobě velkou podporu (sám prezident USA, který ve funkci guvernéra Texasu povolil 154 exekucí, je silně věřícím metodistou).

Vztah trestu smrti a humanismu bych ukázal na myšlenkách předního českého humanisty, T.G. Masaryka.

Masaryk v rozhovorech s Karlem Čapkem na téma trestu smrti mimo jiné uvedl: „Můj argument pro trest smrti není, že je odstrašující, ale že je v něm mravní rozměr. Vzít člověku život je bezpráví tak strašné, že může být usmířeno jen výkupným stejně těžkým.“ Kuklík, na základě vlastních vyjádření Masaryka a rozborů konkrétních případů, ve kterých prezident odsouzeným k trestu smrti milost neudělil, vyvozuje závěr, že Masaryk jako československý prezident došel k názoru, že za nejtěžší zločiny (např. několikanásobné vraždy), kdy pachatel neprojevil ani tu nejmenší úctu k hodnotě lidského života, je trest smrti, jako výjimečný institut, ospravedlnitelný. Je ovšem třeba dodat, že Masaryk

byl přesvědčen, že budoucí společenský vývoj dospěje ke zrušení trestu smrti.²⁴

Z řečeného vyplývá závěr, že pokud se jedná o zvláště závažný zločin a je to nutné pro ochranu společnosti, má veřejná moc právo po té, co byla vina v řádném soudním procesu jasně prokázána, zločince i popravit.

b) Hrozba zneužití totalitním režimem

Mám za to, že tento argument neobstojí, protože jedna z prvních věcí, které by totalitní režim jistě udělal, by bylo zavedení trestu smrti bez ohledu na to, zda by to bylo i pro futuro (ústavou, zákonem) zakázáno. Mohlo by se tak stát vzhledem k dlouhodobě kladnému vztahu veřejnosti k trestu smrti i v referendu, a tedy zcela demokraticky.

Jiný je argument likvidace politických protivníků pomocí rozsudků smrti, jak se dělo v 50. letech. Toto nebezpečí ovšem hrozí rovněž při ukládání doživotního nebo dlouhodobého trestu. Potřeba trvat na důkladném přezkoumání všech rozsudků smrti by měla těmto nebezpečím zamezit.

c) Neexistence individuálně preventivní funkce trestu smrti

Tento argument považuji osobně za základní argument proti trestu smrti. Trest smrti není totiž ve své podstatě trestem, ale jen fyzickým odstraněním nebezpečného a nepřizpůsobivého jedince. Je třeba vidět, ponecháme-li stranou zneužití trestu smrti totalitními režimy, že trest smrti byl na našem území udělován výhradně pachatelům těch nejbrutálnějších nebo vícenásobných vražd. Tedy i kdyby byl pachatel popraven, neuvede to řád věcí do pořádku, ani podle zásady oko za oko, zub za zub.

Proto je třeba, aby pachatel alespoň částečně vyrovnal svůj

²⁴ Kuklík, J.: Prezident Masaryk a trest smrti, s. 33

dluh k pozůstalým a společnosti. Tak se má stát v první řadě prací. Je proto nanejvýš důležité, aby odsouzení měli možnost a zároveň povinnost pracovat, protože práce má vedle ekonomického efektu, který umožňuje odsouzeným zčásti nahrazovat škodu a náklady výkonu trestu, rovněž významný výchovný účinek.

Za společensky velmi prospěšné bych rovněž považoval, pokud by to bezpečnostní podmínky dovolovaly, aby doživotně odsouzení mohli při pracovních činnostech sledovat další potenciální pachatele trestné činnosti, kteří by byli takto odrazováni od své případné kriminality. Ke zvýšení generálně-preventivního účinku by mohl být rovněž natočen dokumentární pořad, který by pojednával o způsobu výkonu trestu odnětí svobody ve věznici se zvýšenou ostrahou a tím by také alespoň částečně odrazoval od páchání závažné trestné činnosti. Podle mého názoru, pokud odsouzení nedovedli posloužit lidem svým dobrým příkladem, mohou být naznačeným způsobem užiteční alespoň jako příklad špatný.

Existuje zde ale nebezpečí, že po určité době se na trestnou činnost odsouzených pozapomene a tito lidé začnou být ze strany veřejnosti litováni. V USA se tak děje zcela nepochopitelně i u některých pachatelů nejbrutálnějších sériových vražd. O životě těchto lidí se pak veřejnost dozvídá díky celé řadě novinových článků, knih nebo filmů, ve kterých mnozí autoři těmto zločincům straní.

Přesto se domnívám, že pokud bude trest přiměřený jednání, bude ho většina společnosti vnímat jako spravedlivý.

Možnost sledovat výkon spravedlivého trestu může tak pomoci emočně uspokojit poškozené a odstrašit některé potenciální pachatele.

d) Možnost justičního omylu

Možnost justičních omylů je jedním z nejzávažnějších argumentů proti trestu smrti. Je ale zase pravda, že na území ČR nebyl nikdy žádný justiční omyl prokázán. Politické procesy vedené v padesátých letech nelze totiž považovat za justiční omyly. Rozsudky trestu smrti v této době byly totiž pouhým prostředkem teroru komunistické strany. Nikoliv omylem nezávislé justice.

Ve Spojených státech (podle výzkumů uváděných Amnesty International) bylo od roku 1900 popraveno 23 lidí, o jejichž vině jsou vážné pochybnosti. Ovšem ani u uvedených 23 případů neexistuje žádný zcela nezvratný důkaz svědčící pro nevinu odsouzených.

Je otázka, zda kvůli možnosti justičního omylu se má zrušit trest smrti, protože retencionalisté v USA zase poukazují na širokou škálu přezkumných prostředků a na dlouhé čekací lhůty na trest smrti, během kterých se mohou objevit nové důkazy. Dále je možné v některých případech využít testu DNA. Tam, kde byly použity tyto testy při revizi procesu, který skončil trestem smrti, byla zatím vždy vina popraveného potvrzena.

Podle mého názoru by nespravedlivě doživotně odsouzený zažíval podobné utrpení jako nespravedlivě odsouzený k trestu smrti. Proto je především třeba trvat na tom, aby soudní orgány fungovaly řádně, i když ani soudnictví, podobně jako každá jiná lidská činnost, se nikdy nemůže chybám vyhnout zcela. Na druhé straně je ovšem možné, že by při zavedení trestu smrti byl případ, kde by byl tento trest uložen, přezkoumán s větší pečlivostí a důkladněji. S ohledem na nenapravitelnost rozhodnutí by byl případ také zřejmě daleko

více sledován sdělovacími prostředky, čímž by se mohl otevřít prostor pro objevení nových důkazů a svědků.

e) Odsouzený jako obětní beránek

Podle této teorie společnost na pachatele (obětního beránka) přenáší své negativní emoce a pachatel pak nese jakoby vinu všech. Existuje však přirozené vysvětlení. Výzkumy totiž zjistily (Durkheim), že zločiny způsobují izolaci jedince od skupiny a tím se zvyšuje kolektivní solidarita ostatních členů skupiny. Tento proces pak posiluje hodnoty a normy skupiny. Tedy i kdyby byl odsouzený pojímán jako obětní beránek, je to přirozené a je to pro život společnosti klad, ne zápor.

f) Rozpor se závazky jak mezinárodního a evropského, tak i národního práva.

Jak již bylo zmíněno výše, bylo by v současné době zavedení trestu smrti v rozporu se závazky ČR na mezinárodním i evropském poli a také by odporovalo našemu vnitrostátnímu právu.

Pokud bychom v budoucnu dospěli k přesvědčení o potřebě obnovení trestu smrti, muselo by se v oblasti našeho národního práva jednat o změnu ústavních předpisů, což by při stabilně širokém společenském souhlasu s tímto institutem zřejmě nebyl problém (zvláště v případě vypsání referenda o této otázce).

Co se týče závazků vyplývajících z komunitárního evropského práva, tak je možno konstatovat, že se jedná doposud jen o jakýsi právně nezávazný morální apel.

Složitější je situace na poli Rady Evropy. Zde by se nabízelo více možností. Od vypovězení Evropské úmluvy počínaje, přes vystoupení z Rady Evropy, či změnu znění Evropské úmluvy a relevantních protokolů, až po ignorování

mezinárodních závazků ČR. Podobný postup by musel být zvolen také na půdě OSN vůči Druhému opčnímu protokolu.

Pravdou ovšem je, že uvedený postup na mezinárodním poli pouze ze strany ČR by zřejmě měl pro náš stát negativní mezinárodní důsledky, a proto by bylo potřeba hledat pro podobné kroky širší mezinárodní konsensus.

g) Trest smrti je forma mučení

Tento argument byl platný u mnoha způsobů výkonu trestu smrti, které jsou nastíněny výše, kde mělo utrpení při jejich výkonu znásobit palčivost trestu pro odsouzeného. Tyto způsoby poprav jsou však již v moderní demokratické společnosti překonány a to hlavně z důvodu, že výše zmíněné druhy exekucí byly typické pouze pro určitá období lidských dějin, které se obecně projevovaly tvrdostí společenských vztahů, jež byly dány tehdejšími společenskými poměry.

Je sice pravda, že některé zcela barbarské způsoby výkonu trestu smrti (např. ukamenování v zemích uplatňujících islámské právo šárija) byly zachovány doposud, ale pro euroatlantickou oblast je návrat k těmto způsobům poprav vyloučen.

Jiná věc jsou doposud používané způsoby trestu smrti. Je pravda, že při některých způsobech poprav odsouzený nezemřel rychle a bezbolestně. Tyto problémy byly ale již objeveny, a od některých způsobů poprav se proto v současnosti upouští (např. poprava na elektrickém křesle). Postupně se jako optimální způsob usmrcení jeví poprava smrtící injekcí, která dává odsouzenému možnost zemřít bezbolestně ve spánku (viz výše).

h) Brutalizující účinek trestu smrti

Tento argument v podstatě stojí na myšlence, že trest smrti vraždy spíše zapříčiňuje, místo aby od nich odrazoval. Analýzy o brutalizujícím účinku tvrdí, že tento efekt se projevuje mezi lidmi, kteří jsou připraveni vraždit a kteří na základě zprávy o popravě dojdou k závěru, že je správné zabít ty, kdo je zrazují, zostuzují, potupují.²⁵ Tento předpoklad má stejnou vypovídající hodnotu jako argument generálně-preventivní a nejde ho zcela jistě potvrdit ani vyvrátit.

i) V mnoha zemích existuje trest smrti jako prostředek diskriminace či zastrášení obyvatelstva nebo politické opozice.

Tak tomu jistě v mnoha státech světa je, ale v demokratickém právním státě jako argument proti znovuzavedení nebo zrušení trestu smrti toto tvrzení neobstojí.

j) Existují účinné alternativy trestu smrti

O alternativách trestu smrti je pojednáno níže.

k) Postoj části odborné veřejnosti

Je pravda, že určitá část odborné veřejnosti trest smrti odmítá, otázkou ovšem zůstává, jak početná je a koho vůbec lze pod pojem odborná veřejnost zařadit. Zda-li máme do této skupiny zařadit všechny absolventy právnické fakulty, nebo také studenty, či jen právní vědce atd. Níže uvádím výzkumy veřejného mínění ať již mezi vysokoškolskými pedagogy, studenty, nebo právními praktiky, které nepotvrzují představu, že odborná veřejnost je ve své většině proti trestu smrti.

²⁵ Inciardi, J. A.: Trestní spravedlnost, s. 510-511

Kapitola VII.

Výzkumy veřejného mínění v otázce trestu smrti

Poslední výzkumy veřejného mínění v otázce trestu smrti, které provedlo v květnu a v listopadu 2005 Centrum pro výzkum veřejného mínění (CVVM) znovu potvrdily, že v ČR převládají zastánci trestu smrti nad jejich odpůrci. Ve květnovém výzkumu CVVM 28% respondentů odpovědělo, že by měl trest smrti v ČR rozhodně existovat. Spíše se k tomuto názoru přiklonilo i dalších 38% lidí. Naopak rozhodně proti absolutnímu trestu se postavilo jen 9% dotázaných. O tom, že by v ČR trest smrti spíše být neměl je přesvědčeno 18% lidí (odpovídalo 1067 lidí starších 15 let).

Existence trestu smrti měla relativně vyšší podporu mezi důchodci a respondenty, kteří se nehlásí k žádné církvi či náboženství, a mezi těmi, kteří jsou vyučeni bez maturity.

Naopak nižší podporu měla u studentů, absolventů vysokých škol a křesťansky věřících. Ve všech skupinách ovšem převažovali stoupenci trestu smrti nad jeho odpůrci.

Stejná agentura svůj průzkum zopakovala v listopadu předminulého roku s těmito výsledky:

Rozhodně ano	27%
Spíše ano	30%
Spíše ne	20%
Rozhodně ne	10%
Neví	10%

Je ovšem také třeba vidět, že od devadesátých let se počet příznivců trestu smrti snižuje. V současné době kolísá kolem

úrovně dosažené již ve výzkumu před čtyřmi lety, tedy okolo 60%. Statistika je následující:

Rok	PRO	PROTI
1992	85%	15%
1995	81%	19%
1997	74%	26%
1999	78%	22%
2001	72%	28%
2003	67%	33%
2005	66%	27%

Stanovisko veřejnosti většinou se kloní k trestu smrti bývá vysvětlováno následujícími důvody: dlouhodobá tradice ukládání trestu smrti, nízká úroveň právního vědomí, nedostatek objektivních informací o trestu smrti, zrušení trestu smrti k 1.7.1990, což bylo podle mnohých názorů předčasné.

Vyšší příklon k trestu smrti lidí s nižším vzděláním prokázal rovněž průzkum, provedený v letech 1965-66 mezi manuálně pracujícími obyvateli Prahy. Ze 300 dotázaných podpořilo trest smrti 91%.²⁶

Je ovšem třeba vidět, že u nás v žádném z průzkumů (vedených od roku 1947) nepřevážili odpůrci trestu smrti nad jejich zastánci.

Za všechny uvádím rozsáhlý průzkum Výzkumného ústavu kriminologického z roku 1969, ve kterém se z 1263 dotázaných 51% vyslovilo pro trest smrti (33% bylo proti, 16% bylo nerozhodnutých). Ovšem toto je statistika pouze obecných

²⁶ Novotný, O.: Trest smrti a platné právo, Právník 6/1967.

postojů k trestu smrti, která zahrnuje souhlas s používáním tohoto trestu i na případy politických trestných činů.

Při upřesnění dotazu na používání trestu smrti pouze na případy úmyslných násilných trestných činů proti životu vypadá statistika již poněkud jinak. Obecně je zde pak pro trest smrti od 50 do 75% dotázaných. V případě genocida je to 74% a v případě válečných zločinů 76% respondentů. V případě vraždy, jako v zásadě jediného skutku, za nějž byl u nás trest smrti v posledních třiceti letech své existence ukládán, bylo pro trest smrti 72% dotázaných.

Autoři v závěru tohoto průzkumu sami uznávají, že takováto zjištění nelze pokládat za pouhý přechodný výsledek časově omezené tiskové kampaně, a s ohledem na věcné důvody a společenský nesouhlas, navrhuji u trestného činu vraždy provedení legislativního experimentu spočívajícího v přechodném zrušení trestu smrti a sledování možného nepříznivého vlivu tohoto kroku. Definitivní rozhodnutí by se pak mělo uskutečnit na základě určité analýzy po skončení tohoto období. U trestného činu genocidia se dokonce v závěru práce hovoří o trvalém zachování trestu smrti.

V roce 1990 byl u nás však trest smrti zrušen bez legislativního experimentu a u všech trestných činů. Dalo by se tedy dovodit, že zrušení trestu smrti takovým způsobem, doprovázený navíc zcela bezprecedentně širokou amnestií, vztahující se naprosto nesmyslně také na těžké zločince, si nepředstavovala ani velká část odborné veřejnosti.

Zajímavý je rovněž průzkum vedený o otázce trestu smrti mezi odbornou veřejností v roce 1992. Ze 195 vyplněných hlasovacích lístků se pro používání trestu smrti vyslovilo 78%

prokurátorů, 66% soudců, 91% policistů a 66% sociálních kurátorů.²⁷

Trestu smrti byli nakloněni rovněž studenti právnických fakult, kteří byli dotazováni přibližně ve stejné době. Vyplynulo to z dotazníkové akce mezi 181 studenty 4. a 5. ročníku PF MU v Brně a 28 studenty 3. ročníku PF UK v Praze, kteří se zúčastnili kursu kriminologie. Z těchto celkem 209 dotázaných bylo 61% pro a 31% proti trestu smrti.²⁸

Další průzkum mezi studenty (gymnázia v Topolčanech) provedl Fico. Zjišťoval názory studentů na trest smrti před a po získání základních informací o tomto institutu. Zajímavé je, že po získání těchto základních informací se počet stoupců trestu smrti zvýšil z 51 na 74%.²⁹

K názorům studentů se přidali rovněž vysokoškolští učitelé, jak o tom svědčí odpovědi pracovníků kateder trestního práva PF UK v Praze, MU v Brně a KU v Bratislavě. I když tato anketa není reprezentativní (bylo vyplněno pouze 14 anket), výsledky jsou přesto zajímavé. Pro používání trestu smrti se vyslovilo 64% a proti 36% dotázaných.³⁰

Ve světle těchto poznatků je třeba konstatovat, že kladné stanovisko v otázce trestu smrti nezastávají jen osoby nedostatečně vzdělané a špatně o trestu smrti informované, ale že se jedná o většinový názor zastávaný občany napříč celou společností.

²⁷ Tomin, M.: Trest smrti ano či ne ve světle empirických průzkumů In K problematice výjimečného trestu.

²⁸ Tamtéž.

²⁹ Fico, R.: Trest smrti, s. 104

³⁰ Tomin, M.: Trest smrti ano či ne ve světle empirických průzkumů In K problematice výjimečného trestu.

Kapitola VIII.

Trest odnětí svobody na doživotí

1. Současná právní úprava a podmínky jeho uložení

Při neexistenci trestu smrti v našem právním řádu je třeba se spoléhat na jiné možnosti ochrany společnosti před pachateli nejzávažnějších trestných činů. Existují sice určité medicínské postupy, jako je kastrace či chirurgické zákroky na mozku, vedené snahou snížit nebezpečnost pachatele, ale tyto postupy se týkají pouze sexuálních deviantů a navíc stran kastrace je třeba říci, že se provádí jen na žádost devianta a účinnost tohoto zákroku není zdaleka stoprocentní a neurochirurgické zákroky byly většinou opuštěny pro malou účinnost a častou mortalitu léčených. Vezmeme-li však v úvahu předpokládaný další rozvoj psychiatrie a sexuologie, je možné o větším využití těchto metod v budoucnosti uvažovat.

V zásadě tedy jediným možným postihem pro pachatele nejzávažnějších trestných činů zůstává v současnosti pouze výjimečný trest odnětí svobody na doživotí. Avšak trest odnětí svobody na doživotí může český soud uložit jen za přesně stanovených podmínek a to pouze za taxativně vyjmenované trestné činy.

Do 1. 9. 2006 byla možnost uložit trest odnětí svobody na doživotí omezena na šest trestných činů a to: trestný čin vraždy podle § 219 odst. 2, dále trestné činy vlastizrady (§ 91), teroru podle § 93, teroristického útoku (§ 95), obecného ohrožení podle § 179 odst. 3 a genocidia (§ 259) pokud při nich pachatel úmyslně zavinil smrt jiného.

Donedávna bylo tedy možno uložit doživotní trest pouze za trestné činy, představující úmyslné kvalifikované usmrcení alespoň jedné osoby.

I po novele (viz níže) musí být pro uložení doživotního trestu splněny ještě další podmínky, a to:

- a) stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost musí být mimořádně vysoký vzhledem k zvláště zavrženíhodnému způsobu provedení trestného činu nebo k zvláště zavrženíhodné pohnutce nebo k zvláště těžkému a těžko napravitelnému následku, a
- b) uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti nebo není naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad patnáct až do dvaceti pěti let.

Podmínka k uložení doživotního trestu spočívající v mimořádně vysokém stupni nebezpečnosti činu pro společnost je nejvyšším stupněm nebezpečnosti, který trestní zákon vůbec zná. Okolností, za kterých se jedná o mimořádně vysoký stupeň nebezpečnosti trestného činu pro společnost, jsou blíže specifikovány v rozhodnutí č. 41/1976 Sbírky rozhodnutí a stanovisek. Tento stupeň nebezpečnosti je dán vzhledem k:

a) Zvláště zavrženíhodnému způsobu provedení činu

Tento předpokládá vyšší míru surovosti, zvláštní lsti, zákeřnosti, brutality či zvrhlosti, než jaká obvykle bývá spojena s příslušným trestným činem.

b) Zvláště zavrženíhodné pohnutce

Za zvláště zavrženíhodnou pohnutku lze v souladu s rozhodnutím č. 41/1976 obecně považovat pohnutky svědčící zpravidla o morální zvrhlosti, bezcitnosti, bezohledném sobectví a naprosté neúctě k lidskému životu. Patří sem rovněž ziskuchtivost, zejména snaha opatřit si bezpracně prostředky k parazitnímu způsobu života, pomstychtivost (např. msta za rozhodnutí veřejného činitele) a vůbec pohnutky, které jsou

v příkrém rozporu se společenskou morálkou. Rovněž zde můžeme zařadit pohnutku spočívající ve snaze vyhnout se trestní odpovědnosti za předchozí trestnou činnost i za cenu zmaření lidského života (např. znásilněné ženy, oloupené oběti atd.). Není též vyloučeno spatřovat takovou pohnutku v sexuální zvrhlosti či zvrácenosti. Nepatří sem ale pohnutky, které mají podklad v přirozených citech člověka jako je například žárlivost nebo afekt. Pokud byla pohnutka pachatele vyvolána biologicky, bez viny pachatele a pramenila z jeho deviantního pudového založení (např. některé sexuální úchytky), nelze ji rovněž hodnotit jako zvláště zavrženíhodnou pohnutku ve smyslu § 29 odst. 3 písm. a).³¹

c) Zvláště těžkému a těžko napravitelnému následku

Zvláště těžký a těžko napravitelný následek předpokládá výrazně vyšší intenzitu následku, než obvykle bývá spojena se spácháním trestných činů určitého druhu. U vraždy je to zpravidla usmrcení dvou nebo více osob nebo usmrcení jediné osoby, jejíž ztráta je pro společnost zvláště citelná.

K uložení doživotního trestu je dále třeba splnit alespoň jednu z alternativně stanovených podmínek uvedených v § 29 odst. 3 písm. b) TZ. a to:

- Uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti. Tato podmínka je splněna, pokud například dojde k hlubokému znepokojení veřejnosti v důsledku opakujících se trestných činů (např. případy sexuálních sériových vražd).

- Není-li naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody nad 15 až do 25 let. K posouzení této skutečnosti je pravidelně vyžadován znalecký posudek, který prozatím u všech doživotně odsouzených možnost

³¹ Šámal, P., Půry, F., Rizman, S.: Trestní zákon, dodatek ke komentáři, 6. přepracované vydání, s. 38

resocializace vyloučil (o resocializaci pachatelů viz níže).

Pro větší ochranu společnosti je navíc soudu daná možnost rozhodnout, že doba výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou se pro účely podmíněného propuštění do doby výkonu tohoto trestu nezapočítává (§ 29 odst. 1 TZ.), přičemž odsouzený může být přeřazen do věznice s mírnějším režimem nejdříve po deseti letech (§ 39b odst. 4 TZ.). Trestní zákon nedává žádná bližší kriteria, ve kterých případech má soud tento institut použít. Vhodnost použití tohoto opatření bude tedy záviset na individuálním posouzení okolností případu a nebezpečnosti pachatele soudem.

Až do letošního září byly tak podmínky pro uložení doživotí podobné podmínkám nutným k uložení trestu smrti podle zákona č. 140/1961 Sb. před jeho zrušením zákonem č. 175/1990 Sb., ale okruh trestných činů, za něž bylo možno uložit doživotí, byl ve srovnání s okruhem trestných činů, za které mohl být uložen trest smrti, výrazně zúžen.

Celá dosavadní koncepce ukládání doživotního trestu byla však narušena dosti nesystémovou novelou trestního zákona č. 320/2006 Sb. Touto novelou byl do § 29 TZ. doplněn odstavec 4, který umožňuje soudu, aby za podmínek uvedených v odst. 3 (viz výše) uložil trest odnětí svobody na doživotí rovněž pachateli, který spáchal trestný čin ublížení na zdraví podle § 222 odst. 3, trestný čin loupeže podle § 234 odst. 3, trestný čin brání rukojmí podle § 234a odst. 3, trestný čin vydírání podle § 235 odst. 4, trestný čin znásilnění podle § 241 odst. 4 nebo trestný čin pohlavního zneužívání podle § 242 odst. 4, za podmínky, že se vyjmenovaných trestných činů dopustil opakovaně (tedy nejméně podruhé) a zároveň byl již pro takový trestný čin potrestán. Vzhledem k charakteru

vyjmenovaných trestných činů přichází však v úvahu jako forma potrestání jen výkon trestu odnětí svobody. Takovým trestným činem se rozumí opakované spáchání některého vyjmenovaného trestného činu s konkrétně uvedenou okolností podmiňující použití vyšší trestní sazby.³² Doživotní trest je ovšem vždy (na rozdíl od slovenské úpravy) ukládán pouze fakultativně.

Součástí změn v obecné části trestního zákona byly i související změny ve zvláštní části, kde vzhledem ke znění § 29 odst. 1, došlo k zakotvení možnosti uložit výjimečný trest za kvalifikované skutkové podstaty trestných činů taxativně vypočtených v § 29 odst. 4.

Zmíněnou novelou, která byla ovšem přijata oproti původně předloženému návrhu skupiny poslanců ve značně přepracovaném znění (bylo například rovněž navrhováno zvýšení nejvyšší možné výměry trestu odnětí svobody na 25 let, čímž by zůstal jako jediný druh výjimečného trestu pouze doživotní trest), je sledována snaha o zavedení zásady třikrát (respektive dvakrát) a dost do našeho právního řádu. Zásada třikrát a dost vychází z myšlenky ztřešení trestní represe vůči recidivistům jakožto osobám, u kterých neměl předešlý výkon trestu a s ním spojené výchovné působení žádný efekt. Proto se u pachatelů, kteří se opětovně dopustili závažné násilné trestné činnosti, přistupuje v zájmu ochrany společnosti k jejich dlouhodobé nebo trvalé izolaci.

Zmíněná novela ovšem trpí malou propracovaností, a tak místo skutečného zavedení zásady třikrát a dost do našeho právního řádu, spíše jen narušuje dosavadní koncepci ukládání doživotního trestu.

Zásadní problém vidím v tom, že přijatá novela opouští zásadu

³² Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon, dodatek ke komentáři, 6. přepracované vydání, s. 40

zakotvenou v § 29 odst. 3, podle které lze doživotním trestem postihnout jen ta jednání, kdy byla činem způsobena smrt úmyslně, protože u trestných činů vypočtených v § 29 odst. 4 může být smrt, jako okolnost podmiňující použití vyšší trestní sazby, způsobena jen z nedbalosti.

Osobně se totiž domnívám, že možnost uložit doživotní trest za trestný čin, u něhož je smrt způsobena pouze z nedbalosti (i při nutnosti splnění výše zmíněných podmínek), je v rozporu se zásadou přiměřenosti trestní represe. K naplnění kvalifikované skutkové podstaty trestného činu loupeže (§ 234 odst. 3 TZ.) není navíc zapotřebí ani způsobení smrti, ale pouze způsobení škody velkého rozsahu.

Dále se domnívám, že není v zásadě rozdíl mezi nebezpečností pachatele, který svým jednáním opakovaně naplnil některou z kvalifikovaných skutkových podstat trestných činů uvedených v § 29 odst. 4 TZ., za něž nelze uložit výjimečný trest a pachatelem, který způsobí svým jednáním opětovně z nedbalosti smrt.

Dále je třeba zmínit, že k naplnění pojmu potrestání ve smyslu § 29 odst. 4 musí být pachatel potrestán za stejný trestný čin uvedený v tomto ustanovení. Pokud tedy soud odsuzuje pachatele za některý trestný čin uvedený v § 29 odst. 4 a ten byl v minulosti potrestán za jiný trestný čin zde uvedený, není možné mu doživotí uložit. I když je tedy nebezpečnost takového jednání plně srovnatelná, lze, na rozdíl od případu recidivy speciální, takového pachatele postihnout pouze jako zvláště nebezpečného recidivistu (§ 41, 42 TZ.) a zvýšit u něj hranici horní trestní sazby o jednu třetinu.

Rovněž není úplně jasné, podle jakého klíče byla vybraná trestná jednání zařazena do § 29 odst. 4. Zvláště zarážející

je proč (zejména, pokud jsou zde začleněna jednání, kde je způsobena smrt pouze z nedbalosti) zde chybí základní skutková podstata trestného činu vraždy (§ 219 odst. 1 TZ.). Tato skutečnost je zajímavá také proto, že důvodová zpráva k návrhu novely trestního zákona zmiňovala jako jeden z hlavních důvodů zpřísnění trestní represe vůči recidivistům jejich relativně vysoký podíl na počtu odhalených vražd.

Vzhledem k výše uvedenému nebude, podle mého názoru, mít tato novela na pokles počtu trestných činů spáchaných recidivisty v zásadě žádný vliv.

Na tomto místě je vhodné se také ve stručnosti zmínit o úpravě doživotního trestu v **nové slovenské** a v **navrhované české trestněprávní úpravě**.

2. Slovenská právní úprava

Podle nového trestního zákona, účinného na Slovensku od 1. ledna 2006, může být dle § 47 odst. 1 uložen trest odnětí svobody na doživotí za trestný čin, u kterého to zákon ve zvláštní části dovoluje a to za podmínky, že uložení takového trestu vyžaduje účinná ochrana společnosti a není naděje, že by pachatel mohl být napraven trestem odnětí svobody do 25 let (v důsledku nově zavedeného formálního pojetí trestného činu na Slovensku, není již mezi podmínkami uveden mimořádně vysoký stupeň nebezpečnosti pro společnost). V tomto případě je uložení doživotního trestu pouze fakultativní.

Dále slovenský soud obligatorně uloží doživotní trest i bez splnění zmíněných podmínek, jestliže se pachatel dopustil již minimálně dvakrát trestných činů uvedených v § 47 odst. 2. Na rozdíl od naší nové úpravy tedy nikoliv stejného trestného činu, ale kteréhokoliv z výčtu trestných činů zde uvedených. V

§ 47 odst. 2 je uvedená široká škála trestných činů. Jde zejména o trestné činy proti životu a zdraví, proti lidské svobodě a důstojnosti, obecně nebezpečné, proti lidskosti a trestné činy spáchané ve prospěch zločinecké (teroristické) organizace.

Soud může místo doživotí uložit trest odnětí svobody na 25 let jen tehdy, pokud jsou splněny zvláštní polehčující podmínky uvedené v § 39. Mezi takové podmínky patří například významné přispění k objasnění trestného činu, spáchaného ve prospěch zločinecké nebo teroristické organizace, anebo napomáhání k zabránění trestného činu, který ve prospěch teroristické nebo zločinecké organizace připravoval někdo jiný. Důležitý je § 34, který v odst. 8 stanoví, že pokud soud uloží trest odnětí svobody na doživotí, může při splnění určitých podmínek rozhodnout, že podmíněně propuštění z výkonu trestu není přípustné. Těmito podmínkami jsou:

- a) pachatel spáchal dva nebo více zvláště závažných zločinů
- b) naplní současně dvě nebo více okolností podmiňujících použití vyšší trestní sazby
- c) spáchal trestný čin jako člen zločinecké nebo teroristické skupiny, anebo
- d) jestliže byl již potrestán za některý trestný čin taxativně uvedený v § 47 odst. 2 (viz výše).

Navíc, osoba opětovně odsouzená na doživotí i osoba odsouzená na tento trest podle § 47 odst. 2 (tedy spáchal-li pachatel zde vyjmenované zločiny více než dvakrát) nemůže být dle § 67 odst. 3 podmíněně propuštěna (na rozdíl od naší úpravy třikrát a dost, kde je zachovaná možnost podmíněného propuštění). Osoba, odsouzená na doživotí podle § 47 odst.1

(viz. výše), může být podmíněně propuštěna nejdříve po 25 letech výkonu trestu.

Z výsledku porovnání současné české a nové slovenské trestněprávní úpravy vyplývá, že slovenská úprava ukládání doživotního trestu je přísnější a po změnách provedených zákonem č. 320/2006 Sb. v našem trestním zákoně, je také propracovanější a komplexnější.

3. Návrh českého trestního zákona

Ačkoliv nebyla nově navrhovaná česká trestněprávní úprava Parlamentem přijata, naznačuje jistě budoucí směřování českého trestního práva, a je proto nutné o ní učinit alespoň stručnou zmínku.

Pro tuto práci je důležité, že podle návrhu trestního zákona se výjimečný trest posunul ze stávajícího rozmezí od 15 do 25 let na rozmezí od 20 do 30 let, přičemž doživotí zůstalo zachováno. Výčet trestných činů, za které by bylo možno doživotí uložit se rozšířil na 13. Do výčtu byly zařazeny rovněž nově vytvořené skutkové podstaty trestných činů (útok proti lidskosti, apartheid a diskriminace skupiny lidí, příprava útočné války).

U podmínek pro uložení doživotního trestu byly zvoleny nové slovní obraty. Místo mimořádně vysokého stupně nebezpečnosti trestného činu, byl použit slovní obrat „zvláště závažný zločin je mimořádně závažný“, což souvisí s nově zavedeným formálním pojetím trestného činu a s novým dělením trestných jednání na přečiny, zločiny a zvláště závažné zločiny.

Podmínka, že pachatele není možno napravit kratším trestem odnětí svobody, byla přeformulována na „není naděje, že by bylo možno u pachatele dosáhnout, aby vedl řádný život“- míněno trestem kratšího trvání, kterým je nově myšlen trest

odnětí svobody nad dvacet až do třiceti let. Novou zákonnou formulací se správně poukazuje na nemožnost skutečné nápravy doživotně odsouzených a tato formulace mnohem lépe odpovídá současným maximálním možnostem působení na psychopaty, tj. naučit je pragmatickému vztahu k zákonům (viz níže).

Nově se dále stanovilo, že pouze při uložení doživotního trestu (nikoliv již tedy při uložení jakéhokoliv výjimečného trestu), může soud rozhodnout o nezapočtení doby strávené ve věznici se zvýšenou ostrahou do doby potřebné pro podmíněné propuštění. U časově limitovaného výjimečného trestu je totiž místo tohoto typu rozhodnutí na místě uložit trest odnětí svobody při nové horní hranici výjimečného trestu.

Ačkoliv bylo tedy rozmezí výjimečného trestu posunuto z platného rozmezí mezi 15 a 25 lety na rozmezí mezi dvaceti až třiceti lety, díky tomu, že zároveň byla soudu odebrána možnost rozhodnout o nezapočtení doby strávené ve věznici se zvýšenou ostrahou do doby nutné pro účely podmíněného propuštění, nejedná se tak o nikterak zásadní změnu.

V otázce doživotí zůstávala situace, až na rozšíření počtu skutkových podstat (které se ovšem v praxi vyskytují velmi vzácně) za které je možno doživotí uložit, v podstatě obdobná současnému stavu.

Dle mého názoru navrhovaná úprava šla správným směrem, zejména zvýšením sankcí za trestné činy proti životu a zdraví, ale v otázce výjimečného trestu přinášela jen dílčí vylepšení.

Ovšem návrh trestního zákona se, na rozdíl od novely č. 320/2006 Sb., netýkal pouze otázky výjimečného trestu, ale byla to propracovaná a komplexní úprava trestního práva hmotného, která, mimo jiné, umožňovala soudu vytvořením nových skutkových podstat trestných činů a širším rozpětím trestních

sazeb více zohlednit skutkové okolnosti případu a osobnost pachatele. Stanovené sankce byly přiměřené jednání a následku trestného činu. Důrazem na trestání trestných činů proti životu a zdraví nebo zakotvením detenčních ústavů zajišťovala navrhovaná trestněprávní úprava ochranu společnosti jistě lépe než náš současný trestní zákoník.

Kapitola IX.

Osobnost pachatele a možnost jeho resocializace

V současné době u nás vykonává doživotní trest celkem 33 vězňů (30 mužů a 3 ženy).³³

Všem odsouzeným, vykonávajícím trest odnětí svobody na doživotí v České republice, byl tento trest uložen za spáchání jednoho či několika trestných činů kvalifikované vraždy dle § 219 odst. 2 TZ. (nejčastěji dle písmen h, c, b, a), často doplněného o pokus tohoto trestného činu, a v převážné většině případů zde existuje souběh i s dalšími trestnými činy.³⁴ Jedná se tedy o pachatele, kteří by byli s velkou pravděpodobností v případě existence trestu smrti popraveni.

Po zrušení trestu smrti je ovšem potřeba řešit problém těchto osob jinou cestou, než jejich fyzickou likvidací. Za stávající úpravy doživotního trestu je vzhledem k možnosti podmíněného propuštění (§ 62 odst. 2. TZ.) také možné, že doživotně odsouzený celý trest nevykoná, tj. nestráví ve vězení zbytek života. Proto je třeba i u těchto osob dostát požadavku § 23 trestního zákona a vychovat i tyto pachatele k tomu, aby vedli řádný život a tím působili výchovně na ostatní členy společností. Otázkou ovšem je, zdali je tento

³³ Statistika Vězeňské služby k 30.6. 2006 (v mezidobí spáchal ovšem 1 doživotně odsouzený sebevraždu).

³⁴ Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, s. 85

maximalistický požadavek v praxi proveditelný.

Ohledně tohoto zákonného požadavku je třeba v první řadě zdůraznit, že až do novely č. 265/2001 Sb., která nabyla účinnosti 1. 1. 2002, byla úprava § 29 odst. 2, 3 TZ. koncipována tak, že zde uvedené podmínky pro uložení výjimečného trestu musely být splněny kumulativně.

Tedy u trestu odnětí svobody nad 15 do 25 let bylo potřeba, aby vedle velmi vysokého stupně nebezpečnosti pro společnost byla současně možnost nápravy pachatele obzvláště ztížena.

U trestu odnětí svobody na doživotí musela být splněna současná podmínka mimořádně vysokého stupně nebezpečnosti pro společnost s podmínkou účinné ochrany společnosti a navíc nesměla být naděje, že by pachatele bylo možno napravit trestem odnětí svobody v trvání nad 15 do 25 let. Proto také musela být do 1. 1. 2002 (a podle průzkumu ISKP byla ještě k lednu 2003) u všech odsouzených na doživotí ve znaleckých posudcích možnost resocializace vyloučena. Situace po lednu 2003 není sice již v šetření ISKP zahrnuta, ale předpokládám (po seznámení se s okolnostmi případů, které skončily doživotním trestem), že možnost resocializace na doživotí odsouzených pachatelů je v drtivé většině případů i nadále znalci vylučována.

Dle rozsáhlého průzkumu mezi doživotně odsouzenými, který provedl v roce 2003 Institut pro kriminologii a sociální prevenci (IKSP) a o kterém byla řeč již výše, bylo rovněž zjištěno, že celý soubor doživotně odsouzených vykazuje známky poruchy osobnosti. Jde o takové poruchy, které naše klasická psychiatrie dříve nazývala psychopatií (starší název psychopatie přestal být odborným termínem pro údajný

pejorativní příděch a nyní se proto užívá termín specifická porucha osobnosti).

Mezi doživotně odsouzenými byla asi u poloviny zjištěna smíšená porucha osobnosti (polymorfni psychopatie), u třetiny disociální porucha osobnosti (asociální psychopatie) a u zbylé části jiné specifické poruchy osobnosti. U čtvrtiny doživotně odsouzených byla zjištěna různá forma sexuální deviace a u poloviny ještě závislost na alkoholu nebo na jiných návykových látkách.

Tato zjištění potvrzuje řada dalších psychologických studií, provedených mezi pachateli závažných násilných trestných činů. Například Breier a kol. (1977) ve výzkumu 100 vrahů našli u 67% psychopatii a u 47% chronický alkoholismus. Hanuš (1971) zjistil na dvou vzorcích po 150 recidivujících odsouzených, vykonávajících trest odnětí svobody v tehdejší III. nápravněvýchovné skupině, psychopatii u cca 95% a u 77% alkoholismus. Ahto (1951) prakticky ztotožnil kriminální recidivu s asociální psychopatií, když ji u vzorku 196 osob diagnostikoval ve 100% případů. Študent (1989) při analýze expertíz u 150 vrahů našel psychopatii u 2/3 mužů a poloviny žen. U vrahů se sexuální motivací udává psychopatii v 90% případů. U kriminálních recidivistů se výskyt psychopatie pohybuje podle Študenta mezi 70 a 100%, spíše ke 100%.

Vedle psychopatie se mezi recidivními pachateli závažné násilné trestné činnosti pravidelně vyskytují:

- abúzus alkoholu a jiných návykových látek
- poruchy intelektu (hraničně defektní a defektní inteligence)
- neurotické rysy
- organická postižení centrálního nervového systému(CNS)

- sexuální deviace ³⁵

Zdaleka nečastěji (podle výzkumů mezi 70-100%)³⁶, je mezi kriminálními recidivisty, tedy mezi pachateli odsuzovanými k dlouhodobým trestům, zastoupena disociální porucha osobnosti (asociální psychopatie).

Pro asociální psychopaty je typický nedostatečný rozvoj vyšších citů, což se projevuje jako sobeckost, bezohlednost a ignorování společenských norem. Psychopat je nespolehlivý, nemá výčitky svědomí a netrpí studem, ustavičně lže, projevuje nevhodné chování, je patologicky egocentrický a neschopen citové vazby. V interpersonálních vztazích je necitlivý, lhostejný k citům druhých osob, zcela mu chybí schopnost empatie, má sklon k afektivním reakcím, je neschopen splnit jakýkoli životní plán. V intoxikaci často produkuje šokující a vulgární chování. Mnoho odborníků považuje tyto osoby za nepřístupné léčbě a tedy za nenapravitelné. A vskutku většina pokusů o jejich korektivní socializaci selhává.³⁷

U disociální poruchy osobnosti je dále patrná anetičnost, nedostatek soucitu, ohledu a pochopení pro okolí, nelítostnost, neschopnost zakoušet vinu a poučit se ze zkušenosti a trestu (nebo je schopnost poučit se z dosavadních zkušeností jen mizivá). Disociální porucha osobnosti představuje nejnebezpečnější povahovou odchylku od normy.

Jedinci postižení touto poruchou se jako recidivisté opakovaně dopouštějí trestné činnosti (jsou nepoučitelní v přesvědčení, že příští trestný čin provedou tak dokonale, že nebudou dopadeni). Asociální psychopat neuznává vlastní

³⁵ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S.: Psychologie v právu, s. 68

³⁶ Tamtéž, s. 44

³⁷ Tamtéž, s. 69

provinění, vinu za neúspěchy a opakovaná selhání svádí na nepřízeň osudu, společnost, úřady, vládu apod. Vinu nevidí nikdy u sebe. Asociální psychopati odmítají dodržovat pravidla a zákony společnosti, neboť jsou jim lhostejné (je pro ně však charakteristická bezohlednost vůči jakýmkoliv společenským normám). Mají velmi nízkou toleranci na neúspěch, bývá u nich zvýšená afektivní dráždivost, špatně tolerují frustraci a mají nízký práh pro uvolnění agrese. Jednou větou řečeno, jsou to lidé bez jakýchkoliv morálních zábran.

Díky oploštělé emocionalitě selhávají postupy kladné stimulace, apelace na morální hodnoty, svědomí, pocity viny apod. Dobrá vůle ze strany činitelů práva bývá chápána spíše jako projev slabosti. Každé zaváhání, nedůraznost a nedůslednost bývá okamžitě využívána jen k vlastnímu prospěchu. Psychopati jsou značně problematičtí i v roli vězňů. Bývají připraveni vydírat personál sebepoškozováním, demonstrativními pokusy o sebevraždu, prosazují se na úkor ostatních vězňů apod.

Tato charakteristika asociálních psychopatů je důležitá protože se zdá, že náprava odsouzeného pachatele souvisí více s jeho osobností, než se samotným výchovným působením během pobytu ve věznici. Humanizace podmínek výkonu trestu odnětí svobody totiž působí příznivě především na úzce ohraničené skupiny pachatelů. A to na takové pachatele, kteří po odpykání trestu usilují o návrat do normálního života. Jsou to ti pachatelé, kteří prožívají pocit viny za svůj čin a určité potrestání vnímají jako přirozený důsledek svého chování.

Tyto postoje jsou typické například pro pachatele nedbalostních trestných činů, anebo pro „jinak slušné lidi“, u nichž trestný čin představuje situaci silně podmíněnou, téměř

náhodnou epizodu, nikoli však programový skutek spáchaný po chladné kalkulaci a bez lítosti ke způsobeným následkům. Trest funguje tam, kde pachatel vnímá svou vinu. Pocit viny předpokládá normálně rozvinutou osobnost.³⁸ O programech zacházení je pojednáno níže.

Z výzkumu ISKP (2004) provedeného na vzorku 23 doživotně odsouzených vyplývá, že 9 odsouzených spáchaný čin zcela popírá, 14 odsouzených připouští určitou míru účasti na trestném činu (z toho mnozí nad následky neprojeví lítost). Z těchto 14 odsouzených se v šesti případech objevuje svalování viny na druhé, nebo na vnější okolnosti. I ti odsouzení, kteří přiznávají svůj částečný podíl na trestném činu, nesouhlasí s délkou trestu.

Je ovšem problematické, nakolik je u těch doživotně odsouzených, kteří projeví lítost nad spáchaným skutkem, opravdu pocit viny prožíván a nakolik se jedná pouze o účelové jednání (dané psychopatickým charakterem osobnosti) odsouzených s cílem získat nejrůznější výhody (např. přeřazení do výhodnější diferenciacní skupiny).

Přiměřená míra pocitu viny je ovšem nutná ke kritickému hodnocení svého jednání, nedostatek pocitu viny svědčí pak o skutečnosti, že u odsouzených nedošlo ke kritickému přehodnocení jejich postojů k trestnému činu. Díky nedostatku prožívané viny se odsouzení naopak ještě upevňují v představě, že za jejich konflikt se zákonem může někdo jiný nebo nepříznivá situace.³⁹

³⁸ Čírtková, L.: Kriminální psychologie, s. 91

³⁹ Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, s. 106

Důsledky dlouhodobého uvěznění

Výkon dlouhodobého trestu sám o sobě působí na odsouzeného celou řadou negativních faktorů.

Jako prokazatelné negativní vlivy uvěznění jsou uváděny: přerušování pozitivních sociálních vazeb s původním prostředím (rodinou, přáteli atd.), přerušování pracovních aktivit a vztahů (ztráta zaměstnání), vykořenění z běžného života společnosti vedoucí po propuštění k problémům s opětovným začleněním do často již změněného prostředí.

Průvodním jevem uvěznění je též značné potlačení individuality odsouzených osob vedoucí u nich ke ztrátě pocitu odpovědnosti za vlastní rozhodování a k převzetí vězeňských subkulturních norem.

Z hlediska regulativní funkce trestu jsou dlouhodobé tresty (tedy i relativní doživotní) časově „předimenzovány“. Následkem toho postupně vyhasínají sociálně žádoucí vzorce chování, neboť jsou v podmínkách uvěznění neadaptivní a vynořují se vzorce nové, pro život na svobodě nevhodné, dochází ke ztrátě iniciativy, zužuje se zájmové pole a osobnost odsouzeného sociálně degraduje (pokud to lze).

Výzkumy orientované obecně na změny osobnosti vlivem výkonu doživotního trestu poukazují na postupnou ztrátu perspektiv a institucionalizaci, odrážející se vznikem závislosti na personálu a podmínkách ústavního života. Dále je poukazováno na zvýšení introverze a částečně též na zvýšení nepřátelského postoje (především k sobě). Celkový úpadek osobnosti nebyl obvykle nalezen. Obecně lze konstatovat, že dlouhodobé uvěznění zřejmě významně neohrožuje duševní zdraví odsouzeného, ale samo o sobě, obzvláště vlivem procesu

prizonizace, snižuje pravděpodobnost úspěšné reintegrace do společnosti po propuštění.⁴⁰

Úspěšné „přežití“ vězeňského pobytu vyžaduje totiž adaptaci na život vězeňské subkultury. Adaptace v tomto smyslu znamená přijetí subkulturních norem a pravidel značně odlišných od obecně platných. Toto osvojení si nových, z hlediska „přežití“ výhodnějších vzorců chování však vede k postupnému vyhasínání chování potřebného k životu mimo vězení. Takto adaptovaný jedinec na výkon trestu odnětí svobody má po delším uvěznění horší individuálně kriminální prognózu, tzn. vyšší pravděpodobnost recidivy kriminálního chování.

Je proto na první pohled paradoxní, ale adaptací vysvětlitelný fakt, že bezporuchový výkon trestu odnětí svobody je typický pro kriminální recidivisty.

Adaptace na život ve věznicí se nazývá prizonizací a má dvě složky - institucionalizaci a ideologizaci.

Institucionalizace označuje adaptaci na vysoce organizovaný vězeňský život, spojený se ztrátou aktivity a iniciativy. Ideologizace se projevuje přijetím pravidel vězeňské subkultury a identifikací s vězeňskou subkulturou. Prizonizace je proces, který způsobuje, že „institucionalizovaní“ vězni mají tendenci způsobovat vedení méně problémů než „neinstitucionalizovaní“. Tento krátkodobý pozitivní účinek však ve skutečnosti maří účel trestu, tj. vychovat pachatele k tomu, aby vedl po propuštění řádný život a podstatně snižuje, až anuluje, pravděpodobnost reintegrace odsouzeného do společnosti po propuštění z výkonu trestu.⁴¹

U mnoha dlouhodobě vězněných osob je tak nutno konstatovat,

⁴⁰ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S.: Psychologie v právu, s. 43

⁴¹ Tamtéž, s. 28

že výkon trestu nenaplňuje svůj účel a že spíše naopak negativní účinky takového uvěznění upevňují kriminální zaměření osobnosti vězňů, a proto po vykonání trestu jsou tito pachatelé pro společnost stále stejně, ne-li více, nebezpeční jako před uvězněním. Tito lidé tak často bezprostředně po propuštění z věznice pokračují ve své kriminální kariéře.

Prováděné výzkumy v oblasti vlivu dlouhodobého věznění na psychiku uvězněných rovněž opakovaně zjistily výskyt duševních poruch, jako jsou nejrůznější psychózy a neurózy, které samy o sobě stěžují jejich návrat do společnosti.

Dá se říci, že věznice není vhodným místem k ovlivnění lidského chování v sociálně pozitivním směru a dlouhodobé věznění v konečném efektu osobu pachatele (pokud je to vůbec ještě možné) ještě více devastuje a tím budoucí recidivu více podporuje než omezuje.⁴²

Kapitola X.

Výkon trestu odnětí svobody na doživotí

1. Mezinárodní právní úprava

První pravidla pro zacházení s vězni byla předložena I. Kongresu OSN o prevenci, zločinnosti a zacházení s pachateli, konaném v Ženevě v roce 1955, na kterém byla přijata „Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni“.

Druhým důležitým dokumentem, vztahujícím se k výkonu trestu odnětí svobody, jsou Evropská vězeňská pravidla, která byla vyhlášena rezolucí Evropské rady poprvé v roce 1973, později byla přepracována a schválena v roce 1987. Poslední znění Evropských vězeňských pravidel bylo schváleno Výborem ministrů

⁴² Marešová, A.: Důsledky dlouhodobého uvěznění. Trestní právo 4-5/2004.

v lednu 2006 jako Doporučení Rec (2006)2.

Z evropských úprav se problematiky doživotního trestu nejvíce dotýká Doporučení Rec (2003)23 Výboru ministrů Rady Evropy o přístupu vězeňské správy k odsouzeným na doživotí a jiným dlouhodobým trestům.

Doporučení Rec (2003)23 (dále Doporučení) za cíle výkonu dlouhodobých trestů považuje:

a) zajistit, aby věznice, ve kterých se dlouhodobé tresty vykonávají, byly bezpečné (pro personál, návštěvníky i odsouzené).

Dle Doporučení by kontrolní mechanismy ve věznici měly být založeny na principu dynamické bezpečnosti, což znamená, že rozvíjení pozitivních vztahů mezi personálem a vězni vychází z neústupné důslednosti a slušnosti v kombinaci s porozuměním vůči individuální situaci vězňů a rizikem, která představují.

Je ale otázka, do jaké míry je a bude takto chápaný způsob zajišťování bezpečnosti výchovným vůči uvězněným a dostatečně účinným pro ochranu společnosti. Problém vidím zejména v otázce profesionality zaměstnanců věznic, která nemusí být vzhledem k řadě faktorů (nedostatečný počet zaměstnanců, jejich nízké platové ohodnocení, vysoký počet vězňů, syndrom „vyhoření“, snaze usnadnit si práci atd.) na dostatečně vysoké úrovni. Domnívám se proto, že aktivní tvorba pozitivního sociálního klimatu ve věznici, která je důsledkem uplatňování dynamické bezpečnosti a prohlubující se liberalizace a humanizace vězeňských podmínek, nemusí znamenat pro nápravu odsouzených klad, ale vzhledem k výše zmíněným osobnostním charakteristikám odsouzených spíše zápor. Rovněž se mi jeví jako problematické, do jaké míry může takto chápaný

bezpečnostní systém účinně zajistit vnitřní a vnější bezpečnost věznic. Obzvláště při vědomí nových možností ohrožení bezpečnosti věznic, kterými jsou:

- Vzpouora vězňů s braním rukojmích
- Osvobození zevnitř věznice (spojené s braním rukojmích a vyhrožováním)
- Vysvobození z vnějšku prostřednictvím osob, které vniknou do věznice vyzbrojeny automatickými zbraněmi.

Pravděpodobnost takového útoku se zvyšuje s předpokládaným zvyšujícím se počtem osob uvězněných za teroristické činy, nebo za činy spáchané ve prospěch zločinného spolčení. Toto nebezpečí se zvyšuje také s faktem, že vězeňská služba rostoucí měrou ztrácí svůj vojenský charakter a přejímá civilní podobu. To také znamená, že méně členů personálu je vyzbrojeno zbraní vhodnou pro boj s narušiteli.

- Dále je možno rovněž uvažovat o osvobození vězňů pomocí vrtulníku nebo vyhozením zdí do vzduchu. V Česku k takovému způsobu vysvobození doposud nedošlo, ale jsou zaznamenány případy použití těchto metod v jiných zemích.

- Další možností narušení bezpečnosti je vniknutí osoby nebo skupiny osob, vyzbrojených automatickými zbraněmi, do vězení, kde se zmocní zbraní a střeliva, uskladněných ve zbrojnici věznice, aby spáchaly další teroristický čin. Existuje vysoká pravděpodobnost výskytu těchto činů, protože zločinci ve vězení mohou mít informace o umístění zbrojnic a zbraní zde uložených pro potřeby strážných.⁴³

Všem zmíněným variantám útěku nahrává rovněž velmi široce koncipovaná možnost korespondence se zajištěním práva na listovní tajemství, či stejně široce pojatá možnost

⁴³ Bökkönyi, I.: Hrozba terorismu s ohledem na maďarskou vězeňskou službu In Evropské vězeňské systémy.

nekontrolovaných telefonních hovorů a také nerušené návštěvy advokátů uvězněných. Těmito způsoby proudí do věznic téměř bez problému informace, díky nimž je fakticky umožňováno pokračovat v trestné činnosti i za zdmi těch nejvíce střežených věznic (o těchto otázkách je blíže pojednáno níže).

Proto se domnívám, že zvláště v případech k dlouhodobému nebo doživotnímu trestu odsouzených členů organizovaných skupin (pro které ovšem také platí výše zmíněná osobností charakteristika), by každá země měla přijmout rozhodnutí, zda je výkon trestu odnětí svobody jen společenskou odplatou s dočasným zbavením nebo omezením některých práv, svobod a výhod, (které však jsou s postupující humanizací vězeňství stále méně citelné), nebo zda by mělo uvěznění těchto osob, sloužit především k zabránění jejich zločineckých aktivit.

Dalším problémem je zvýšený zájem sdělovacích prostředků o mediálně zajímavé případy, které skončily doživotním trestem. Smutným paradoxem totiž zůstává, že o největších zločincích byla natočena celá řada filmů a napsáno mnoho knižních publikací, které dávají pachatelům nejzávažnějších trestných činů možnost šířit dál své poselství.

Představme si, jaký vliv na okolní dění by například měl dopadený vůdce teroristické organizace. Jeho veřejné projevy, pokud by mu k nim byla dána příležitost tak jako mnohým jiným odsouzeným, by jistě znamenaly velké riziko spočívající v možnosti převzetí jeho myšlenek celou řadou narušených osob a v jejich následné trestné činnosti. Nehledě již na zmíněné riziko spočívající v předpokládaném pokusu členů teroristické organizace o jeho násilné vysvobození.

Dle mého názoru, současný stav bezpečnosti věznic zejména u odsouzených členů organizovaných skupin ne vždy plní jeden z

účelů trestu a to zabránit pachateli v páchání dalších trestných činů. Je proto třeba promyslet změnu v přístupu především k pachatelům trestných činů, spáchaných ve zločinném spolčení a to nejlépe na celoevropské bázi. Jako možnost se nabízí vytvoření několika specializovaných věznic pro nejnebezpečnější pachatele v rámci celé EU. Princip koncentrace považují za výhodnější než princip cirkulace a to z důvodu, že na jednom nebo jen několika místech je možno snáze vybudovat maximálně střežené věznice a shromáždit nejkvalitnější vězeňský personál.

b) působit proti škodlivým účinkům výkonu doživotních a dlouhodobých trestů.

Dle Doporučení by k tomuto účelu měly být nabídnuty odpovídající materiální podmínky a možnosti tělesné, duševní a citové stimulace. Dále je doporučováno rozvíjet příjemné a snadno použitelné vězeňské prostředí, vybavení a dekorace.

Ke vlivu materiálních podmínek na výkon trestu odnětí svobody bych citoval z diskusního příspěvku Dr. Kalivodové, toho času ředitelky ve věznici Světlá nad Sázavou, předneseného na mezinárodní konferenci o vězeňství v Kroměříži: „Naše společnost ve snaze vytvořit odsouzenému optimální podmínky pro pobyt ve vězení musí tím pádem soustavně zvyšovat náklady na vybavení, energie, potraviny nebo mnohdy nadstandardní lékařskou péči. Víme ale vůbec, co je pro vězně optimální? Je to snad přibírání na váze? Nebo bezdotykové baterie a všechno z nerezů? A nebo žaluzie v oknech, aby příliš neobtěžovalo slunce? Mnohý odsouzený bývá zaskočen všemi těmi vymoženostmi, na které nebyl v životě zvyklý, cítí se nesvůj a těžko si zvyká. A tak se stává, že i

esteticky příjemné prostředí s řadou civilních atributů, moderní sociální zařízení a pestrá, kvalitní strava působí kontraproduktivně. Snad jakoby ze vzteku se všechno rychle ničí, jídlo se vyhazuje a hledají se jakékoliv záminky ke konfrontaci. Musíme vědět, že dospělý člověk se nezmění, že nebude nejspíš ani lepší ani horší, když bude mít na ložnici vlastní televizi."

Na jiném místě Kalivodová pokračuje: „Všechny zákonitosti psychiky se navenek projevují v chování a tyto vzorce jsou v nás silně fixovány. Obrovské finanční výdaje na materiální zabezpečení věznic korespondují s filosofií vyspělé společnosti, ale resocializační proces jedince ve výkonu trestu odnětí svobody významně neovlivňují.“⁴⁴ V příspěvku se hovoří o ženách ve věznicích typu dozor a ostraha. Tedy o skupině odsouzených, která je jistě méně narušená než skupina doživotně odsouzených pachatelů, o jejichž osobnostní charakteristice je pojednáno výše.

Autorovi je známo z osobní zkušenosti, že materiální podmínky na doživotí odsouzených žen jsou na podobné úrovni (viz níže). Osobně se také domnívám, že ke stálému zlepšování materiálních podmínek odsouzených k dlouhodobým trestům není žádný důvod. Vězeňské zařízení nemá za úkol stále zvyšovat komfort odsouzených, ale pouze minimalizovat důsledky dlouhodobého věznění (viz výše) a zabránit recidivě pachatelů. Podle mého názoru je neustálé zlepšování vězeňských podmínek kontraproduktivní, pouze rozmazluje odsouzené a vede je k větší závislosti na vězeňském systému a celkově k jeho větší nákladnosti. Osobně se domnívám, že v zacházení s

⁴⁴ Kalivodová, Z.: Vliv materiálních podmínek vězňů na výkon trestu odnětí svobody In Evropské vězeňské systémy.

nejnebezpečnější pachatelí je nutno zvolit přísný režim, aby bylo odsouzenému zabráněno v další trestné činnosti (zejména u členů organizovaných zločineckých skupin) a aby byl trest pro odsouzeného citelnou újmou. Proto si myslím, že v zacházení s doživotně odsouzenými by měl být kladen důraz především na jejich plné pracovní zařazení. Činnosti, jež mají pouze zábavný charakter, by měly být omezeny a materiální podmínky odsouzených by měly být pouze takové, aby zajišťovaly důstojný výkon trestu.

c) zvyšovat a zlepšovat možnosti těchto odsouzených podporující úspěšný návrat po propuštění do společnosti řádných občanů.

Tak se děje pomocí aktivit programu zacházení (viz níže).

Těchto cílů má být dosaženo při respektování určitých zásad a principů kterými jsou:

c1.) princip individualizace

Podle této zásady je třeba při zacházení s vězněm a plánování jeho aktivit ve výkonu trestu vyjít z míry jeho narušenosti a zvolit ten postup, který bude v konkrétním případě vést nejspíše k cíli.

c2.) princip normalizace

Život ve věznici by měl být organizován způsobem, který se pokud možno co nejvíce blíží skutečným životem ve společnosti. K tomuto ustanovení je nutno dodat, že se musí jednat pouze o pozitivní aspekty života ve společnosti

c3.) princip odpovědnosti

Podle Doporučení by měla být dána příležitost odsouzeným uplatňovat v denním životě ve věznici osobní odpovědnost. K tomu by věznice měla v nejvyšší možné míře poskytnout

odsouzeným příležitost osobní volby v oblasti denního života ve věznici.

Dle mého názoru je ale možné osobní odpovědnost doživotně odsouzených uplatnit pouze u odpovědnosti za výsledky jejich práce a u porušení dalších povinností při kázeňském trestání, neboť vzhledem k osobnostním charakteristikám odsouzených se podle psychologů jeví jako nejlepší způsob práce s nimi autoritativní přístup ve smyslu jasnosti, přesnosti sdělení a vyžadování. Liberální přístup u těchto osob by byl kontraproduktivní a v konečném efektu by byl odsouzenými zneužit pouze k získávání výhod, mohl by vést k problémům s udržením kázně ve věznici a odporoval by výchovnému účelu trestu. Proto „pravidla hry“ musí být pevná, srozumitelná a důsledně vymáhána.

c4.) princip neoddělování

Výkon trestu odnětí svobody odsouzených na doživotí a odsouzených k dlouhodobým trestům by neměl být prováděn odděleně.

Tento princip je uplatněn i v ČR. Pro ilustraci uvádím ustanovení vnitřního řádu Věznice Mírov, které stanoví, že časový rozvrh dne pro odsouzené k doživotnímu trestu je shodný s časovým rozvrhem dne pro odsouzené v typu věznice se zvýšenou ostrahou, s výjimkou dobrovolné vycházky a sledování televize.

c5.) princip postupu

Individuální plánování výkonu trestu odnětí svobody odsouzených na doživotí a odsouzených k dlouhodobým trestům by mělo směřovat k progresivnímu postupu vězeňským systémem. Systém progresivního postupu je v Doporučení charakterizován jako postup vězeňským systémem od více omezujících k méně

omezujícím podmínkám, přičemž ideální by bylo, kdyby závěrečná fáze výkonu trestu mohla být vykonávána v otevřeném zařízení, nebo ještě lépe ve společnosti.

Domnívám se však, že princip takto chápané progrese je možno uplatnit snad jen u některých odsouzených k dlouhodobým trestům (tj. trestům nad 5 let) nebo u trestu odnětí svobody na doživotí, pokud by se doživotí udělovalo za některé trestné činy obligatorně (typicky za vraždu), jako je tomu například v Německu nebo ve Velké Británii. Za současných podmínek pro udělování doživotního trestu a z toho vyplývající nebezpečnosti odsouzených považují uplatnění principu progresivního trestu (vyjma možnosti přeřazení do výhodnější skupiny vnitřní diferenciací, přeřazení do typu věznice s ostrahou nebo do výstupního oddělení těsně před koncem trestu) za nemožný.

Dle Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015 lze výše zmíněná Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy považovat za východisko budoucího směřování i našeho vězeňského systému. V Koncepti rozvoje našeho vězeňského systému je totiž uvedeno, že není potřeba hledat tzv. českou cestu nebo vést diskusi o závaznosti těchto Doporučení. Tím je tedy řečeno, že základní body budoucího směřování českého vězeňského systému jsou obsaženy ve zmíněných mezinárodních dokumentech. K tomu pouze na okraj poznamenávám, že - když si uvědomíme, že Česká republika je rovněž omezena Protokolem č. 6 a 13 k evropské Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod v otázce zavedení trestu smrti - se může zdát, že o způsobu trestání nejtěžších zločinců a tím i o ochraně českých občanů rozhoduje místo našeho Parlamentu Výbor ministrů Rady Evropy.

Je sice možno namítnout, že podřízení některých aspektů naší trestněprávní politiky zmíněným mezinárodním dokumentům je svobodné rozhodnutí politických představitelů naší země, ale dle mého názoru jde zde spíše jen o přizpůsobení se současnému evropskému trendu, který nemusí být obecně platný a na jehož ovlivnění má naše země pouze malý vliv.

2. Národní právní úprava

Úprava doživotního trestu odnětí svobody je zakotvena zejména v trestním zákoně, zákoně o výkonu trestu odnětí svobody a řádu výkonu trestu odnětí svobody.

Dle § 39a odst. 3 trestního zákona jsou odsouzení k výjimečnému trestu zařazováni obligatorně do věznice se zvýšenou ostrahou. Během výkonu trestu odnětí svobody může soud rozhodnout o přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu, který se od věznice, v níž dosud odsouzený trest vykonává, může lišit o jeden stupeň. Odsouzeného, kterému byl uložen výjimečný trest, lze přeřadit z věznice se zvýšenou ostrahou až po odpykání nejméně 10 let.

Způsob výkonu trestu v jednotlivých typech věznic upravuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody (ZVTOS). Tento zákon stanoví, že pro doživotně odsouzené se zpravidla zřizují speciální oddělení a blíže se pak věnuje doživotně odsouzeným v § 71. Jestliže v § 71 nejsou stanoveny odchylky, použijí se i na doživotně odsouzené ostatní ustanovení zákona.

Dle § 71 musí vnitřní řád věznice, obsah a formy zacházení s doživotně odsouzenými přihlížet k povaze doživotního trestu a nebezpečnosti odsouzených, kterým byl uložen. Návštěvy, vycházky a výkon kázeňských trestů probíhají zpravidla odděleně od ostatních odsouzených. Odsouzenému k doživotnímu trestu nelze přerušit výkon trestu nebo udělit kázeňskou

odměnu, spočívající v povolení dočasně opustit věznici v souvislosti s návštěvou nebo s programem zacházení. Odsouzení k doživotnímu trestu jsou ubytováni zpravidla po jednom.

Bližší specifikace výkonu trestu odnětí svobody je provedena vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Doživotního trestu se týkají zejména §§ 95 - 97. Odsouzení k doživotnímu trestu vykonávají svůj trest zásadně v oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením. Odsouzeným může být umožněno v době stanovené vnitřním řádem navštěvovat kulturní a společenské místnosti společně s dalšími odsouzenými. Odsouzení pracují zpravidla na pracovištích uvnitř oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením. V průběhu vycházek mohou být ve zvlášť odůvodněných případech odsouzení poutáni. Návštěvy jsou prováděny zpravidla za přímého dohledu příslušníka Vězeňské služby.

Odsouzení vykonávající doživotní trest odnětí svobody se zařazují do tří prostupných skupin vnitřní diferenciacce (SVD).

a) Do 3. SVD jsou automaticky zařazováni všichni odsouzení, nastupující výkon doživotního trestu a setrvávají v ní ti z nich, kteří se svým neukázněným chováním dopouštějí závažných přestupků proti vnitřnímu řádu věznice a je objektivně prokazatelné, že jejich excesy není reálně možné zvládnout běžnými postupy.

b) Do 2. SVD jsou přeřazováni odsouzení zpravidla po pěti letech pobytu ve 3. SVD, pokud plní stanovené povinnosti a do určité míry akceptují zvolený program zacházení.

c) Do 1. SVD jsou přeřazováni odsouzení zpravidla po deseti letech pobytu ve 2. SVD, pokud příkladně plní stanovené

povinnosti a aktivně se podílejí na realizaci programu zacházení.

Před rozhodnutím o zařazení do jednotlivých SVD se důsledně vychází z komplexní zprávy o odsouzeném, na níž se podílí psycholog, speciální psycholog, sociální pracovník, vychovatel a lékař. V průběhu výkonu trestu je možno přeřadit vězně ze stávající skupiny jak do skupiny s přísnějším režimem, tak do mírnějšího režimu zacházení.

Tabulka: Kriteria pro zařazování (přeřazování) odsouzených do jednotlivých SVD (Součást vnitřního řádu Věznice Valdice).

1.SVD	2.SVD	3.SVD
	a) Formální přístup k plnění programu zacházení a dodržování stanovených povinností. b) Drobné přestupky proti vnitřnímu řádu.	a) Spáchání úmyslného trestného činu násilného charakteru ve věznici. b) Opakovaně nebo hrubým způsobem ohrozil nebo ohrožuje zaměstnance vězeňské služby nebo jiné osoby. c) Opakovaně se přivedl do stavu intoxikace zneužitím omamné psychotropní látky, opakovaně požil alkohol. d) Neplní nebo odmítá plnit, případně pasivně plní program zacházení. e) Chování odsouzeného nelze zvládnout standardními prostředky zacházení.
	Až dva kázeňské přestupky za jedno hodnotící období.	Opakované kázeňské tresty. Nepracuje z vlastní viny.

Odsouzení jsou motivováni ke snaze o přeřazení do nižší SVD celou řadou faktorů, které do značné míry ovlivňují jejich životní podmínky ve věznici. Systém odměn a omezení ve Věznici Valdice znázorňuje tabulka.

Tabulka: Motivační faktory skupin vnitřní diferenciacce ⁴⁵

Obsah	2.SVD - Valdice	3.SVD - Valdice
Ubytování	Zpravidla samostatně, výjimečně 2 odsouzení.	Zpravidla samostatně.
Vybavení cel	Standardní, ukotvený nábytek, hobrová nástěnka, 1 kus nábytku.	Standardní, ukotvený nábytek, hobrová nástěnka.
Vycházky	Zpravidla poutat. Při sportovní aktivitě až 4 odsouzení (možno až 2 hodiny)	Zpravidla poutat. Zpravidla individuálně. Při sportovní aktivitě až 2 odsouzení.
Návštěvy	Zpravidla bezkontaktní.	Bezkontaktní.
Nákupy	Jeden týdně, dle sortimentu do stanovené výše.	Jeden týdně, dle sortimentu do stanovené výše.
Zájmová činnost	Dle plánu pedagoga, až 4 odsouzení.	Dle plánu pedagoga, až 2 odsouzení.
Sledování TV	Až 3 hodiny denně.	Až 2 hodiny denně.
Video	Dvě kazety týdně	
Půjčování knih	Prostřednictvím knihovníka, jedenkrát týdně.	Prostřednictvím knihovníka, jedenkrát týdně.
Vřelá voda	Třikrát denně	Dvakrát denně.
Duchovní služby	Zpravidla 2 odsouzení	Zpravidla individuálně.
Zaměstnání	Dle možnosti věznice	Dle možnosti věznice

Práva a povinnosti doživotně odsouzených

Práva a povinnosti odsouzených jsou upravena v ZVTOS v Hlavě II v § 14 an. a v Hlavě III v § 15 an. Řádu. Práva doživotně odsouzených jsou, dle výše zmíněných speciálních ustanovení (§ 71 ZVTOS, §§ 95-97 Řádu), oproti obecné úpravě zúžena.

⁴⁵ Tůmová, J.: Výkon trestu odnětí svobody na doživotí. Trestní právo 3/2006.

Ředitel věznice pak vydává na základě zmíněných právních norem vnitřní řád, který specifikuje požadované chování odsouzených do všech podrobností.

Realizace práv doživotně odsouzených

Stravování

Strava se připravuje ve vězeňské kuchyni a odsouzení se stravují na celách. Odsouzeným se poskytuje nejméně dvakrát denně vřelá voda pro přípravu nápojů (káva, čaj).

Vystrojování

Odsouzeným se poskytují oděvy a další výstrojní součástky podle stanovených norem a vzorů v závislosti na klimatických podmínkách, podle ročního období.

Ubytování

Vězni jsou ubytováni zpravidla po jednom na celách se sociálním zařízením. Doživotně odsouzení muži jsou umístěni na trvale uzamčených celách, na rozdíl od doživotně odsouzených žen, u nichž je uzamykání cel časově omezeno a stanoveno časovým rozvrhem dne. Samostatné ubytování je umožněno pouze ve Věznici Valdice a Opava, neboť v mírovské věznici nejsou jednolůžkové cely k dispozici. Odsouzeným lze povolit přiměřenou individuální estetickou úpravu cely.

Vycházky

Vycházky jsou dobrovolné v délce jedné hodiny denně. Provádějí se zpravidla po celách na k tomu určených vycházkových dvorech, odděleně od ostatních odsouzených. V průběhu vycházek mohou být odsouzení ve zvlášť odůvodněných případech poutáni.

Osobní hygiena

Na celách jsou vytvořeny podmínky k dodržování osobní hygieny tak, aby bylo zajištěno denní umývání, pravidelné holení a vykonávání běžných hygienických úkonů. Koupání, za které se ve

výkonu trestu považuje sprchování teplou vodou, je zajišťováno nejméně jedenkrát týdně. U odsouzených mužů je doba sprchování 10 minut. Doživotně odsouzeným ženám, vzhledem k jejich vyšším nárokům na hygienu, je umožněno sprchovat se v zásadě podle potřeby.

Návštěvy

Odsouzený má právo přijímat návštěvy blízkých osob po dobu celkem 3 hodin během kalendářního měsíce. U doživotně odsouzených mužů jsou návštěvy prováděny za přímého dohledu příslušníka vězeňské služby a během návštěvy jsou obě strany odděleny průhlednou přepážkou. Doživotně odsouzené ženy přepážkou od návštěv odděleny nejsou. Během návštěvy lze povolit předání věcí, které byly zakoupeny návštěvou v prodejně věznice. Vedle tohoto práva existuje navíc možnost důvěrných návštěv obhájce vězněného.

Korespondence

Odsouzený má, až na zákonné výjimky, právo přijímat a na svůj náklad odesílat korespondenci. V této souvislosti jako velmi problematické vidím ustanovení § 17 odst. 3 ZVTOS, které nepřipouští kontrolu korespondence mezi odsouzeným a jeho advokátem, státními orgány ČR (diplomatickým nebo konzulárním úřadem cizího státu) a mezinárodní organizací, zabývající se ochranou lidských práv.

Je třeba si uvědomit, že pokud by byl odsouzen pachatel, který před uvězněním zastával nějaké vyšší postavení v organizované teroristické nebo zločinecké skupině, mohl by pod zástěrkou korespondence, adresované výše zmíněným osobám, orgánům a organizacím, detailně naplánovat (díky znalosti prostředí) nejen svůj útěk, ale mohl by dokonce dále řídit

trestnou činnost anebo z věznice zosnovat pomstu osobám, které se podílely na jeho dopadení a usvědčení.

Užití telefonu

Při využívání tohoto práva nastává podobný bezpečnostní problém jako u práva na zaslání a přijímání korespondence. Je to zapříčiněno ustanovením § 18 odst. 4 ZVTOS, které zakazuje Vězeňské službě odposlouchávat hovory mezi odsouzeným a osobami a orgány shodně jako u kontroly korespondence a § 25 odst. 4 Řádu, který stanoví postup Vězeňské služby v případě zjištění, že odsouzený komunikuje se svým advokátem.

Vzhledem k výše uvedeným rizikům a s přihlédnutím též k častým případům nálezů mobilních telefonů a drog u odsouzených, se domnívám, že by bylo vhodné redukovat počet osob vstupujících do kontaktu s odsouzenými a klást důraz na prověření spolehlivosti těchto osob. Jako bezproblémový prostředek ochrany práv vězněných osob se mi jeví dozorové pravomoci státního zástupce krajských státních zastupitelství nad výkonem vězeňství a rovněž podnět adresovaný Veřejnému ochránci práv. V případě kontaktů uvězněných se zástupci mezinárodních orgánů a organizací působících na poli ochrany lidských práv, ale také kontaktů s advokáty a zaměstnanci vězeňské služby považují za nutné, aby do kontaktu s odsouzenými vstupovaly jen osoby speciálně k tomuto účelu prověřené.

Přijetí balíčku

Odsouzený má právo dvakrát ročně přijmout balíček, který na rozdíl od korespondence podléhá bezvýjimečně kontrole zaměstnancem Vězeňské služby.

Vedle zmíněných práv mají odsouzení dále např. právo na uspokojování kulturních potřeb, na nákupy ve vězeňské prodejně na duchovní a sociální služby atp.

Pokud se odsouzený domnívá, že jeho práva nejsou dostatečně dodržována nebo poskytována, může podat stížnost jak státním orgánům ČR, tak mezinárodním orgánům a organizacím, jakými jsou kupříkladu Výbor pro lidská práva, Výbor proti mučení, Mezinárodní romská unie a mnoho dalších.

Pro doživotně odsouzené je podávání nejrůznějších stížností charakteristickou činností, související se strukturou jejich osobnosti, zejména s jejich egocentrickým zaměřením a nemožností uspokojit své potřeby obvyklými cestami. Doživotně odsouzení proto mnohdy až kverulantským způsobem podávají stížností doslova na všechno (chování zaměstnanců, zdravotní péče, organizace VTOS).

Povinnosti odsouzených

Po dobu výkonu trestu jsou suspendována některá základní práva a svobody, která jsou obsahem Listiny základních práv a svobod a která by byla v rozporu s účelem výkonu trestu, anebo vzhledem k výkonu trestu nemohou být uplatněna. Předmětem omezení jsou zejména práva a svobody na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, svobodu pohybu a pobytu, zachování listovního tajemství a tajemství jiných písemností, záznamů a zpráv a právo svobodné volby povolání.

Základní povinnosti odsouzených jsou obsaženy v § 28 an. ZVTOS. Vedle obecných povinností, jako je dodržování pořádku a kázně, dodržování zásad slušného chování nebo nepoškozovat cizí věci či dodržovat ustanovení vnitřního řádu, se zde nalézají konkrétní zákazy, např. zákaz hrát hry o peníze, o služby nebo jiné úkony, zákaz tetování, zákaz konzumovat

alkohol či jiné návykové látky atd. Klíčová je povinnost pracovat (viz níže).

Samotné povinnosti bez stanovení následků pro případ jejich nedodržení by se zcela jistě minuly svým účinkem. Proto ZVTOS stanovuje pro případ neplnění nebo porušení povinností určité druhy kázeňských trestů. Jsou jimi: důtka, snížení kapesného, zákaz přijetí balíčku, pokuta, propadnutí věci, umístění do uzavřeného oddělení s výjimkou doby stanovené k plnění úkolů v rámci programu zacházení, celodenní umístění do uzavřeného oddělení, umístění do samovazby a odnětí výhod vyplývajících z předchozí kázeňské odměny (§ 46 ZVTOS).

Vzhledem k charakteru trestu odnětí svobody na doživotí, jako trestu dle našeho právního řádu nejpřísnějšího, a protože je doživotní trest udělován výlučně za zvláště závažné násilné trestné činy, odpovídá této skutečnosti také zvýšená nebezpečnost a narušenost na doživotí odsouzených pachatelů. Tyto osoby by bylo složité zvládnout pouhou represí, na kterou jsou mnozí již přivyklí, a proto je třeba doživotně odsouzené motivovat k chování v souladu s právem také formou odměn.

Kázeňskými odměnami jsou: pochvala, mimořádné zvýšení doby trvání návštěv, povolení jednorázového nákupu odsouzenému, který jinak nemůže tyto nákupy provádět, zvýšení kapesného, věcná nebo peněžitá odměna a rozšíření osobního volna na sportovní, kulturní nebo jiné zájmové aktivity (§ 45 ZVTOS).

Programy zacházení

Jedním z úkolů výkonu trestu odnětí svobody je vychovat odsouzené k tomu, aby vedli řádný život, a tím výchovně působit i na ostatní členy společnosti. Cílem programu zacházení je výchovné působení na odsouzené a příprava

odsouzených na návrat do civilního života. Jde tedy o to, aby se odsouzení po propuštění z vězení zařadili do řad občanů respektujících zákony.

Programy zacházení jsou tedy hlavním prostředkem pozitivního působení odborného personálu věznice na odsouzené za účelem jejich resocializace a reintegrace do společnosti. Jejich cílem je rovněž minimalizace negativních důsledků plynoucích z dlouhodobého trestu a možnost smysluplného vyplnění času.

Odborní zaměstnanci věznice by měli sestavit pro každého odsouzeného takový program zacházení, který v jeho konkrétním případě povede nejlépe k pozitivní změně systému hodnot a jednání. Kvalitní programy zacházení jsou tak jedním z předpokladů snižování recidivy.

Pokud jde o nalezení univerzálně léčebné metody pro psychopatické osobnosti, jimiž je tvořena populace doživotně odsouzených, zatím většina pokusů selhává. Zcela určitě budou selhávat pokusy naučit psychopaty cítit s druhými, spíše může být účinné postupně je vést k pragmatickému vztahu k zákonům a sociálním normám. Rozhodně je ale lepší přístup tvrdší a rozhodný, než mírný a liberální.

Zacházení s psychopaty ve výkonu trestu i mimo něj je neobyčejně obtížné. Terapeuta očekává mnoho „pastí“, které mu takový jedinec v terapii připraví. Psychopat vnímá terapii jako výzvu k boji, snaží se terapeuta zmanipulovat svým šarmem, okouzlit, zastrašit či jej přelstít. Klasické psychoterapeutické techniky pravidelně selhávají, neboť jsou vytvářeny pro zcela odlišnou populaci. Výsledky jsou nejisté a práce je pro terapeuta velmi frustrující.⁴⁶

Je vhodné zdůraznit, že psychopatie je ve značné míře

⁴⁶ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S.: Psychologie v právu, s. 70

trvalou odchylkou osobnosti jedince a bývá pravou příčinou jeho kriminálního jednání. Vnější vlivy jsou faktorem jen podružným. Psychopatie je velmi hluboká porucha osobnosti a její úprava není sice zcela vyloučena, vyžaduje však speciální, dlouhodobé působení a výsledný efekt neodpovídá vždy vynaloženému úsilí. Zpravidla dojde jen k určité úpravě v tom smyslu, že si psychopat natrénuje přiměřené, méně nápadné chování v určitých standardních situacích. Ve stresové situaci, na kterou není připraven, však obvykle vyplavou na povrch původní nevhodné vzorce chování, tj. agrese, impulsivní jednání apod. Bylo by proto iluzorní předpokládat, že výkon trestu odnětí svobody, tak jak v praxi běžně funguje, by mohl ovlivnit tento typ pachatele v pozitivním směru a učinit jej sociálně přizpůsobivým.⁴⁷

Může existovat jednotný přístup k problémům, které se vyskytují u doživotně odsouzených, samotné programy zacházení by však rozhodně měly být vysoce individuální a konkrétní. Detailní poznatky o charakteristických znacích pachatelů i o obvyklém průběhu samotného kriminálního jednání slouží jako výchozí informace, podle kterých jsou pak voleny vhodné terapeutické postupy.

K dosažení účelu výkonu trestu odnětí svobody stanoví tak věznice pro každého odsouzeného program zacházení jako základní formu komplexního působení na odsouzeného a ten obsahuje konkrétní činnosti, kterých je odsouzený povinen se zúčastnit. Těžiště práce s doživotními vězni spočívá v psychiatricko-psychologicko-terapeutickém působení na odsouzeného tak, aby se rozvíjela jeho osobnost.⁴⁸

⁴⁷ Čírtková, L.: Kriminální psychologie, s. 74

⁴⁸ Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, s. 104

I zde platí základní limitující podmínka: pachatel musí své činy doznat, sám musí usilovat o změnu a musí také věřit, že léčebně-nápravný program mu skutečně pomůže. Chybí-li tyto předpoklady, popírá-li pachatel své skutky a zaujímá-li k programu odmítavý postoj, jsou šance na jeho nápravu minimální. Pravděpodobnost recidivy je pak značná.⁴⁹

Závěrem lze tedy konstatovat, že dospělý člověk je těžko ovlivnitelný, protože většina lidských vlastností je dána geneticky nebo se vytvořily během socializace jedince. Proto vyhlídky na úspěch i sebelépe zaměřeného úsilí jsou často pochybné.

Stran možné resocializace a reintegrace doživotně odsouzených do společnosti uvádím na závěr ještě dotazníkový průzkum IKSP provedený v roce 2001 mezi 64 státními zástupci a 70 soudci. Tito odborníci odpovídali na otázku: „Vyjádřete na stupnici 1 (nejlepší hodnocení)-5 (nejhorší hodnocení) svůj názor na možnost začlenění odsouzeného k doživotnímu trestu do společnosti po podmíněném propuštění.“ Výsledky byly pesimistické. Žádný z respondentů nezvolil variantu 1 nebo 2, stupeň 3 zvolilo 23% státních zástupců a 17% soudců (zde byl ale kladen důraz na pomoc Probační a mediační služby či jiných orgánů). Nejpoužívanějším byl stupeň 4, který zvolilo 52% státních zástupců a 53% soudců. V zásadě nulovou šanci odsouzenému na opětovné začlenění (stupeň 5) dává asi čtvrtina státních zástupců a třetina soudců.⁵⁰

Dle mého názoru tato anketa dobře vystihuje stanovisko odborníků z praxe k možnosti úspěšné resocializace těchto pachatelů.

⁴⁹ Čírtková, L.: Kriminální psychologie, s. 94

⁵⁰ Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody, s. 89

Domnívám se, že výše zmíněným poznatkům psychiatrie a psychologie je nutno přizpůsobit zacházení s doživotně odsouzenými a je třeba uvážit, do jaké míry mohou neustálá humanizace (normalizace) podmínek ve vězení a programy zacházení být, s přihlédnutím zvláště k důsledkům dlouhodobého věznění (viz výše), účinným nástrojem k zabránění recidivy těchto pachatelů po jejich případném podmíněném propuštění.

Nicméně plnění programu zacházení je vedle chování, jednání, postojů ke spáchanému trestnému činu a k vlastnímu výkonu trestu odnětí svobody jednou z rozhodujících skutečností při přeřazování do výhodnější skupiny vnitřní diference.

V Česku jsou programy zacházení upraveny zákonem o výkonu trestu odnětí svobody č. 169/1999 Sb. a vyhláškou Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody.

Komplex programů zacházení (konkrétní příklady aktivit jsou uváděny z programu zacházení doživotně odsouzených ve Věznici Valdice) tvoří:

I. pracovní aktivity - jejich smyslem je vést odsouzené k získání vhodných pracovních návyků a dovedností (o práci odsouzených je pojednáno níže).

II. vzdělávací aktivity

a) cizí jazyky (AJ a NJ) - kazety, knihy

b) encyklopedie (dějiny, osobnosti, fauna, zeměpis)

c) právnícká literatura (trestní zákon, trestní řád, občanský zákoník, zákon o rodině, zákoník práce)

d) práce na počítači (v učebně).

III. speciální výchovné aktivity - jsou zaměřené na osvojování si sociálních dovedností a na pomoc při řešení problémů převážně sociálních či psychických. Ve Valdicích probíhají

formou pohovorů se specialisty (pedagog, psycholog, kaplan, psychiatr).

IV. zájmové aktivity - jsou zaměřené na rozvoj kulturních, sportovních, jazykových a rukodělných zájmů.

Zájmové aktivity se dále dělí na:

1.volnočasové aktivity:

- a) četba literatury dle vlastního výběru
- b) volný výběr televizního programu
- c) filmy, video (jednou sobota, jednou neděle)
- d) stolní hry
- e) poslech rozhlasu

2.naučné programy:

- a) přírodopisné dokumenty
- b) cestopisné dokumenty-video
- c) kvízy a soutěže
- d) diskusní pořady
- e) televizní zprávy

3.sportovní aktivity:

- a) kondiční (rotoped, posilovací stroj, medicinbal)
- b) rehabilitační (ribstole, žíněnky, gymball)
- c) hry (stolní tenis, košíková, kuželky, šipky)

4.relaxační techniky - poslech akustické nahrávky s možností individuální relaxace

V. oblast utváření vnějších vztahů - představuje snahu o udržení kontaktů se životem na svobodě, s rodinou, s přáteli, s pracovními či společenskými institucemi, církvemi. Vztahy jsou udržovány pomocí návštěv, korespondence popřípadě telefonátů (viz výše).

Pokud si odsouzený nezvolí některou z navržených alternativ programu zacházení, zúčastní se alespoň minimálního programu

stanoveného vnitřním řádem věznice. Základem tohoto programu jsou pracovní aktivity odpovídající zdravotnímu stavu odsouzeného.

Minimální program zacházení ve Věznici Valdice je následující:

- a) Je-li odsouzený zařazen do zaměstnání, které odpovídá jeho zdravotnímu stavu, je povinen do pracovního procesu nastoupit. Přitom vykazuje dobrou pracovní morálku, plní výkonové normy, dodržuje a využívá pracovní dobu a šetří materiál a energii.
- b) Pokud odsouzený zařazen do zaměstnání není, vykonává potřebné práce pro věznici. Zapojuje se do úklidových prací, výpomocných prací pro kuchyň a dalších prací, nutných pro chod věznice a to bez nároku na finanční ohodnocení.

Pracovní aktivity odsouzených osobně považují za nejvhodnější náplň jejich času stráveného ve věznici hlavně proto, že doživotně odsouzení stráví ve věznici nemalou část svého života na účet státu, proti jehož občanům a zákonům se závažně provinili. Vidím zásadní rozpor v trestné činnosti odsouzených a neustále se zvyšujícím životním komfortem vězňů, který je finančně velmi nákladný. Proto je správné, aby odsouzení svou prací uhradili alespoň část nákladů svého pobytu ve věznici a škodu způsobenou svým trestným činem.

Při zařazení odsouzeného do placeného zaměstnání však nesmí, podle současných předpisů, úhrn všech srážek překročit 86% čisté odměny odsouzeného a srážky k úhradě nákladů výkonu trestu mohou být maximálně 1500 Kč měsíčně, což zdaleka neodpovídá skutečným nákladům na pobyt uvězněného. Proto se domnívám, že pokud odsouzenému nejsou z jeho odměny sráženy další částky (např. na nezaopatřené děti) a je pracovně

zařazen, není důvod sumu k náhradě nákladů věznění limitovat a měla by se co nejvíce blížit skutečným nákladům.

Pokud je odsouzený zařazen k určité práci, podléhá pracovní povinnosti. Odmítnutí výkonu takové práce je závažným porušením povinnosti s možností uložit za to kázeňský trest. Ovšem pracovní povinnost odsouzených je relativizována dvěma faktory.

Prvním je nízká zaměstnanost odsouzených. Tato je dána zejména tím, že zaměstnávání odsouzených ve věznici se zvýšenou ostrahou je pro podnikatelské subjekty spojeno s celou řadou negativ (možnost práce odsouzených pouze uvnitř střeženého prostoru, nekvalifikovanost odsouzených, neplnění pracovních norem).

Jednou z možností pro dosažení co možná nejvyššího počtu zaměstnaných ve věznici se zvýšenou ostrahou je upřednostnění subjektů zaměstnávajících vězněné osoby při zadávání veřejných zakázek. V této souvislosti je třeba poukázat na skutečnost, že resort Ministerstva spravedlnosti ČR ročně potřebuje cca. 12 milionů poštovních obálek, které však odebírá od vnějších subjektů, ačkoliv ve věznicích jsou obálky kompletovány nebo je zde dána taková možnost. Dle sdělení pracovníků věznice Valdice by taková státní zakázka mohla být důvodem pro vytvoření až 200 pracovních míst pro odsouzené.⁵¹ Další možností by mohlo být uložení povinnosti státním orgánům upřednostňovat výrobky vytvářené odsouzenými.

Druhým faktorem je, že k zaměstnávání odsouzeného u subjektu, jehož zřizovatelem nebo většinovým vlastníkem není stát, je třeba jeho předchozího písemného souhlasu, ten však

⁵¹ Internetové stránky Českého helsinského výboru (www.helcom.cz).

může vzít odsouzený kdykoliv zpět. Institut souhlasu se zařazením do práce u soukromého podnikatelského subjektu je provedením závazku, vyplývajícího z Úmluvy Mezinárodní organizace práce č. 29 o nucené nebo povinné práci (č. 506/1990 Sb.).

Vězeňská služba v současné době připravuje novelizaci ustanovení § 30 ZVTOS, podle níž by byla povinnost odsouzených pracovat stanovena jako striktní, tj. při odstranění institutu souhlasu se zařazením práce u soukromého subjektu.⁵²

Bezpodmínečná pracovní povinnost by měla být, dle mého názoru, absolutní prioritou a v případě, že by se znění této novely (v současnosti není známo její přesné znění) dostalo do rozporu s touto smlouvou, bude ji na místě vypovědět.

Odsouzení k doživotnímu trestu odnětí svobody pracují na pracovištích uvnitř oddělení se zesíleným stavebně technickým zabezpečením v místnostech k tomu určených, popř. na celách, odděleně od ostatních diferenciačních skupin.

Ve valdické věznici probíhají pracovní aktivity v rámci placeného zaměstnávání odsouzených u kategorie doživotních vězňů v rozsahu pěti hodin denně, v současné době je to lepení obálek, tuto možnost využívá 6 odsouzených.⁵³

Dle výzkumu IKSP z roku 2004 byla více než polovina odsouzených na doživotí (58% tj. 14 osob) pracovníě zařazena. Bez pracovního zařazení bylo 10 odsouzených (42%), z toho dva odsouzení pobírali částečný nebo úplný invalidní důchod. Pro zbylé práce nebyla a dva pracovat nechtěli.⁵⁴ Pracovní aktivity se z důvodu nedostatku práce většinou proto řeší úklidovými

⁵² Internetové stránky Českého helsinského výboru (www.helcom.cz).

⁵³ Tůmová, J.: Výkon trestu odnětí svobody na doživotí. *Trestní právo* 3/2006.

⁵⁴ Karabec, Z. a kol.: *Dlouhodobé tresty odnětí svobody*, s. 105

pracemi v rámci cely.

Kromě uvedených aktivit programu zacházení může odsouzený v době vymezené vnitřním řádem uspokojovat své potřeby rovněž využíváním služeb knihovny, odběrem knih, tisku, sledováním televize atp.

Programy zacházení se vyhodnocují ve věznici se zvýšenou ostrahou dvakrát ročně s tím, že při vyhodnocení se program vždy aktualizuje v souladu s vývojem osobnosti odsouzeného a změnami jeho chování a jednání. Hodnocení úspěšnosti plnění programu zacházení je základním podkladem pro přeřazení odsouzeného do věznice jiného typu nebo do jiné SVD. Úspěšné plnění programu zacházení je rovněž jedním z rozhodujících faktorů ovlivňujících možnost podmíněného propuštění. Ovšem základní limitující podmínkou pro splnění cílů programů zacházení je, jak bylo zmíněno již výše, upřímně míněná snaha odsouzeného k pozitivní změně. Bez tohoto předpokladu bude sebelepší program zacházení bez účinku.

S pozitivní přeměnou chování odsouzeného souvisí velice úzce možnost **podmíněného propuštění** odsouzeného a institut **postpenitenciární péče** o propuštěné.

Kapitola XI.

Podmíněné propuštění

Dle § 62 odst. 2 trestního zákona může být osoba odsouzená k výjimečnému trestu odnětí svobody na doživotí podmíněně propuštěna po výkonu nejméně 20 let odnětí svobody. Podle ustanovení § 29 odst. 1 TZ. může soud při ukládání výjimečného trestu navíc rozhodnout, že doba výkonu trestu ve věznici se zvýšenou ostrahou se pro účely podmíněného propuštění do doby výkonu trestu nezapočítává. Přičemž dle ustanovení § 39b odst.

4 písm. a) TZ. lze odsouzeného k výjimečnému trestu přeřadit z věznice se zvýšenou ostrahou až po vykonání alespoň 10 let trestu. Odsouzený, kterému byl takto trest zpřísněn, může být tedy podmíněně propuštěn nejdříve po třiceti letech vězeňského pobytu.

Vedle základní podmínky, kterou je vykonání předepsané délky trestu, musí však odsouzený prokázat polepšení. Na polepšení lze ovšem vždy usuzovat pouze z pozitivní vnější změny v chování odsouzeného, z níž se pak usuzuje na pozitivní změnu vnitřní, a tedy na polepšení. Na tuto změnu lze ve vězeňském prostředí usuzovat pouze z plnění povinností, které odsouzenému plynou ze zákona o výkonu trestu odnětí svobody a z jiných zákonů. Pokud odsouzenému není uložena náhrada škody nebo pokud nemá vyživovací povinnost, lze tak na polepšení odsouzeného usuzovat především z počtu uložených kázeňských trestů a odměn.

Avšak podle řady výzkumů se chovají ve výkonu trestu nejlépe právě nejnebezpečnější pachatelé, jednak recidivisté díky adaptaci na vězeňské prostředí, dále sexuální devianti, protože se nemohou ve věznici sexuálně realizovat na preferovaném objektu zájmu, a právě odsouzení na doživotí ve snaze co možná s nemenskými újmami přečkat výkon trestu.

Z chování těchto odsouzených ve věznici nelze tak ve většině případů usuzovat na jejich pozitivní vnitřní přeměnu směrem ke společnosti.

Proto by se dalšími podmínkami pro podmíněné propuštění měly stát, vedle podmínek výslovně uvedených v § 61 TZ., také podmínky další, které zde explicitně uvedeny nejsou (některé jsou však vyvozovány teorií). Jsou to požadavky typu: přiznání viny ze strany odsouzeného, jeho lítost (alespoň formálně

deklarovaná) nad svým jednáním a jeho následky, omluva pozůstalým a snaha pozůstalé podle svých možností odškodnit. Dále by se mělo také povinně přihlížet k trestné činnosti, pro kterou byl pachatel odsouzen a k posudku znalce psychiatra či sexuologa stran možné další společenské nebezpečnosti podmíněně propuštěného pachatele.

Chování odsouzených ve věznici by tak mělo být jen jedním z hledisek při rozhodování o podmíněném propuštění, rozhodně ne hlediskem jediným, jak se díky chybějícímu jednoznačnému vyjádření výše uvedených podmínek v textu zákona v rozhodovací praxi soudů o podmíněném propuštění často stává.

Proto považují za vhodnější úpravu platnou před novelizací trestního zákona (novely č. 175/1990 Sb. a 290/1993 Sb.), která požadovala jako podmínku pro podmíněné propuštění vzorné chování odsouzeného a jeho poctivý poměr k práci. Za stěžejní ale považují fakt, že zde byla jasně formulovaná povinnost soudu při rozhodování o podmíněném propuštění přihlídnout též ke konkrétní závažnosti (nebezpečnosti) trestného činu (z hlediska § 3 odst.4) a také k tomu, do jakého typu věznice byl odsouzený zařazen.

Zamítavé rozhodnutí o podmíněném propuštění tak bylo možno odůvodnit pouze odkazem na samotnou závažnost trestného činu, za který byl odsouzenému uložen trest.

Při rozhodování o podmíněném propuštění bylo třeba bedlivě zkoumat i předešlý život odsouzeného na svobodě i dřívější odsouzení a to na základě studia spisů (č. 37/73 Sb. rozh.). Zásadně však nebylo vyloučeno podmíněné propuštění ani z nejpřísnějšího typu věznice, ani nebylo vyloučeno propustit zvláště nebezpečného recidivistu. Rovněž ani dřívější odsouzení

k dlouhému trestu nevyklučovalo podmíněné propuštění (č. 56/73 Sb. rozh).

Podle některých autorů již není po zmíněných novelizacích stanovena povinnost přihlížet při rozhodování o podmíněném propuštění k závažnosti spáchaného trestného činu a zamítavé rozhodnutí tak již nelze zdůvodnit jen poukazem na samotnou nebezpečnost trestného činu, za který byl posuzovaný odsouzen. Sama závažnost trestného činu má být jen důvodem zpřísnění možnosti podmíněného propuštění podle § 62 trestního zákona.

Je ovšem třeba vidět, že vedle výkonu požadované délky trestu a prokázání polepšení je nutno pro rozhodnutí o podmíněném propuštění splnit další zákonné podmínky a to: od odsouzeného se může očekávat, že v budoucnu povede řádný život, nebo

soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného.

Příznivá prognóza dalšího chování je podmínkou propuštění i v případě, že soud přijme záruku za dovršení nápravy odsouzeného. Musí být tedy vždy dán reálný předpoklad, že dosavadní výkon trestu splnil svůj účel (tj. nápravu pachatele) a odsouzený povede i na svobodě řádný život. Tento svůj předpoklad musí soud opřít nejen o zprávy o průběhu výkonu trestu, ale také o zprávy, do jakého prostředí se odsouzený po výkonu trestu vrátí (kde bude např. bydlet, pracovat atp.). Jde tedy o to, jak složitý bude přechod odsouzeného do normálního života.

Podle rozhodnutí č. 44/63 Sb.rozh. obecné podmínky podmíněného propuštění uvedené v § 61 odst. 1 větě první trestního zákona, jež jsou objektivně zjistitelné, nelze oddělovat od podmínky uvedené pod písm. a) téhož ustanovení.

Dle rozhodnutí IV/64 Sb.rozh. se chování odsouzeného ve výkonu trestu musí hodnotit právě v souvislosti s charakterovými vlastnostmi odsouzeného, s motivy a způsobem provedení činu apod. Jen za toho předpokladu lze posoudit, zda odsouzený ve výkonu trestu dosáhl takového stupně nápravy, že se již zbavil právě těch charakterových rysů a špatných návyků, které ho vedly k páchání trestné činnosti, nebo které vedle ostatních příčin alespoň přispěly k jeho rozhodnutí spáchat trestný čin.

Proto se domnívám, že i po novelách, za současného znění trestního zákona, právě z důvodu chybějící pozitivní prognózy dalšího života odsouzeného (který se pouze přizpůsobil životu ve věznicí), lze (i bez poukazu na jeho závažnou trestnou činnost) žádosti o podmíněné propuštění nejnebezpečnějších pachatelů, mezi které patří samozřejmě také všichni doživotně odsouzení, oprávněně zamítnout.

Je třeba dále zdůraznit, že propuštění je podmíněné. Proto se při něm stanoví zkušební doba na jeden rok až sedm let (pro futuro by mohla přicházet v úvahu diskuse o případném prodloužení zkušební doby u podmíněně propouštěných nejnebezpečnějších pachatelů, jako je tomu například v Maďarsku). Soud může zároveň nad podmíněně propuštěným vyslovit dohled, který je vykonáván probačním úředníkem. Rovněž může soud podmíněně propuštěnému uložit přiměřená omezení a přiměřené povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život, a také mu může uložit, aby podle svých sil nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil. Nevyhoví-li podmíněně propuštěný uloženým podmínkám, rozhodne soud, popřípadě již během zkušební doby, že se zbytek trestu vykoná. V případě, že soud rozhodl během zkušební doby o vykonání zbytku trestu odsouzeného k doživotnímu trestu, není již

v zákoně stanoveno, po jak dlouhé době je možno doživotně odsouzeného znovu propustit.

Proto bych navrhoval, aby bylo do zákona vloženo ustanovení v tom smyslu, že doživotně odsouzený, který byl podmíněně propuštěn a ve zkušební době se neosvědčil, nemůže již být z výkonu trestu podmíněně propuštěn.

Stran podmíněného propouštění je možno závěrem dodat, že předmětem diskuse by se v budoucnosti mohlo stát zřízení speciální komise pro podmíněné propouštění. V takovém případě bych se inspiroval anglickým modelem (viz výše).

Oprávněná je rovněž otázka, zda by nebylo vhodné ze zákona možnost podmíněného propuštění alespoň u některých doživotně odsouzených úplně vyloučit.

V této souvislosti je třeba znovu zdůraznit, že dlouhodobé věznění představuje výrazný zásah do psychiky odsouzeného. Důležité pro otázku možného podmíněného propuštění jsou poznatky řady výzkumů, které shodně potvrzují, že totiž překročení časové hranice desíti let ve výkonu trestu vede zpravidla již k takovým negativním změnám v psychice odsouzeného, které jsou již trvalé a tím působí proti resocializačním snahám.⁵⁵

Z uvedených psychologických poznatků tedy vyplývá, že pokud není pachatel napravitelný trestem do 10 let, těžko může být napraven trestem v rozmezí od 15 do 25 let a ještě hůře trestem doživotním.

Na okraj poznamenávám, že označení trestu odnětí svobody za doživotí (dle svého označení by měl tedy trvat až do konce života odsouzeného) již tímto svým názvem na možnost nápravy

⁵⁵ Kalvodová, V.: Několik poznámek k dlouhodobým trestům odnětí svobody a právu odsouzeného na resocializaci. *Trestní právo* 10/1997.

pachatele vlastně rezignuje.

Z uvedeného vyplývá, s přihlédnutím zvláště ke znaleckým posudkům vylučujícím nápravu, psychopatické osobnosti pachatelů a negativním účinkům věznění, že za současného systému výkonu trestu (který je ovšem v současnosti jediným způsobem účinné ochrany společnosti) a stávajícího stupně rozvoje psychologie a psychiatrie, jsou odsouzení na doživotí v podstatě nenapravitelní.

Argumentem, který bývá pro možnost podmíněného propuštění doživotně odsouzených často uváděn je, že doživotní trest odnětí svobody bez jakékoliv možnosti podmíněného propuštění je pro odsouzeného bezvýchodný a vězňice nebudou schopny zvládnout chování odsouzených k absolutnímu doživotí, protože ti už nemají co ztratit.

I když tento argument zní logicky, zkušenosti ze států, kde se absolutní doživotí aplikuje, jsou úplně opačné. Odsouzení k tomuto trestu se v průměru chovají lépe než ostatní odsouzení v nejpřísnějším typu vězňice.⁵⁶

Autor práce měl možnost si tuto skutečnost ověřit i v praxi, a to u doživotně odsouzených žen v opavské vězňici. Ani jedna z doživotně odsouzených žen v ČR nemá reálnou možnost dožít se konce výkonu trestu, ale přesto patří, podle sdělení pracovníků vězňice, mezi nejméně problémové.

Navíc objekty vězňic se zvýšenou ostrahou jsou přizpůsobené nebezpečnosti doživotně odsouzených.

Argument o potřebě propustit nejnebezpečnější zločince, protože jejich potenciál páchat násilnou trestnou činnost ve vězňici je příliš vysoký na to, aby byli ve výkonu trestu, je

⁵⁶ Z úvodního slova ministra spravedlnosti Slovenské republiky k návrhu novely trestního zákona zavádějícího institut třikrát a dost.

absurdní. Společnost má v těchto případech na výběr ze dvou možností: buď budou tito zločinci páchat trestné činy na svobodě a nebo bude mít o něco těžší situaci vězeňská služba.⁵⁷

Dále je potřeba si uvědomit, že také dlouhodobé, i když časově limitované tresty, kterým je, díky možnosti podmíněného propuštění konec konců také současný doživotní trest, mohou mít pro mnohé odsouzené charakter bezvýchodnosti. Potom psychické stavy odsouzených k těmto trestům mohou být velmi obdobné psychickým stavům doživotně odsouzených bez možnosti podmíněného propuštění.

Navíc případné odmítnutí podmíněného propuštění po výkonu stanovené doby odnětí svobody bude vést zřejmě k podobným důsledkům (narušení resocializačního procesu, pocity beznaděje) jako v případě počáteční nemožnosti podmíněného propuštění.

Jako argument pro podmíněné propuštění bývá uváděna také velká finanční náročnost doživotního trestu.

Této skutečnosti se dá v první řadě čelit pokud možno plným zaměstnáním vězňů. Dále bych považoval za vhodné rozšířit ustanovení § 327 trestního řádu o další případy, kdy může soud upustit od zbytku výkonu trestu (např. vysoký věk), čímž by se zabránilo tomu, aby se vězeňská zařízení změnila pro některé odsouzené na léčebnu dlouhodobě nemocných.

Osobně se domnívám, že by bylo dobré institut podmíněného propuštění v naší právní úpravě koncipovat podobným způsobem jako ve Slovenské republice (viz výše) tak, aby měl soud v odůvodněných případech možnost rozhodnout o vyloučení podmíněného propuštění odsouzeného pachatele a aby za splnění

⁵⁷ Z úvodního slova ministra spravedlnosti Slovenské republiky k návrhu novely trestní zákona zavádějícího institut třikrát a dost.

určitých předpokladů bylo podmíněné propuštění přímo zákonem vyloučeno. Přičemž i pro takové případy by měla být zachována možnost milosti a amnestie.

Na podmíněné propuštění z dlouhodobého trestu odnětí svobody by měla vždy navazovat postpenitenciární péče.

Kapitola XII.

Postpenitenciární péče

Cílem postpenitenciární péče je podpora jedince propuštěného z výkonu trestu odnětí svobody při opětovném začleňování do společnosti. Je chápána jako završení procesu korektivní socializace v podmínkách života na svobodě.

Po propuštění ze sociální izolace prochází totiž propuštěný tzv. adaptační fází, jejíž trvání je individuální a závisí na podmínkách, do nichž se odsouzený vrací (zaměstnání, rodina, přátelské vztahy), na motivaci k dalšímu „bezúhonnému“ životu, na poruchách osobnosti atd. V adaptační fázi dochází nejčastěji k recidivě kriminálního chování. Je to způsobeno „šokem“ z nárazu na realitu života na svobodě, dlouhodobou frustrací subjektivně významných potřeb, nemotivovaností k prosociálnímu chování, prázdnotou sociálního prostoru, do nějž se propuštěný vrací atd.⁵⁸

Za hlavní překážky pro úspěšnou resocializaci podmíněně propuštěných bývá považováno: nemožnost nalézt zaměstnání, návrat do zavadného prostředí, neochota změnit styl života, ztráta bydliště, rodinného a sociálního zázemí, finanční problémy (např. dluhy za náklady výkonu trestu).

Pomoc při překonávání této tzv. krize ze svobody je tedy prvořadým úkolem postpenitenciární péče.

⁵⁸ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S.: Psychologie v právu, s. 48

Nejdůležitější podmínkou pro úspěšné postpenitenciární působení na propuštěného je (podobně jako u programu zacházení) dobrovolná součinnost propuštěného, která je spolehlivým důkazem snahy propuštěného o začlenění do společnosti. Ovšem asociální psychopati, z nichž je tvořena populace doživotně odsouzených a kteří tvoří „tvrdé jádro“ kriminální recidivy, obvykle postpenitenciární péči nevyužívají a pokud ano, pak jen tehdy, dostává-li se jim nějakých výhod. Zahájení systematické práce je pro ně signálem k ukončení návštěv probačního úředníka.⁵⁹ To je také důvod, proč vedle dobrovolné postpenitenciární péče existuje postpenitenciární péče nedobrovolná.

Zavedení nucené postpenitenciární péče si vyžaduje účinná ochrana společnosti. Nucená postpenitenciární péče může mít několik forem. Může probíhat například formou ochranného léčení, nařízením dohledu nad podmíněně propuštěným nebo držením v detenčním ústavu (viz dále).

Z výše uvedených důvodů bych jako jeden z problémů případného podmíněného propuštění viděl pouze fakultativní ukládání dohledu propuštěným z doživotního trestu. Domnívám se, že by měl být v těchto případech ukládán obligatorně.

Navíc se domnívám, že výchovné prvky dohledu by se u těchto pachatelů vzhledem k hluboké narušenosti jejich osobnosti, posílené negativními vlivy věznění, minuly účinkem. Proto bych, při zachování institutu dohledu pro méně narušené pachatele, zavedl rovněž dohled ochranný pro zvláště nebezpečné pachatele.

Tento ochranný dohled by se samozřejmě netýkal pouze pachatelů propuštěných z doživotního trestu, ale širší skupiny

⁵⁹ Netík, K., Netíková, D., Hájek, S.: Psychologie v právu, s. 48

pachatelů, zejména zvláště nebezpečných recidivistů. Institut ochranného dohledu by měl zdůraznit prvky represe, ovšem při zachování určitých prvků výchovných.

Na tomto místě je třeba připomenout, že u nás do roku 1990 institut ochranného dohledu existoval. Byl zaveden zákonem č. 44/1973 Sb., o ochranném dohledu (ZOD).

Soud ukládal ochranný dohled v rozmezí 1 až 3 let obligatorně pachateli, kterého odsuzoval jako zvláště nebezpečného recidivistu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Fakultativně byl ukládán pachatelům úmyslného trestného činu (přečinu), u kterých se vzhledem k okolnostem (povaha trestného činu, dosavadní způsob života atd.) toto opatření jevílo jako potřebné k tomu, aby na svobodě pachatel vedl řádný život.

Obsah ochranného dohledu záležel jednak v povinnostech, které musel odsouzený plnit, jednak v omezeních, kterým se musel podrobit. Zákon rozlišoval povinnosti a omezení, které se uplatňovaly vždy a v plném rozsahu u každé osoby, které byl dohled uložen a opatření a povinnosti, která mohla být dále odsouzenému uložena.

K prvním, které nebylo možno měnit, patřilo povinné sdělování a prokazování orgánu vykonávajícímu dohled údajů o způsobu a zdrojích obživy, osobní hlášení tomuto orgánu ve stanovených lhůtách, trpění vstupu tohoto orgánu do vlastního obydlí a oznamování vzdálení z místa pobytu (§ 2 odst. 1 ZOD).

V druhém případě soud mohl uložit další povinnosti a omezení příkladmo v zákoně uvedené. Šlo o zákaz navštěvovat určitá místa, místnosti, podniky nebo shromáždění a pobývat v přikázaném místě nebo obvodě a nevzdalovat se z něho bez

souhlasu orgánu, vykonávajícího ochranný dohled (§ 2 odst. 2 ZOD).

Ochranný dohled byl vykonáván orgány policie (Veřejné bezpečnosti) v jejichž obvodu měla pobyt osoba, které byl ochranný dohled uložen a to v rozsahu stanoveném rozhodnutím soudu. Tyto orgány však mohly samostatně stanovit konkrétní způsob plnění povinností a dodržování omezení tvořících na základě soudního rozhodnutí náplň ochranného dohledu. Zákon jim však kladl povinnost, aby do práv odsouzených bylo zasahováno jen v míře nezbytně nutné k dosažení účelu dohledu (§ 6 ZOD).

Institut ochranného dohledu byl kritizován zejména pro jeho výkon policií, v jejíž činnosti pochopitelně převažují prvky represivní nad výchovnými. Rovněž bylo poukazováno na případy zneužití pravomoci policie při konkretizaci způsobu plnění povinností vyplývajících z uloženého ochranného dohledu.

Přesto se domnívám, že institut ochranného dohledu neměl být v roce 1990 zrušen, ale pouze v některých ohledech změněn.

Takovou změnou je například novelizace trestního zákona z roku 1990, která omezila posuzování pachatelů jako zvláště nebezpečných recidivistů jen na případy páchaní zvláště závažných trestných činů, kde takové označení pachatele (a s tím spojené zpřísnění trestu) vyžaduje jak ochrana společnosti, tak i nutnost dlouhodobějšího výchovného působení. Rovněž byly zrušeny přečiny. Pokud by byl institut ochranného dohledu dále vhodně přizpůsoben současné společenské realitě a byly by například vytvořeny dostatečné kontrolní mechanismy zabraňující jeho zneužití a ochranný dohled by byl zaměřen jen na pachatele závažné násilné trestné činnosti, pak se domnívám, že by institut ochranného dohledu

(podobně jako vytvoření detenčních ústavů) byl vhodným článkem systému postpenitenciární péče.

Detenční ústavy

Nová trestněprávní úprava počítala s vytvořením detenčních ústavů pro nebezpečné jedince. Jednalo by se o realizaci myšlenky, po které volali psychiatři a sexuologové po dlouhá desetiletí. V detenčních ústavech by se shromažďovali duševně a sexuálně abnormální pachatelé trestných činů, u kterých selže klasická léčba. Podobné ústavy pro duševně choré násilníky fungují ve Spojených státech, Německu, v Nizozemsku a nově také na Slovensku. V USA existuje podobný ústav v každém státě americké Unie a pacienty tam soud posílá minimálně na 10 let s tím, že tam mohou strávit i zbytek života.

Nepřijetím trestního zákona tak stále není dořešen problém těch zvláště nebezpečných, delikventních, sexuálních či psychopatických deviantů, kteří na mnohaměsíční intenzivní ústavní léčbu kladně nereagují a nechtějí požádat o chirurgický zákrok. Není možné připustit jejich nahromadění na sexuologických odděleních psychiatrických léčeben, protože by se tam stali rušivým faktorem znemožňujícím léčbu ostatních pacientů. Není možné je po mnoho let nebo dokonce celoživotně, hospitalizovat na jiných psychotických pavilonech psychiatrické léčebny, protože i tam by se projevovali jako rušivý faktor. Proto se v praxi v takových případech přistupuje k návrhu na ukončení léčby s tím, že léčba splnila svůj účel, čímž však není míněno to, že by toto splnění účelu znamenalo dosažení náležité ochrany společnosti před opakováním trestné činnosti, nýbrž znamená jen tolik, že

léčba splnila to, co v daném případě a za současných podmínek splnit mohla.⁶⁰ Tak se dostávají na svobodu osoby, které nepřestaly být svému okolí nebezpečné.

Jediným účinným řešením je právě zřízení detenčních ústavů s neurčitou dobou pobytu, s dostatečnou zdravotní péčí uvnitř a dostatečnou bezpečnostní ochranou zevní.

Současná praxe bývá někdy taková, že nebezpeční psychopati nejsou soudem uznáváni za nepříčetné právě z důvodu vysoké nebezpečnosti těchto osob a malých možností psychiatrických zařízení takovéto osoby zvládnout (léčit) a zabránit jim v útěku. Tito lidé jsou pak posíláni do vězení, kde je lepší možnost jim zabránit v útěku. Po propuštění však, vzhledem ke svým psychiatrickým diagnózám, zůstávají i nadále velmi nebezpeční.

V praxi se také najde v každé léčebně, v níž se vykonává ústavní ochranné léčení, několik jednotlivců, před nimiž je nutné společnost chránit a kteří mají, vzhledem ke zdravotnickému charakteru zařízení (bez dostatečného vnějšího zabezpečení), snadnou možnost útěku.

Zavedení detenčních ústavů si vyžaduje účinná ochrana společnosti. Pokud by proto nebyl v dohledné době nový trestní zákon přijat, bylo by vhodné detenční ústavy upravit v samostatném zákoně.

Dále nastíním institut zabezpečovací detence tak, jak ho upravoval návrh trestního zákona.

Při ukládání zabezpečovací detence byl základní podmínkou princip subsidiarity. To znamená, že zabezpečovací detenci bylo možno uložit pouze tehdy, pokud se nemohlo očekávat, že by mohlo svůj účel splnit ochranné léčení a nevedlo by k

⁶⁰ Brzek, A.: Sexuologie pro právníky, s. 30

ochraně společnosti. Existoval by zde tedy předpoklad, že by ochranné léčení bylo, vzhledem k narušení osoby, neúčinné.

Dalším předpokladem byla určitá míra nebezpečnosti pachatele, která byla dána především povahou spáchaných trestných činů (podle nových termínů v trestním zákoníku by se muselo jednat o spáchání zločinu nebo zvláště závažného zločinu) a tím, že pobyt pachatele na svobodě by byl nebezpečný vzhledem k vysoké pravděpodobnosti recidivy.

Okruh osob vhodných pro detenci byl rozdělen do tří skupin: První skupinu tvořily osoby, které spáchaly vysoce nebezpečný čin pro společnost, avšak které není možné pro nepřičetnost trestně stíhat. Druhou tvořili pachatelé, kteří se v době spáchání trestného činu nacházeli ve stavu zmenšené přičetnosti nebo ve stavu vyvolaném duševním poruchou. Třetí skupina byla tvořena pachateli, kteří se oddávali zneužívání návykové látky a kteří pod jejím vlivem nebo v souvislosti s jejím zneužíváním opakovaně spáchali závažný trestný čin. Někteří odborníci považují za překvapující indikaci k pobytu v zabezpečovací detenci právě tuto třetí skupinu osob, protože by se v tom případě mohly do detence přesunout tisíce lidí.

Návrh zabezpečovací detence předpokládal, že bude trvat do té doby, dokud to bude vyžadovat ochrana společnosti (soud měl zkoumat, zda trvají důvody zabezpečovací detence nejméně jednou za dva roky). Podle návrhu trestního zákona mohl soud zabezpečovací detenci uložit samostatně nepřičetnému pachateli, samostatně při upuštění od potrestání a nebo i vedle trestu.

Vedle institutu následné detence byla diskutována rovněž myšlenka detence preventivní. Toto ochranné opatření by se týkalo osob, které jsou pro svou duševní poruchu nebo chorobu

obzvláště společensky nebezpečné a které se prozatím dopustily trestného činu pouze bagatelního charakteru, ale je u nich reálný předpoklad páchaní závažné trestné činnosti v budoucnu. Zastánci preventivní detence byli zejména mezi lékaři, podle nichž v řadě případů se tito agresivní jedinci (sexuální devianti, agresori) dopouštějí nejdříve ne příliš závažné trestné činnosti za kterou není možno uložit (dlouhodobý) trest, ale znaleckým vyšetřením jsou u nich prokázány nebezpečné tendence, jež dříve nebo později skončí závažnou trestnou činností. Právě na tyto osoby by byl zaměřen institut preventivní detence.⁶¹

Je třeba vidět, že předpovědi odborníků, zvláště ohledně budoucího chování deviantů sexuálních, kteří se již dopustili trestného činu (i když jen bagatelního) jsou velmi spolehlivé. Ovšem na druhé straně je zde zjevný rozpor se zásadou přiměřenosti trestního práva. Proto tato otázka zůstává nadále diskutována.

Předstížnou detenci bych osobně považoval za současného rozvoje lékařských věd za vhodnou u sexuálních deviantů za podmínky, že se tito již dopustili násilného trestného činu (i bagatelního), s tím, že bych tyto osoby považoval za vhodné držet v léčebně do té doby, dokud nepřistoupí na chirurgický zákrok (kastraci) nebo dokud jejich sexuální pud nevyhasne.

Ovšem možnému zavedení institutu předběžné detence by zcela jistě mělo předcházet zavedení detence ochranné, čímž by se získaly také nové poznatky, které by diskusi o institutu předběžné detence mohly posunout o krok vpřed.

⁶¹ Přesličková, H.: Zabezpečovací detence – nový druh ochranného opatření určeného pro specifickou skupinu pachatelů In Sborník ze semináře sekce sociální patologie MČSS.

Kapitola XIII.

Praktické poznatky ze života doživotně odsouzených

Autor práce měl příležitost navštívit ženskou věznici v Opavě, kde se nachází rovněž věznice se zvýšenou ostrahou, v níž si na speciálním oddělení odpykávají svůj trest na doživotí odsouzené ženy z celé republiky. Zde získané poznatky považují osobně za velmi zajímavé zvláště při vědomí toho, že doživotní trest je vůbec nejtvrděší nástroj, kterým společnost proti pachatelům nejzávažnější trestné činnosti disponuje.

V dalším textu se budu zabývat načerpanými poznatky o životě žen, které si odpykávají svůj trest ve věznici se zvýšenou ostrahou a zvláště pak žen, jež vykonávají na speciálním oddělení této věznice doživotní trest.

Zde načerpané poznatky jsou předkládány s vědomím toho, že výkon výjimečného trestu na doživotí odsouzených mužů podléhá větším omezením, které jsou nutné vzhledem k zajištění bezpečnosti personálu věznice a zabránění útěku odsouzených.

Na úvod je třeba uvést, že na doživotí odsouzené ženy mají shodný časový rozvrh s časovým rozvrhem odsouzených v typu věznice se zvýšenou ostrahou, s výjimkou dobrovolné vycházky a sledování televize.

Na doživotí odsouzené ženy v Opavě jsou v současnosti ubytovány jednotlivě, ale cely se uzamykají až po večerce, což odsouzeným umožňuje vzájemně se navštěvovat. Mezi celami, které jsou umístěny po stranách, je rozlehlý prostor, který slouží jako společenská místnost s televizí, kterou je možno sledovat do večerky v zásadě bez omezení.

Doživotně odsouzené vyplňují volný čas kreslením, ručními pracemi, četbou. Dále mají ve společenské místnosti k dispozici rotoped a na požádání činky. Rovněž doživotně

odsouzeným ZVTOS garantuje možnost vycházek (1 hod. denně), které jsou prováděny na vycházkovém dvoře. Odsouzené se mohou také 1 hodinu denně sportovně vyžívat na přilehlém hřišti. Mohou si vybrat se široké nabídky činností (volejbal, kuželky, kriket, tenis, petang atp.). Společně s ostatními odsouzenými z věznice se zvýšenou ostrahou mohou v rámci programu zacházení navštěvovat různé zájmové kroužky (akvaristika, ruční práce, keramika, výtvarný kroužek, literární kroužek, hra na kytaru, jóga, stolní hry atp.).

V rámci uspokojování kulturních potřeb odsouzených odebírá věznice noviny a časopisy. V rámci vzdělávacích aktivit programu zacházení mají odsouzené možnost účastnit se vzdělávacích kurzů (např. výuka jazyků, počítače). Protože ale počet míst v těchto kurzech je omezen, je tato možnost (vzhledem k délce trestu odsouzených) spíše teoretická.

Speciálně výchovné terapie v rámci programu zacházení se konají pro doživotně odsouzené společně s dalšími ženami z věznice se zvýšenou ostrahou jedenkrát měsíčně. Ve vězení působí také kaplan, odsouzené mohou využít nabídku knihovny, mají možnost přijímat a odesílat korespondenci, možnost si svou celu vyzdobit atd. A i doživotně odsouzené mohou na vyhrazeném místě kouřit.

Pracovní aktivity doživotně odsouzených probíhají buď na celách (lepení obálek), nebo ve společenské místnosti, kde je k dispozici šicí stroj, na kterém odsouzené v současnosti vyrábějí panenky používané v medicíně.

Z hlediska hygieny je možno konstatovat, že v opavské věznici mají doživotně odsouzené k dispozici sociální zařízení nejen na cele, ale také v koupelně. Sprchování a přístup k teplé vodě je umožněn doživotně odsouzeným kdykoliv během dne.

Stravování je zajištěno ve společné jídelně společně s dalšími ženami z věznice se zvýšenou ostrahou. Jídlo je (podle vyjádření zaměstnanců věznice) pravidelně kontrolováno hygienikem a ochutnáváno pověřeným zaměstnancem věznice.

Vzhledem k zjištěným skutečnostem považuji současný způsob výkonu doživotního trestu žen za mnohdy až zbytečně mírný. Osobně se domnívám, že nezbytným znakem výkonu doživotního trestu musí být i přiměřená tuhost denního režimu.

České trestní právo je sice založeno na myšlence humanismu, ale humanismus by neměl znamenat mírnost. Doživotní trest musí být dostatečnou újmou jak pro odsouzené, aby byl schopen plnit svou generálně-preventivní funkci, tak musí i plnit funkci vyrovnávací, spočívající v tom, že újma způsobená pachateli, může emočně uspokojit poškozeného.

Mám za to, že ani princip normality nemůže odůvodnit, proč by se měla náplň výkonu i doživotního trestu stále více přibližovat představám uvězněných. Ve věznicích jsou totiž dnes již vytvořeny takové životní podmínky, které jsou leckdy mnohokrát lepší než ty, na které byla většina odsouzených na svobodě zvyklá (viz výše o materiálních podmínkách vězňů). Domnívám se, že výkon doživotního trestu by měl být založen na striktně stanoveném a přísně vyžadovaném rozvrhu dne, ve kterém by měly hrát rozhodující roli pracovní činnosti odsouzených. Materiální podmínky doživotně odsouzených by měly být pouze na takové úrovni, aby zajišťovaly výkon trestu v důstojných podmínkách. Ušetřené finanční prostředky by mohly zabezpečit zvyšování profesionality zaměstnanců věznic, kteří by se měli stát garanty sice humánního, leč důsledného přístupu k vězňům.

Kapitola XIV.

Shrnutí a závěrečné stanovisko

Jestliže shrnu získané poznatky o trestu smrti, doživotním trestu a souvisejících institutech, tak docházím k závěru, že zrušení trestu smrti za normálního chodu společnosti bylo správné rozhodnutí. Dle mého názoru, pokud je k dispozici vedle trestu smrti ještě srovnatelná alternativa, je třeba jí dát před trestem smrti přednost. Takovou alternativou je pro mě ovšem pouze výjimečný trest odnětí svobody na doživotí (nebo ochranné opatření zabezpečovací detence), který bude v důvodných případech trvat skutečně až do konce života odsouzeného.

Není rozhodné, jestli toho bude docíleno zcela pravidelným používáním možnosti dané § 29 odst. 1 TZ. (tedy nezapočtením doby, strávené ve věznici se zvýšenou ostrahou do doby, potřebné pro podmíněné propuštění), či slovenskou cestou (vyloučením možnosti podmíněného propuštění kdykoliv v budoucnosti), nebo jestli pachatel (pacient) stráví zbytek života v detenčním ústavu.

Jak z práce vyplynulo, pachatelé odsouzení na doživotí jsou v drtivé většině případu lidé bez svědomí a charakteru, zcela lhostejní k utrpení své oběti a prosti jakékoliv lítosti, trpící pouze sebelítostí.

Je žádoucí, aby tito lidé strávili ve vězení zbytek svého života prací a přemýšlením o svém činu, protože tím snad mohou získat sebekritický náhled na své činy a svou prací mohou být společensky užiteční.

Pokud bude mít společnost vůli vykonat na pachateli celý doživotní trest a sílu se k odsouzenému chovat tak, jak si

zaslouží, pak bude zcela zřejmé, že trest smrti dává pachateli jen snadnou možnost uniknout od následků svého činu. Pak může mít, v souladu s myšlenkami Beccariovými, výkon doživotního trestu dokonce větší generálně-preventivní účinek než trest smrti.

Avšak v případě výjimečných okolností (zejména války) je trest smrti nepostradatelný. Za stav války je však nutné považovat rovněž teroristické útoky na civilní cíle a civilní obyvatelstvo. Proto je třeba trest smrti používat také v případech teroristických útoků. Navíc je zřejmé, že výkon trestu odnětí svobody na teroristovi-náboženském fanatikovi, by zcela ztratil svůj výchovný efekt a z odsouzeného by se stal mučedník, nehledě již na možnou snahu ostatních členů teroristické skupiny o jeho násilné vysvobození (viz výše).

Proto závěrem navrhuji, aby byl trest smrti zaveden za určité trestné činy v případě války (zejména za některé trestné činy proti republice, lidskosti a vojenské) a v případě mírových podmínek, aby byl aplikován za trestný čin teroristického útoku.

Z důvodů mezinárodních závazků České republiky není však v současné době možné trest smrti obnovit za žádných okolností a za žádné trestné činy. Tento stav ale není, vzhledem k současné mezinárodní situaci (např. teroristické útoky na školu v Beslanu, na vlakovou soupravu v Madridu, nebo na metro v Londýně) a k předpokládanému budoucímu světovému vývoji (danému například absolutní závislostí drtivé většiny arabských států na ropě a vyčerpáním jejich zásob v časovém horizontu dvou generací), udržitelný.

Jsem proto přesvědčen, že za výše zmíněné činy (teroristický útok, trestné činy vojenské atd.) bude absolutní trest ve výhledu několika dekád, a to na celoevropské úrovni, obnoven.

Přehled použité literatury

Amnesty International - Facts and statistics on the Death Penalty.

(<http://web.amnesty.org/pages/deathpenalty-statistics-eng>)

Bestová, C. C.: Trest smrti v německo-českém porovnání. Brno, Doplněk 1996.

Bökönyi, I.: Hrozba terorismu s ohledem na maďarskou vězeňskou službu In Evropské vězeňské systémy. Sborník referátů přednesených na mezinárodní konferenci pořádané VS ČR 21 – 25.6.2004 v Kroměříži. Praha, VS ČR 2004.

Bourgoin, S.: Černá kniha sériových vrahů. Praha, NAKLADATELSTVÍ XYZ 2005.

Brzek, A.: Sexuologie pro právníky. Praha, Karolinum 1999.

Český helsinský výbor - Zpráva Českého helsinského výboru o vězeňství (2003 - 2005).

(<http://www.helcom.cz>)

Čírtková, L.: Kriminální psychologie. Praha, EUROUNION 1998.

Fico, R.: Trest smrti. Bratislava, Kódexpress 1998.

Inciardi, J. A.: Trestní spravedlnost. Praha, VICTORIA PUBLISHING 1994.

Jarkovská, L., Rozum, J., Kotulan, P.: Institut dohledu u podmíněného propuštění. Praha, IKSP 2004.

Jedlička, M.: Museum zločinu.

http://www.spsmvbr.cz/cesky/os_stranky/jedlicka/muzeumzla

Jelínek, J. a kol. : Trestní zákon a trestní řád. S poznámkami a judikaturou a souvisejícími předpisy. 24. aktualizované vydání. Praha, Linde 2006.

Kalivodová, Z.: Vliv materiálních podmínek vězňů na výkon trestu odnětí svobody In Evropské vězeňské systémy. Sborník referátů přednesených na mezinárodní konferenci pořádané VS ČR 21 – 25.6.2004 v Kroměříži. Praha, VS ČR 2004.

Kalvodová, V.: Několik poznámek k dlouhodobým trestům odnětí svobody a právu odsouzeného na resocializaci. Trestní právo 10/1997.

Kalvodová, V.: Trest odnětí svobody na doživotí. Brno, Masarykova Univerzita 1995.

Karabec, Z. a kol.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody. Praha, IKSP 2004.

Karabec, Z.: Možnosti dlouhodobých trestů odnětí svobody In Sborník ze semináře sekce sociální patologie MČSS 20 – 22.4. 2005. Praha, MČSS 2005.

Krutina, M., Valeš F.: Krátký pohled do českého vězeňství a na prostředky ochrany práv odsouzených vězňů. Bulletin advokacie 10/2006.

- Kuklík, J.: Prezident Masaryk a trest smrti. Dějiny a současnost 5/1998.**
- Lipšic, D.: K institutu „tříkrát a dost“v trestnom práve. Justičná revue 8-9/2006.**
- Liška, O. a kol.: Tresty smrti vykonané v Československu v letech 1918 – 1989, SEŠITY Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu č. 2. Praha, Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu SKPV PČR 2006.**
- Malý, K. a kol.: Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha, LINDE 1999.**
- Malý, K., Sivák, F.: Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do roku 1918. Praha, H & H 1993.**
- Marešová, A.: Důsledky dlouhodobého uvěznění. Trestní právo 4 – 5/2004.**
- Mezník, J. a kol.: Základy penologie. Brno, Masarykova Univerzita 1995.**
- Ministerstvo spravedlnosti ČR - Priority trestní politiky z hlediska reformy vězeňství a koncepce rozvoje vězeňství v ČR.
(<http://www.justice.cz/zresortu/dokument/koncepce2.doc>)**
- Monestier, M.: Historie trestu smrti. Praha, Rybka Publishers 1998.**
- Munková, G.: Sociální deviace. Praha, Karolinum 2001.**
- Netík, K., Netíková, D., Hájek, S.: Psychologie v právu. Praha, C. H. Beck 1997.**
- Nováková, J.: Problematika trestu odnětí svobody na doživotí. Všehrd 1-3/1999.**
- Nováková, J.: Výzkum vlivu doživotního trestu na odsouzené. Trestní právo 3/1999.**
- Novotný, O.: O trestu a vězeňství. Praha, Academia 1967**
- Novotný, O.: Trest smrti a platné právo. Právník 6/1967.**
- Novotný, O., Dolenský, A., Jelínek, J., Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné I. - Obecná část. Praha, ASPI 2003.**
- Novotný, O., Repík, B., Zapletal, J., Tomin, M. a jiní: Expertíza k otázce zrušení trestu smrti pro FS ČSSR. Praha 1969.**
- Pavliček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky, 2. díl: Práva a svobody. Praha, LINDE 1996.**
- Pavlovský, P.: Soudní psychiatrie pro právníky. Praha, Karolinum 2001.**
- Peteh, B.: Jak čelit organizovanému zločinu ve věznicích In Evropské vězeňské systémy. Sborník referátů přednesených na mezinárodní konferenci pořádané VS ČR 21 – 25.6.2004 v Kroměříži. Praha, VS ČR 2004.**

Petrík, M.: Proti trikrát a dost' – niekoľko poznámok k metodológii spoločenských vied a teórií a praxí ukladania trestu. Justičná revue 8-9/2003.

Poncar, P.: Vybrané otázky právni úpravy trestu odnětí svobody na doživotí v některých státech Evropy. Prokuratura 3/1990.

Přesličková, H.: Zabezpečovací detence – nový druh ochranného opatření určeného pro specifickou skupinu pachatelů In Sborník ze semináře sekce sociální patologie MČSS 20 – 22.4. 2005. Praha, MČSS 2005.

Sekvard, O.: Po letech snažení trikrát a dost? Státní zastupitelství 7-8/2006.

Slušný, J.: Černá kniha českých bestiálních vrahů. Praha, NAKLADATELSTVÍ XYZ 2006.

Solnař, V.: Tresty a ochranná opatření. Praha, Academia 1979.

Stožický, P.: Ústav pro výkon zabezpečovací detence. České vězeňství 1/2006.

Suchý, O.: Dlouhodobé tresty odnětí svobody a jejich výkon. Praha, Leges 1992.

Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon, komentář. 6. přepracované vydání. Praha, C. H. Beck 2004.

Šámal, P., Púry, F., Rizman, S.: Trestní zákon, dodatek ke komentáři. 6. přepracované vydání. Praha, C. H. Beck 2006.

Švarc, J.: Legislativní problematika ochranného léčení. Justiční aktuality 1-2/2006.

Tomin, M.: Trest smrti ano či ne ve světle empirických výzkumů In K problematice výjimečného trestu. Sborník ze semináře IKSP 20.6.1991. Praha, IKSP 1992.

Trest odnětí svobody na doživotí. Podle studijního materiálu Life Imprisonment, č. ST/CSDHA/24. Vídeň, Úřad OSN 1994.

Trest smrti jako problém nejen právní, ale i filosofický a morální. Sborník ÚSaP ČSAV. Praha, ÚSaP ČSAV 1990.

Tůmová, J.: Výkon trestu odnětí svobody na doživotí. Trestní právo 3/2006.

Vantuch, P.: Doživotní trest odnětí svobody a jeho výkon. Právo a zákonnost 4/1992.

Vantuch, P.: Recidivisté a možnosti jejich podmíněného propuštění z výkonu trestu. Buletin advokacie 10/1993.

Vězeňská služba ČR - Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015.
(http://ad.vscr.cz/news_files/Koncepce2015.pdf)

**Zapletal, J.: K frekvenci výkonu absolutního trestu v Československu In K problematice výjimečného trestu. Sborník ze semináře IKSP 20.6.1991.
Praha, IKSP 1992.**

Dále jsem čerpal z článků ze sítě internet, denního tisku, časopisů a pořadů uvedených v rozhlase a televizi.